

พฤษจิกายน จะทำการคราดหอยได้ตลอด จะได้หอยกันมากก็ช่วงเดือนมากในช่วงเดือนมิถุนายน-พฤษจิกายน

ลักษณะคราดที่ชาวบ้านดูได้ใช้มีนาคมยาว 65 นิ้ว กว้าง 12 นิ้ว คราดห่างซ่องละ 3 ซม. ตัวมีเม็ดยาว 3.5 เมตร เวลาคราด ชาวบ้านจะออกไปตั้งแต่ 6 โมงเช้า กลับรากเที่ยง แต่ละครั้งได้ประมาณ 100-150 กิโลกรัมฯ ละ 5-12 บาท วิธีการคราดหอย ชาวบ้านจะเริ่มลงคราดบริเวณที่คิดว่ามีหอยซุ่มซุ่มดูก่อน ถ้ามีหอยมากก็จะทำทึ่งทุ่น เพื่อทำเป็นจุดที่จะจำว่าเป็นบริเวณที่จะทำการคราดในขณะนั้น การทำการคราดหอยจะมีตัวคราดทำด้วยเหล็กและใช้มีดามของคราดยาวประมาณ 3 เมตร จะมีเชือก 1 เส้น ผูกไว้ที่หัวเรือ และอีกด้านหนึ่งของเชือกจะมาผูกไว้ที่ตัวของคราด เพื่อที่จะให้เรือเป็นตัวชุดลาก ตัวคราดไปเจ้าของเรือจะทำงานโดยการจับด้ามของคราดแล้วกดลงไปทำเป็นมุปประมาณ 45 องศา และอีกการขัดเรือโดยจะใช้ให้เป็นตัวบังคับเรือเวลาทำการคราด แล้วจะวนอยู่ในบริเวณนั้นโดยอาศัยทุ่นที่ทึ่งครั้งแรกเป็นหลัก

ชาวบ้านดูได้เริ่มใช้วิธีคราดหอยกันเมื่อปี 2538-2539 หลังจากนั้นการคราดหอยก็เริ่มแพร่หลายในหมู่บ้านดูได้กันมากขึ้น เพราะคนที่ทำมีรายได้เพิ่มขึ้นทันตาเห็นและบางคนก็สามารถที่จะซื้อเครื่องยนต์เพิ่มแรงม้า จากเครื่อง 5 แรงม้าเป็น 8-9 แรงม้า เครื่องยนต์เริ่มใหญ่ขึ้น เป็นการเพิ่มแรงขับเคลื่อนในการคราดให้มากขึ้น จนทำให้หอยแครงตามธรรมชาติลดลงอย่างรวดเร็ว จนไม่คุ้มน้ำมันที่ใช้ในการคราดแต่ละครั้ง หลายคนเริ่มหันมาคราดเอาลูกหอย ขนาดเล็กประมาณนิ้วมือ แล้วเอาไปขายที่บ้านแหลมนา ซึ่งจะมีคนรับซื้อเพื่อเอาไปเพาะเลี้ยงต่ออีกทอดหนึ่ง ชาวบ้านที่คราดหอยยอมรับกันว่า หอยแครงธรรมชาติที่อยู่ในอ่าวตอนนี้มีน้อยและขนาดเล็กลงมาก

บิโต หรือ ไซปูด้า เป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านใช้ได้ตลอดปี แต่จะใช้กันมากในช่วงเดือนมิถุนายน-พฤษจิกายน การใช้ต้องดูเวลาที่น้ำขึ้นน้ำลงด้วยและจะวางกันในเวลาน้ำกำลังขึ้น เพราะปูจะจะออกจากรูของมันมากกิน เหยื่อที่ใช้ได้แก่ ปลากระเบน หอย ปลาดุกดิบ จะทำกันไม่ค่อยมากนัก ปูด้าที่นำมาขาย ส่วนใหญ่จะติดมากับก้อนปูและใช้ตะขอไปเกี่ยวจับเอาในป่าชายเลน ไซปูด้าจะวางในช่วงเดือนพฤษจิกายน - มีนาคม บริเวณที่วางมีตั้งแต่ปลายแหลม มาจนถึงหน้าบ้านดู ใต้ส่วนใหญ่จะวางบริเวณป่าgoing กาง เพราะปูด้าจะมีมากและเข้าไปมากเป็นพิเศษ เหยื่อที่ใช้คือ 'ปลาจอมมอง' (กระเบน) และปลาหมอเทศ ส่วนมากจะออกไปวางตอนเย็นและไปเก็บในตอนเช้าพร้อมกับเปลี่ยนอาหารด้วย ในหมู่บ้านดูได้มีไซปูด้าอยู่ประมาณ 80-100 ลูก

บากิล หรือ ไซปลาดูกะเล มีคนในดูได้ใช้และทำไซปลาที่น้ำใส่เพียงคนเดียว เพราะต้องอาศัยทักษะความชำนาญในการทำค่อนข้างมาก ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการวางไซคือ เดือนพฤษภาคม/มิถุนายน - ตุลาคม/พฤษจิกายน บริเวณที่วางไซปลาดูกะจะวางประมาณจุด/ตำแหน่งละ 3 วัน ถ้าได้มากก็จะอยู่ต่อไปถ้าไม่ได้ก็จะย้าย คนที่ทำตอนนี้มีไซอยู่ประมาณ 60 ลูก ทำด้วยไม้ไผ่ (ราคาละ 20-30 บาท ล้านนึง เอกมาทำไซได้ 3-4 ลูก) การดักไซแต่ละวัน ต้องดูทิศทางลม

และ ประการยแสงตะวันตอนเช้าตรุ่นด้วย ถ้าเห็นก้อนเมฆขึ้นทางทิศใต้ จะวางไฟไปด้านทิศใต้ เวลา ดักไฟน้ำต้องชุ่น จะทำให้ปลาเข้าไฟ ถ้าน้ำใส่ปลาจะไม่เข้าไฟ

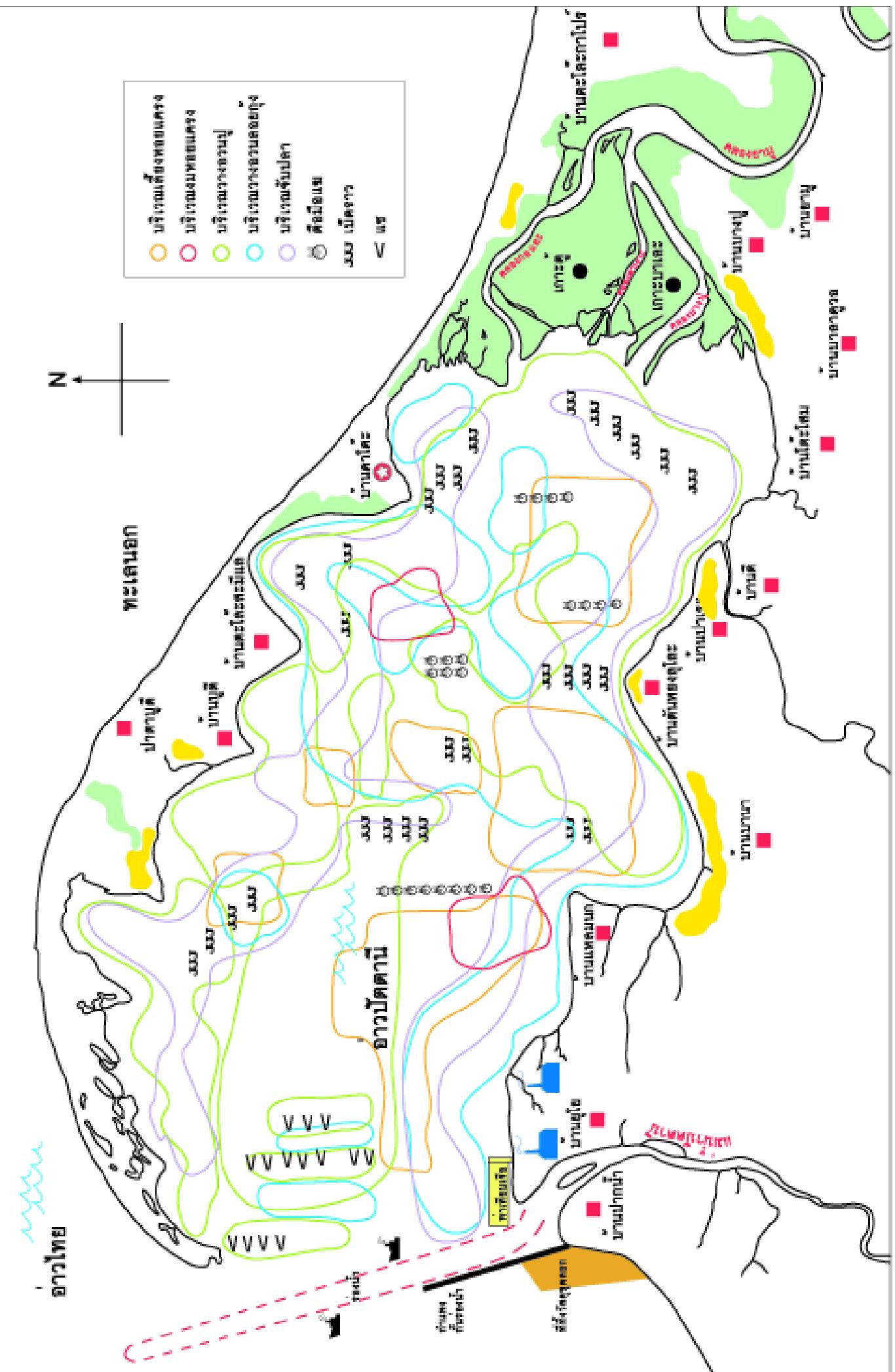
ตือมือแซ หรือ ชั้ง และ แซ หรือพิงพางปิก เป็นเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำประจำที่อีสสอง ชนิดที่มีใช้กันอยู่ในอ่าว แม้ช้าบ้านดาโต๊ะจะไม่ได้เป็นเจ้าของเครื่องมือชนิดนี้ แต่ก็ได้พึงพาและได้รับผล กระทบหั้งทางตรงและทางข้อมอยู่พอสมควร การทำ ตือมือแซ เป็นการนำเข้าเศษไม้ต่างๆ มากองรวมกันในบริเวณนึง แล้วปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 20-30 วัน จนมีตัวเพรียงมาเกาะ จากนั้น ช้าบ้านก็จะนำเข้า เนื่องจากซึ่งเป็นไม้ฝู่กเหลาแล้วเป็นลำเด็กๆ และมีเชือกร้อยรัดเรียงกันเป็นแผ่น ยая มาปีกกันล้อมเป็นรัวไม่ให้ปลาออกจากบริเวณนั้น เมื่อจับสัตว์น้ำที่อยู่ในชั้งหมดแล้ว เศษไม้ ต่างๆ ก็จะถูกปล่อยทิ้งไว้ในที่เดิม ปกติเจ้าของ ตือมือแซ จะใช้เศษไม้ใช้เป็นที่ล่อดักจับปลา ประมาณ 3 เดือน จากนั้นก็ต้องเริ่มหาเศษไม้มากองสุมกันใหม่ บริเวณที่ทำจะเป็นบริเวณน้ำตื้น ความลึกประมาณ 1 เมตรและคนทำมักจะเลียงไม่ตั้ง ตือมือแซ ในบริเวณที่มีการวางวงล้อยกัน มาก เนื่องจากเป็นเครื่องมือประจำที่ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อเครื่องมือเคลื่อนที่อื่นๆ ที่ใช้ในอ่าว การ ทำ ตือมือแซ เริ่มแพร่หลายมานานกว่า 30 ปี ช้าบ้านดาโต๊ะบางคนประมาณกันว่า ในปัจจุบัน บริเวณอ่าวมี ตือมือแซ จำนวนนับพันลูก แม้ช้าบ้านหลายคนระบุถึงปัญหาหลายๆอย่างที่เกิดขึ้น เช่น ทำให้น้ำตื้นเขิน เศษไม้ที่ทิ้งทำให้อวนเสียหายและกีดขวางการวางอวน แต่หลายคนก็ได้พึงพา ตือมือแซ เป็นแหล่งตกลูกปลาเก้าและวางอวนดักจับปูและกุ้งบริเวณใกล้ๆ ได้

ส่วน แซ เป็นเครื่องมือประมงที่ใช้ดักจับสัตว์น้ำบริเวณปากแม่น้ำ ประกอบด้วยปีกซึ่งทำ ตัวปีกเป็นรูปสามเหลี่ยม ปลายด้านกว้างเปิดและปลายด้านแคบจะมีถุงอวนติดไว้ คอยดักจับ สัตว์น้ำที่แหล่งน้ำ ส่วนปีกจะมีความยาว 80-100 เมตร การวางแซ จะตั้งขวางกับทางน้ำให้ ในอ่าว จะมี แซ ตั้งช้อนกันอยู่ 3 ชั้น คือ แซชาตู (1) แซดูอ (2) และแซตีน (3) แต่ละแซ จะตั้งวางเรียง กันเป็นแนวยาวนับพันเมตร เนพะ แซชาตู หรือแซ 1 ชั้นอยู่ชั้นในสุดประกอบด้วยจำนวนแซเกือบ 40 ลูกและตั้งเรียงเป็นแนวยาวประมาณ 3,000 เมตร คนที่ทำแซส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่นอกพื้นที่ อ่าว สืบทอดความเป็นเจ้าของและการดูแลรักษามาหลายไม่น้อยกว่า 50-60 ปี เจ้าหน้าที่ประมงมี ความพยายามจะยกเลิกและเก็บภาชนะเครื่องมือชนิดนี้ แต่ก็ถูกต่อต้านและขัดขวาง จนต้องรวมมือไป คนที่ทำแซแต่ละคน จะมีแซเป็นของตัวเอง 4-5 ลูก ต้องมีการซ้อมแซนและเปลี่ยนไม้ปักทุกๆ 1 ปี แซ แม้จะเป็นเครื่องมือประจำที่ตั้งขวางกินพื้นที่มาก แต่จากการสอบถาม กลับพบว่าไม่ได้สร้าง ความเดือดร้อนให้กับช้าบ้าน อีกทั้งยังเป็นที่ช้าบ้านดาโต๊ะและหมู่บ้านใกล้เคียงนิยมไปดักจับ สัตว์น้ำด้วยเครื่องมือต่างๆ เช่น วนปู วนกุ้ง เบ็ดรวมและเบ็ดตกปลาเก้าอีกด้วย ปอยครั้งที่ช้าบ้านจะนำหอยแมลงภู่ที่เกาติดกับไม้ปักไปรับประทานกันบ้าง เจ้าของแซเองก็ไม่ได้ถือสาและเห็น ว่าเป็นการแบ่งปันและพึ่งพากันอย่างหนึ่ง

กติกา บรรทัดฐานและการควบคุมการใช้ทรัพยากร

รายละเอียดลักษณะ รูปแบบและบรรทัดฐานการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำต่างๆ ข้างต้นแสดงให้ถึงระบบความรู้และความเข้าใจร่วมกันของชาวบ้านด้วยในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำที่ซับซ้อน ชาวบ้านมักจะพูดถึงความรู้และความเข้าใจเหล่านี้ว่าเป็น ‘เรื่องที่รู้กัน’ อย่างไรก็ตาม จากการสอบถามและพูดคุยกับชาวบ้านหลายๆ คน ในราษฎรต่างๆ กัน พบร่วมสิ่งที่ชาวบ้านถือเป็น เรื่องที่รู้กัน นี้ มีองค์ประกอบหลายอย่าง ได้แก่ ความรู้ในสภาพธรรมชาติของสัตว์น้ำ ตำแหน่งและแหล่งที่อยู่อาศัย การเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล ความรู้ในเรื่องเครื่องมือ ลักษณะการวางแผนและการล่าสัตว์ ความรู้ในเรื่องมาตรฐานและธรรมเนียมปฏิบัติ เช่น การปักกันหลัง การวางแผนเครื่องมือชนิดเดียวกันในที่เดียวกันและภาระมัดระวังไม่ให้เกิดปัญหา ความรู้ บรรทัดฐานและธรรมเนียมปฏิบัติเหล่านี้ สอดคล้องกับความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรที่หลักหลายและผันแปรไปได้ ทั้งในแต่เวลาและสถานที่ โดยเฉพาะ ความจำเป็นที่จะต้องจับสัตว์น้ำหลายๆ แห่งในบริเวณพื้นที่อ่าว

ความจำเป็นที่ชาวบ้านด้วยและชุมชนอื่นๆ ในอ่าว จะต้องหมุนเวียนออกไปจับสัตว์น้ำในบริเวณที่ต่างๆ กัน ด้วยเครื่องมือต่างๆ กัน ในช่วงเวลาแตกต่างกัน ภายใต้ภัยที่อ่าวที่ไม่ได้ก่อภัย ขวางให้ลูบตันก์ ตลอดจนความผันผวนและการเปลี่ยนแปลงของปริมาณและชนิดสัตว์น้ำในบริเวณต่างๆ ในช่วงเวลาต่างๆ ทำให้ ความคิดที่จะยึดถือ หรือครอบครอง หรือกำหนดพื้นที่และแหล่งจับสัตว์น้ำบริเวณหนึ่งๆ ให้เป็นของชุมชนหนึ่งๆ เป็นสิ่งแผลกปลอมสำหรับชาวบ้านที่ได้ใช้ประโยชน์และจับสัตว์น้ำในบริเวณอ่าวร่วมกันมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้ โอกาสที่ชาวบ้านแต่ละคนในแต่ละหมู่บ้าน จะหมุนเวียนสับเปลี่ยนเครื่องมือและเลือกสถานที่ที่จะใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำอย่างอิสระ ดูจะเป็นกลไกเฉลี่ยประโยชน์ในการจับสัตว์น้ำและเป็นวิธีกระจายความเสี่ยงเนื่องจากความไม่แน่นอนของสัตว์น้ำที่จับได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ การยึดถือสิ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า เส้า指南 หรือ สิทธิส่วนรวม (ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในอ่าว) และความคิดที่ถือว่าทุกคนมีสิทธิใช้ทรัพยากรเท่าๆ กัน จึงเป็นเรื่องสำคัญ มาตั้งแต่อดีตและสอดคล้องกับแนวคิดที่ชาวบ้านมุสลิมถือกันว่า อ่าวเป็นที่สาธารณะ เป็นอ่าวของพระเจ้า แม่ก้าในปัจจุบัน สำหรับคนบางกลุ่มบางชุมชน ความคิดความเชื่อเช่นนี้ จะลดความสำคัญลงไป จนทำให้ปัญหาและความขัดแย้งการใช้ประโยชน์ในอ่าวทวีความรุนแรงมากขึ้นก็ตาม (ดังจะได้อภิปรายในหัวข้อต่อไป)

เนื่องจากกฎติกาเหล่านี้ไม่ได้มีลักษณะเป็นทางการ การบังคับใช้จึงต้องอาศัยการยอมรับ การเข้าใจและการรับรู้ของสมาชิกในชุมชนและของชุมชนอื่นๆ ที่ใช้ประโยชน์ในบริเวณเดียวกันสูง ดังนั้น การทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน (internalized norms) จึงเป็นเรื่องสำคัญ ในอดีตซึ่งชุมชนยังมีขนาดเล็กและความเป็นอยู่ไม่แตกต่างกันมาก ถูกติกาและมารยาท เนี่ยมปฏิบัติเหล่านี้มักจะใช้เดิมและได้รับการยอมรับกันมาก ชาวบ้านสูงอายุพูดถึงเรื่องนี้ว่า ‘เมื่อก่อนตอนที่เราเป็นเด็กๆ การทำประมงไม่ค่อยมีปัญหาเลย แต่ก็มีบางระหว่างพวกรบกับอวนปลากะพง แต่เมื่อก่อนจะมีการบอกเตือนด้วยการเป้า ตูแว (แต่รำจากเข้า cavity) โดยเวลาทำการประมงเช่น พวกรบกับอวนปลากะพงก็จะหลีกไปทางบริเวณอื่นๆ มันเป็นการบอกต่ำแหน่งของเบ็ดราวด้วย แต่ตอนนี้ไม่รู้กัน เพราะคนทำงานมาก...ตูแวเริ่มหายไปรา 30 ปีมาแล้ว เพราะเริ่มมีการใช้เครื่องมือประมงที่หันสมัยมากขึ้น’

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบัน ชาวบ้านที่ทำประมงมีเพิ่มมากขึ้น ใช้เครื่องมือทันสมัยและมีประสิทธิภาพกว่าเดิม ใช้อวนชนิดต่างๆ ที่มีจำนวนและความยาวมากกว่าเดิม ขณะที่ตลาดสัตว์น้ำมีการขยายตัวและชีวิตความเป็นอยู่ชาวบ้านก็เปลี่ยนแปลงไปสู่ความแตกต่างกันมากขึ้นด้วย เงื่อนไขและการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ส่งผลให้เกิดความเข้าใจร่วมกันของชาวบ้านด้วยและชุมชนอื่นๆ ใน การใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าว ตอกอยู่ภายใต้แรงกดดัน เนื่องจากการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรกันที่ความเข้มข้นมากขึ้น ปัญหาความขัดแย้งเนื่องจากการใช้เครื่องมือประมงแตกต่างกันจึงเกิดขึ้นได้ เช่น ปัญหาระหว่างการใช้เครื่องมือประจำที่ (อวนปูเบ็ดรา เบ็ดปัก) และการใช้เครื่องมือเคลื่อนที่ (อวนลอยกุ้ง อวนลอยปลากะบก) และปัญหาระหว่างการใช้เครื่องมือประจำที่กับเครื่องมือเคลื่อนที่ (อวนลอยกุ้ง อวนลอยปลากะบก) แม้ว่าโดยปกติชาวบ้านจะวางเครื่องมือหมุนเวียนไปตามแหล่งจับสัตว์น้ำและในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน แต่ก็มีบางครั้ง โดยเฉพาะในช่วงที่บางพื้นที่มีสัตว์น้ำหลายชนิดซุกซุม ชาวบ้านก็จะวางเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำต่างประเภทกันในสถานที่และเวลาเดียวกัน ปัญหาและความเสียหายอันเกิดจากของการใช้และวางเครื่องมือประมงในบริเวณเดียวกันจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เสมอ การพิจารณาภูมิทัศน์ที่ 4 ซึ่งแสดงถึงอันตรายในบริเวณและขอบเขตพื้นที่การใช้เครื่องจับสัตว์น้ำต่างๆ ของชาวบ้านด้วยที่ช้อนทับและควบคุมการใช้เครื่องมือประมงชนิดต่างๆ ในบริเวณต่างๆ ของชาวบ้านได้มากยิ่งขึ้น

ปกติในการทำประมงจับสัตว์น้ำในตอนกลางวัน การใช้เครื่องประจำที่ หรือเครื่องมือเคลื่อนที่ เช่น อวนลอยกุ้ง อวนปูและเบ็ดรา ไม่ค่อยเป็นปัญหาสำหรับชาวบ้าน แต่ในการทำประมงตอนกลางคืน ปัญหาจะเกิดขึ้นได้ง่ายและบ่อย เช่น กรณีการวางเบ็ดราไว้กับการวางอวนลอยกุ้ง (ดูตำแหน่งการวางเบ็ดราและอวนลอยกุ้งที่ช้อนทับกันในรูปที่ 4) ปกติชาวบ้านที่วางเบ็ดราไว้ริมบริเวณน้ำมีการวางอวนลอยกุ้งตอนกลางคืนกัน ก็จะไม่ไปวางเบ็ดตรงนั้น แต่จะไปวาง

บริเวณอื่น พากใช้เบ็ดรวมต้องเลี้ยงความเสียหายและหลีกทางให้ เพราะถ้าความลอยไปเกี่ยวดีเบด รวมแล้ว ชาวบ้านถือกันว่า เจ้าของเบ็ดรวมจะต้องเป็นผู้ยอมรับความเสียหายและจะไม่รู้ด้วยว่าใครทำ เช่น ในกรณีที่ชาวบ้านออกไปวางอวนลอยกุ้ง แล้วไปพบเบ็ดรวมในบริเวณเดียวกันเข้า ก็จะแก่ปัญหาด้วยการกดปักไม้ที่ผูกเบ็ดรวมให้จมลงไปในดิน เพื่อทำให้ตาเบ็ดรวมจมลงไปอยู่บนหน้าดิน และเพื่อให้อวนกุ้งลอยผ่านไปได้ ถ้าเกิดชาวบ้านวางอวนลอยไปเกี่ยวกับตาเบ็ดไม่เกิด หรืออวนเสียหายเล็กน้อย ก็มักจะแก่ไขได้ แต่ก็แล้วแต่สถานการณ์ตอนนั้นด้วย เช่น ถ้ารู้ว่าอวนตัวเองโดนตาเบ็ดเกี่ยวเข้า ก็จะรีบหยุดปล่อยอวนทันทีและรีบแกะ แต่บางครั้งเกิดเกี่ยวพันกันหลายชั้น แกะออกยาก ก็จะใช้กรีดตัดเบ็ดรวมส่วนนั้นทันที อย่างมากก็ตัดช่วงสัก 30-50 ตา แล้วก็จะย้ายไปวางอวนบริเวณอื่นที่ไม่มีเบ็ดรวม

เป็นที่เข้าใจและรับรู้ในกลุ่มคนทำประมงว่า ได้ในกรณีที่จำเป็น เจ้าของอวนก็สามารถจะตัดตาเบ็ดได้ คนทำเบ็ดรวมเองก็ยอมรับ แต่ก็มักจะขอร้องให้ตัดเฉพาะสายกิ่งที่แขวนตาเบ็ดและอย่าตัด อาเระ (สายรวม) หรือสายหลัก เพราะมีชานั้นแล้ว จะทำให้สายเบ็ดพันเป็นเกลียวและทำกากต่อสายรวมใหม่ได้ยาก สำหรับคนที่ต้องตัดเบ็ดรวมค่อนและเมื่อตัดแล้ว ก็ต่อสายหลักของเบ็ดรวมให้ ชาวบ้านจะถือว่าเป็นคนที่มี วาก หรือสำนึกที่ดี บางคนเข้าเกี่ยวก็จะปล่อยทิ้งอย่างนั้น ส่วนใหญ่จะปล่อยทิ้งไว้ แต่เบ็ดรวมที่ถูกตัดก็ไม่ลอยไปไหน เพราะยังมีเสาปักอื่นยึดอยู่ เบ็ดรวมที่ถูกตัดสายกิ่งแค่ 30-50 ตา ซึ่งถือได้ว่าไม่มีผลเสียอะไร เพราะจำนวนตาเบ็ดที่ชาวบ้านใช้แต่ละครั้งมีจำนวน 400-800 ตา ชาวบ้านถือว่า ส่วนใหญ่คนที่มีเบ็ดรวมก็มีอวนลอยเหมือนกันและตัวเองถ้าเจอปัญหาอวนเกี่ยวเบ็ดรวมเข้า ก็คงจะตัดเบ็ดรวมที่นั่น นอกจากนี้ คนที่ใช้เบ็ดรวมก็ยังรู้ดีว่า ถ้าอวนลอยเกี่ยวโดนเบ็ดของเข้า เจ้าของอวนซึ่งราคาแพง จะต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายมากกว่าด้วย

ส่วนในกราวงเบ็ดรวมและอวนปู ชาวบ้านสามารถจะวางในพื้นที่เดียวกันและวางช้อนช้อนกันได้ เนื่องจากเบ็ดรวมจะอยู่ใกล้พื้นดิน แต่ก็มีกติกาคือ เบ็ดรวมซึ่งจะวางตั้งขวางทางน้ำจะต้องวางอยู่ข้างล่างเสมอ ส่วนต้านบนก็จะเป็นอวนปู ซึ่งจะวางไปตามทางน้ำและอยู่ในระนาบตั้งจากกับเบ็ดรวม คล้ายเครื่องหมายบาก ข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือ ไม่หลักของอวนปูจะปักถี่เป็นระยะๆ และเป็นไม้ท่อนใหญ่ ส่วนไม้หลักของเบ็ดรวมจะเล็กกว่า สันกว่าและปักห่างกว่า กรณีที่มีคนไปปักไม้วางอวนปูก่อนแล้ว แต่คนวางเบ็ดรวมซึ่งมาที่หลัง อยากไปปักเบ็ดในบริเวณเดียวกัน คนที่จะวางเบ็ดจะยกอวนปูขึ้นเพื่อให้เรือลอดผ่านและวางเบ็ดรวมเป็นแนวตัดขวางอยู่ด้านล่างใต้อวนปู ถ้าอวนปูเกิดเกี่ยวกับเบ็ดรวมเข้า ก็จะแกะออก แต่ส่วนใหญ่แล้ว จะไม่เสียหายมากเหมือนที่เบ็ดรวมไปเกี่ยวดีอยู่ ผลดีทางอ้อมเบ็ดรวมที่คนวางเบ็ดรวมได้รับจากการวางเบ็ดในพื้นที่เดียวกับอวนปูก็คือ ถ้าจะมีคนเข้ามาวางอวนลอย แต่เมื่อเห็นไม้ปักอวนปู ก็จะไปวางอวนบริเวณอื่น ปัญหาที่อวนลอยจะไปเกี่ยวดีกับเบ็ดรวม จนถึงกับต้องมีการตัดตาเบ็ด หรือตัดสายรวม ก็จะไม่เกิดขึ้น เว้นไว้เสียแต่ตอนกลางคืนเท่านั้น ที่มักจะเกิดปัญหาเบ็ดรวมไปเกี่ยวพันอวนจนเสียหาย

ในอ่าวปีตานี ชาวบ้านดาโต๊ะօาศัยแหล่งจับสัตว์น้ำมากกว่า 60 แห่ง แหล่งสัตว์น้ำบริเวณนี่ฯ มักจะมีสัตว์น้ำที่หลบซ่อนตัวและชาวบ้านสามารถใช้เครื่องมือประมงต่างกันในเวลาเดียวกันได้ พื้นที่การจับสัตว์น้ำของชาวบ้านที่ใช้เครื่องมือต่างกันจึงซ้อนทับกันได้ ชาวบ้านที่ทำประมงในอ่าว ก็จะต้องรู้จักหลักเลี้ยงกัน เช่น ถ้าพกวากวาวอนลอยเห็นบริเวณนั้นมีอวนปูหรือเบ็ดรากวาก็อยู่แล้ว พกวากวาวอนลอยก็จะเลี้ยงไปวางที่อื่น เพราะชาวบ้านแต่ละคนก็ไม่อยากให้เกิดปัญหา หรือทำให้เครื่องมือตัวเองเสียหาย ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะรู้กันว่าบริเวณตรงนั้นเป็นแหล่งอวนลอยกุ้ง คนจะวางกวาวอนปู ก็จะไปวางที่อื่น เช่นเดียวกันกับพกวากวาวอนลอยกุ้งซึ่งรู้ว่าบริเวณตรงนี้มีปู ก็จะไปวางกวาวอนลอยที่อื่น นอกจากกลางคืนเท่านั้นที่ ทั้งสองฝ่ายอาจจะไปวางกวาวอนปู เพราะถ้าวางกวาวอนลอยกุ้งแล้วมีปูติดกันมา ก็จะทำให้อวนกุ้งเสียหายได้ แต่ก็มีบางครั้ง ที่ความรู้และความเข้าใจเรื่องแหล่งสัตว์น้ำไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาการวางเครื่องมืออย่างเหมาะสม ดังเช่นที่ชาวบ้านคนหนึ่งที่เล่าให้ฟัง

‘ถ้าเราวางกวาวกุ้งที่บริเวณนั้นเป็นประจำและเคยได้กุ้งบริเวณนั้นมากทุกวันฯ แต่อยู่ฯ ก็มีคนอื่นมาอวนปูไปปัก เราก็มีความรู้สึก McGrath เมื่อกัน แต่ก็เป็นความรู้สึกของเราคนเดียว เพราะคนอื่นเขาก็ทำมาหากินเหมือนกัน แต่เรา ก็คิดว่าคนนั้นมัน ตาเดาชำนาญ (ไม่รู้สึกนึกถึงคนอื่น) เพราะเราเคยได้กุ้งบริเวณนี้เป็นประจำ แต่มันทำให้เราต้องไปวางที่อื่น สำหรับตัวเราเอง ถ้าเราจะไปลอยกุ้งบริเวณนั้น แต่รู้ว่ามีคนวางกวาวปูอยู่ เราก็จะไปลอยกวาวกุ้งที่อื่น ถ้าบริเวณไม่มีชาวบ้านไปวางกวาวปู 5 ลำ ก็ถือว่ามีการวางกวาวมากแล้ว ขณะเดียวกันถ้ารู้กันว่าบริเวณนั้นมีคนไปลอยกวาวกุ้งกันมาก พกวากวาวอนปู ก็จะไม่ไปปักบริเวณนั้น ในหมู่คนดาโต๊ะเราจะรู้กันว่าบริเวณไหนวางอะไร ถ้าเรารู้ว่าบริเวณตรงนั้นขาดอยกุ้ง เราก็จะหลีกไปวางกวาวปูที่อื่น แต่ถ้าเกิดบริเวณตรงนั้นวางแล้วมีปูติดกันมากพอและขณะเดียวกันกุ้งก็มากด้วย บางครั้งถ้าเราไปวางก็ต้องเสียต่อการถูกทำลายไม่ปัก แต่ถ้าอวนไม่เสียหาย ก็ไม่เป็นไร’

นอกจากอวนปูแล้วเบ็ดรากว่าแล้ว เครื่องมือประมงประเกทที่อยู่กันที่อื่นฯ เช่น กระบอกปลาเก้า ปลาดุก และไชปลาดุก จะไม่ค่อยเป็นปัญหาหากบกการวางกวาวอนลอยกุ้งเท่าไหรัก เพาะเจ้าของเครื่องมือเหล่านี้จะพยายามวางให้ติดกัน ตือมือแซ และบริเวณที่เป็นชายป่าชายเลน ชาวบ้านจะไม่ค่อยวางบริเวณที่ไล่ เว้นแต่กระบอกและไชเก้าฯ ที่โดยไปตามกระแสน้ำ ก็จะเป็นปัญหาสำหรับการทำางานของชาวบ้านบ้างเหมือนกัน แต่ก็มีไม่ค่อยมาก

ในช่วงที่มีสัตว์น้ำซุกซุม การที่ชาวบ้านไปวางกวาวในบริเวณใดบริเวณหนึ่งมากฯ อาจจะเกิดปัญหาไปพัดเรือไปถูกเอาอวนที่วางอยู่แล้วเสียหายได้ ปัญหานี้เกิดขึ้นได้ทั้งในตอนกลางวันและตอนกลางคืน แต่ส่วนใหญ่จะมีปัญหากันในตอนกลางคืน เพราะชาวบ้านมองกวาวไม่เห็น ในกรณีไปพัดเรือไปถูกกวาวปูจนฉีกขาด ปกติไม่ค่อยจะมีคนรับว่าใครเป็นคนทำ ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า ‘ถ้าเราทำไปพัดเรือไปถูกของคนอื่นและไม่มีใครเห็น เราอึบหนีไปจากบริเวณนั้น คนอื่นเขาก็ทำแบบเดียวกัน’ อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจในเรื่องนี้ ยังขึ้นอยู่กับลักษณะความเสียหายด้วย เช่น ถ้าอวนถูกไปพัด

เรื่อตามแนวตั้ง รายจิกขาดจะไม่มาก แต่ถ้าใบพัดเกิดไปถูกอวนตามแนวยาว อาจจะเกิดความเสียหายมาก โดยเฉพาะ ถ้าถึงขนาดใบพัดเรือตัดพันไปกับอวน เจ้าของเรือก็ต้องแกะอวนออก ในกรณีนี้ มักจะมีคนอื่นเห็นและเจ้าของอวนที่เสียหายก็จะติดตามทางค่าเสียหาย ส่วนการตกลงชดใช้ค่าเสียหายมีแตกต่างกันไป ในกรณีใบพัดเรือไปถูกอวนกุ้งซึ่งราคาแพง คู่กรณีจะมีการตกลงเรื่องการซ่อมและค่าเสียหาย เช่น สำหรับ ชาวบ้านบูดี ถ้าอวนมีรอยจิกขาดกว้างเป็นว่า เจ้าของอวนจะคิดค่าเสียหาย 100-200 บาท ถ้าเป็นรอยขาดเล็กน้อย ก็จะซ่อมให้กัน แต่สำหรับ ชาวบ้านดาตีะ ถ้าอวนมีรอยขาดเล็กน้อย เจ้าของอวนมักจะไม่ถือสาและเอาไปซ่อมเอง แต่ปกติแล้ว ทุกครั้งที่เจ้าของเรือที่ใบพัดทำอวนกุ้งของคนอื่นเสียหาย จะขออวนที่เสียหายจากเจ้าของเพื่อเอาไปซ่อมให้ แต่เจ้าของอวนส่วนใหญ่จะไม่ค่อยให้เอาไปซ่อม เพราะถือว่าเป็นการเสียเวลาทำมาหากินและจำนวนอวนก็จะใช้กมีน้อยลงไปด้วย ในบางกรณี เจ้าของอวนก็ยอมตัดอวนตัวเองเพื่อไม่ให้เกิดเรื่องยุ่งยากกัน

มี

แหล่งจับสัตว์น้ำในอ่าว บางพื้นที่จะมีสัตว์น้ำทั้งกุ้งและปูอยู่ชุมชน ขณะเดียวกันก็เป็นที่ตั้งของ ตี้มื้อแซ ด้วย บริเวณนี้ถ้าใครไปวางอวนปูก่อน ก็จะพยายามเว้นพื้นที่ หรือจะพยายามวางอวนให้อยู่ใน ตี้มื้อแซ เพื่อเข้าพื้นที่ให้คนอื่นลอยอวนกุ้งได้ วิธีการก็คือ ชาวบ้านจะปักวงอวนในช่องระหว่างตี้มื้อแซ ให้เป็นแนวยาวไปตามความยาวของอ่าว ขณะที่คนที่วางอวนกุ้งจะวางอวนแนววางตามทางน้ำ ปล่อยให้อวนลอยออกจากปากแม่น้ำยาม เมื่อกราฟเสน้ำพัดพาอวนลอยเข้ามาถึงบริเวณตี้มื้อแซ แล้ว ก็ทำการเก็บโดยจะวางอวนลอยกุ้งให้เอียงไปทางด้านใดด้านหนึ่ง โดยจะเก็บอวนส่วนที่ให้หลักมาติดกับตี้มื้อแซ แต่เนื่องจากตรงนี้จะมีอวนปูปักอยู่ โอกาสที่อวนลอยกุ้งจะไปเกี่ยวพันติดกับปูปักอวนปูจึงเกิดขึ้นได้ บางครั้งจึงมีการทำลายหรือหักปูปักอวนกัน แต่สำหรับคนที่ชาวบ้านถือว่ามี ความ หรือความเห็นใจคิดถึงหัวของคนอื่น ก็จะเพียงแต่เออนไม้ปักอวนปูให้เอียงลง เพื่อให้อวนลอยกุ้งของตนเองผ่านไปได้ โดยไม่ทำการเสียหายแก่อวนปู สำหรับคนที่หักและทำลายไม้ปักอวนปู ชาวบ้านจะถือเป็นคนที่ ตะಡะมาเมะ หรือคนที่ไม่ได้คิดถึงความรู้สึกใครอีกเลย ดังเช่นที่ชาวบ้านคนหนึ่งประสบกับตัวเอง:

‘วันนี้ ตอนไปเก็บอวนปู ที่ว่างไว้ที่บริเวณ ดาแลตือโละ เรายกอไม้ปักอวนของเราถูกหักทิ้งไป 3-4 ตัน ต้องขับเรือเวียนหาอวนอยู่หลายรอบกว่าจะเจอ เห็นพอกบ้านตะละสะมิแล ลอยอวนกุ้งอยู่ใกล้ 3 ลำ จึงขับเรือเข้าไปหาและด้าออกไปว่า “ถ้าจะทำงานก็ให้ทำงานดี ๆ หนอย อย่ามาทำลายของคนอื่น แบบนี้ คนอื่น ๆ เขาก็ทำมาหากินเหมือนกับตัวเองนั้นแหละ” พอกมัน บอกไม่รู้ว่าใครหัก เพราะเพิงมาก วางแผนกันเมื่อกี้เอง เราจึงบอกไปว่า “ไม่รู้ได้อย่างไร ในเมื่อตัวเองวางแผนอวนกุ้งบริเวณที่เราวางอวนปู ของเราอยู่ นักก็อวนกุ้งของมึง เกเรจิงๆ เราไม้อาชีพประมงด้วยกัน ไม่ช่วยกันแล้ว ใครจะมาช่วยพอกเรา” เรารู้ว่าเป็นพอกมัน ก็ เพราะ มันวางแผนลอยกุ้งอยู่บริเวณนั้น คนบ้านเราก็ไปวางอวนปูบริเวณดาแลตือ ละกันมาก เมื่อเข้าถ้ามันพุดมากและไม่รับ คิดว่าจะเอามาไม้ปักอวนฟัดหัวให้ เจ็บใจจริง...มันน่าจะดูบ้าง

เพรัวมีไม่ปักเป็นแนวยาวอยู่ พากมันน่าจะวางถัดออกไปหน่อย ไม่ง่าจะทำลายของคนอื่นแบบนั้น แต่ไอ้ พากแบบนี้ มันมีไม่กี่คนหรอง'

อย่างไรก็ตาม หลักเกณฑ์ที่ชาวบ้านใช้ตัดสินว่าใครผิด ใครถูกและอะไรเหมาะสม หรือไม่ เหมาะสม มีความซับซ้อนพอสมควร ดังที่ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าถึงประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเอง

‘เราเองเมื่อเดือนตุลาคม 2542 ก็เคยโคนทำลายไม่ปักเสาอนุปที่ ตะโลบานา บริเวณนั้นเป็น ที่พักบ้านบ้าน วางของกุ้งหกินอยู่ พอเราไปวางของนุ กุ้งพากบ้านมันทำไม่ปักของปูของเราให้ เอียง บางอันถูกหักทิ้งและบางอันถูกกดให้ลีกมลงไปในดิน เวลาเราโคนจะต้องใช้แรงดึงมาก แต่มันไม่ ทำลายของของเรา เพราะที่มันเอ็นไม่ปักให้เอียง ก็เพื่อให้วันกุ้งของมันลอยผ่านไปได้เท่านั้น แต่เรา ก็คิด ว่าเราผิดด้วย เพราะเราถูกรบบริเวณตะโลบานานั้นเป็นบริเวณที่พากบ้านวางของของอยู่ทั้งกลางวันและ กลางคืนอยู่ประจำ ไม่ได้ไปวางที่อื่นๆ เมื่อพอกเราด่าตีะ แต่ที่เราวางของนุ/วันนั้นอยากจะลองดูว่ามีปู หรือเปล่า แล้วก็ได้ปูและปลาดุกทะเลขพอกบ้าน วันนั้นรู้แล้วว่าพากบ้านมันทำของลอยกุ้งทั้งกลางวันและ เพื่อนๆ กับอกเราแล้ว พอเราไปปักของนุกโคนจริง แต่ที่เข้าทำก็ไม่ได้ทำให้วันเราเสียหาย บางที่ถ้าเข้าไม่ ทำเข่นนั้น ของกุ้งที่ลอยผ่านของเราอาจจะได้รับความเสียหายก็ได้ เพราะจะไปติดกับปูที่ติดของอยู่ หรือไม่ปักของปูที่เก่าแล้วมักจะมีตัวเพรียงเกาติดอยู่ ถ้าไม่หักทิ้งเสีย ก็อาจจะทำให้วันกุ้งเสียหายได้ ตรงนี้แหละเจ้าของของกุ้งจะหักไม่ทิ้ง แต่ถ้ามันทำลายไม่ของเราก็แค่ 2-3 ตันเท่าที่อว กุ้งลอยผ่านไปได้ เท่านั้น’

ตัวอย่างข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ปัญหา ความยุ่งยากและข้อขัดแย้งในการใช้เครื่องมือและใน การจับสัตว์น้ำของชาวบ้านในอ่าวปัตตานี แม้ว่ามีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ไม่ได้เป็นปัญหาและข้อ ขัดแย้งที่รุนแรง จนทำให้ระบบการจัดการและการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำของชาวบ้านเสียไป นอก จานนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นมักจะได้รับการแก้ไขและควบคุมโดย วิชาชีพ หรือกฎ กติกา มาตรฐานในสิ่งที่ ควรทำไม่ควรทำและบรรทัดฐานในการจัดการ ที่ชาวบ้านได้เรียนรู้และพัฒนาสั่งสมมาเป็นเวลา นาน จนกลายเป็น ลาบะ หรือ ความเข้าใจและข้อตกลงที่ยอมรับกันไปโดยปริยายและเป็นระบบ การจัดการที่การควบคุมโดยบรรทัดฐานและธรรมเนียมปฏิบัติ นอกจากนี้ ความพอดีเหมาะสมพอกควร การควบคุมและการลงโทษที่ไม่เป็นทางการและการดำเนินถึงความเป็นธรรมในรูปแบบต่างๆ ช่วย ควบคุมให้ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้น ลุกคามกลายเป็นความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่รุนแรงในหมู่ชาว ประมงที่ใช้ทรัพยากร่วมกันในอ่าวปัตตานี อย่างไรก็ตาม เมื่อชาวบ้านเชื่อมกับปัญหาความขัด แย้งอื่นๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ การจับสัตว์น้ำของชาวบ้านและเป็นการละเมิด เสื่อม ชามา หรือสิทธิในการใช้ทรัพยากรในอ่าวถือว่าเป็นของส่วนรวมอย่างรุนแรง รูปแบบและ วิธีการจัดการของชาวบ้านแตกต่างออกไป

3.3 การแก้ปัญหาความขัดแย้ง : วิธีการและประสบการณ์ของชุมชน

การพิจารณาถึงความเป็นมาและพัฒนาการของปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรสัตว์น้ำ และวิธีการจัดการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านด้วย จะช่วยให้เราเข้าใจถึง ประสบการณ์ การเรียนรู้ ปัญหาและข้อจำกัดในการทำงานของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

ปัญหาอนรุณ

อ่าวปัตตานีจัดเป็นอ่าวที่สมบูรณ์แห่งหนึ่งของภาคใต้ตอนล่างและชายฝั่งปัตตานีก็เป็นพื้นที่ที่มีการทำประมงอวนรุนที่สำคัญบริเวณนี้ การแพร่กระจายวิธีการทำอวนรุนเกิดขึ้นໄหล่เลี้ยงกับการขยายตัวของเรือติดตั้งใช้เครื่องยนต์ ในช่วงต้นทศวรรษ 2510 ชาวบ้านบางครอบครัวในอ่าวก็เริ่มทำประมงอวนรุนขนาดเล็กกันบ้างแล้ว ที่บ้านดาโตะเองก์มีชาวบ้านที่ทำอวนรุนอยู่ 5 ราย ขณะที่หมู่บ้านบริเวณกันอ่าวบางแห่งมีการทำอวนรุนถึง 10 รายและในปี 2512 เรืออวนรุนขนาดกลางจากจังหวัดอื่นได้เริ่มเข้ามาอวนสัตว์น้ำในอ่าว ชาวบ้านรู้สึกและได้รับผลกระทบทันที ไม่ว่าจะเป็นการทำลายเครื่องมือเสียหาย หรือการลดลงของสัตว์น้ำ ชาวบ้านดาโตะเป็นชาวบ้านกลุ่มแรกในอ่าวปัตตานีที่พยายามหาทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยวิธีต่างๆ ทั้งการเจรจา ร้องขอ การเตือนและการจับกุม ช่วงปี 2515-2518 ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ‘ช่วงปรบอวนรุนของพากເວ’ จัดเป็นช่วงเวลาที่การต่อต้านและต่อสู้เรื่องปัญหาอวนรุนของชาวบ้านดาโตะดำเนินไปอย่างเข้มข้นและจบลงด้วยการใช้ความรุนแรง แม้การต่อสู้อวนรุนจะเกิดขึ้นนานกว่า 25 ปีมาแล้ว แต่ก็เป็นเรื่องราวและความทรงจำที่ยากจะลืมสำหรับชาวบ้านและแกนนำในการต่อสู้หลายคน

แบบใช้ช้าบ้านดาตี๊ะ ‘อวนรุนเริ่มเข้าในอ่าวตั้งแต่ปี 2512 พวกร้าวบ้านรอบอ่าว โดยเฉพาะชาวบ้านดาตี๊ะ ก็ต่อต้านและเรียกร้องไม่ให้เรืออวนรุนเข้ามาในอ่าว และต่อมาทำนันลายิ (ซึ่งเป็นกำนันตำบลแหลมโพธิ์และเป็นผู้ใหญ่บ้านดาตี๊ะด้วย) ได้นำปัญหาไปปรึกษากับ สส.ของจังหวัด (นายบันเทิง ดุลยบุตรซึ่งเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองยะหริ่ง) จึงได้ทราบว่ามีการอุกฤษณาห้ามอวนรุนของลากเข้ามาในเขตชายฝั่ง 3,000 เมตรแล้ว แต่ทางอำเภอไม่ประกาศ ชาวบ้านเลยไม่ทราบ กำนันจึงได้เป็นหัวหอกในการต่ออัญชลี คนอื่นๆ ไม่กล้า เพราะไม่รู้กฎหมาย ช่วงแรกๆ ที่อวนรุนเข้ามาในอ่าว เป็นอวนรุนจากเมืองเพชร เรืออวนรุนที่รุนในอ่าวสมัยนั้นมีกันทั้งหมด 6 ลำ เป็นเรือของคนบ้านดาตี๊ะ 3 ลำ เรือมาจากที่อื่น 3 ลำ เจ้าของเรืออวนรุนที่บ้านดาตี๊ะคนหนึ่งเป็นเพื่อนสนิทกับกำนัน แต่ก็โดนจับกันหมด เดยเลิกไป แต่เรืออวนรุนจากที่อื่นก็ยังเข้ามารุนในอ่าวอีก จับส่งฟ้องศาลนลายครัง เรือพวกลนี้เจ้าของเป็นคนเมืองเพชรบุรี และมาจอดเรือที่ปากน้ำบัวตานี ช่วงปีรากะและจับกุมอวนรุน ชาวบ้านที่ทำอวนรุนขอร้องกำนัน อย่าจับส่งตัวรัว กำนันก็ยอม แต่ก็ยังเงื่อนไขให้ยกเลิก อย่าทำอวนรุนอีก’

เวลาถูกจับจะไม่ค่อยมีเงินจ่ายค่าปรับ ต้องปล่อยให้เรือตัวเองจอดทิ้ง เสียหายและจนน้ำไปกมี แต่ถ้าเป็นเรือของนุนเด็ก จะมีการประกันตัว จ่ายค่าปรับ เอาเรือที่ถูกยึดไปออกมานแล้วก็รุนกันต่อไป'

เลา อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: 'กันนันลายและชาวบ้านออกตรวจจับของนุนเกือบทุกคืน มีการจับเป็นตัวอย่าง 3-4 ลำ แล้วเรือของนุนไปจอดไว้ที่คลองยะหริ่ง ขณะเดียวกันก็ไปพูดคุยกับพวกรอบนุนว่าอย่าเข้ามารุนในบริเวณอ่าวเลย เพราะชาวบ้านเดือนร้อน ตอนแรก ไม่ได้จับพวกรที่ทำของนุนที่บ้านดาโต๊ะแต่ก็เดือนกัน บางครั้งพวกรอบนุนในหมู่บ้านบางคนเจอพวกรเรา ก็ทำเป็นเอาใช้มาผูกกับมือของตัวเอง แกลงให้เราโกรธ แต่พวกรเราก็ไม่สนใจมัน นานๆไปพวกรันก์หยุดไปกอง คงจะอย่างใจจะระมัง ที่จริงตอนนั้นมีสายของพวกรอบนุนเข้ามาติดต่อให้ "เงินค่าน้ำ" เพื่อต้องการให้เราหยุดการเคลื่อนไหว แต่เราไม่เด่นด้วย ทั้งๆ ที่พวกรเราเองก็ไม่ค่อยจะมีเงินใช้จ่าย แต่ถ้าเรารับเงินและชาวบ้านรู้เรื่องขึ้นมา เราจะไปอยู่กันที่ไหนกัน ช่วงที่มีการตรวจจับกุมของนุนหนัก เวลา กันนันลาย จะออกไปตัวเมืองปัตตานีต้องระวังกันมาก กลั่วพวกรันจะยิง ถ้าไปคนเดียว จะไม่ไปกันเลย...ที่พวกรเราทำงานต่อต้านและจับของนุนกันได้อย่างจริงจัง เพราะเราได้รับการสนับสนุนจาก สจ. วัยโจน (สจ. อำเภอยะหริ่ง) และน้ำของวัยโจนซึ่งเป็น สส. ซึ่งเป็นก็เคลื่อนไหวสนับสนุนเรื่องนี้ที่กรุงเทพฯ ก่อนหน้านี้ พวกรเราชาวบ้านรอบอ่าว โดยเฉพาะชาวบ้านดาโต๊ะ ก็ต่อต้านและเรียกร้องไม่ให้เรือของนุนเข้ามาในอ่าว พอมีการออกกฎหมายห้ามของนุนและส่งเรื่องมาอย่างปัตตานีนี้ ผู้ว่าฯ กลับเบ็งเรื่องเงียบไว้ แต่พอวัยโจนได้เป็น สส. จึงได้ชุดเรื่องนี้ขึ้นมา เราเลยสู้เรื่องนี้แบบไม่กลัวใคร ในพื้นที่เองก็ยังมี สจ. จากบ้านบานดูยวเป็นแกนนำต่อสู้อยู่ด้วย (ตอนหลัง สจ. ถูกยิงตาย) การต่อสู้ของนุนของดาโต๊ะจึงได้ผล ต่อมาก็มีชาวบ้านตันหยงดูโละ บ้านบูดีและตะโลดสามิแಡ เข้าร่วมการต่อสู้ด้วย พอพวกรันเข้ามา พวกรเรา ก็เริ่มถอย เพราะเราไม่ต้องทำแล้ว...จนมีเหตุการณ์ผ่าพวกรอบนุน 4 ศพเกิดขึ้น หลังจากนั้นก็ไม่เรือของนุนเข้ามาในอ่าวอีกเลย'

ญูโซะ ผู้ใหญ่บ้านดาโต๊ะ: 'การออกไปจับของนุนของชาวบ้านในช่วงแรกๆ ลำบากมาก ไม่เหมือนตอนนี้ เพราะตอนนั้นพวกรเราใช้ เรือมะ (เรือชุด) กันเป็นส่วนใหญ่ เครื่องยนต์ที่ใช้ขนาด 6-7 แรงม้าเท่านั้น เรือวิ่งไม่เร็ว แต่พวกรากช่วยกันต่อสู้กันเกือบทั้งหมดในหมู่บ้าน มีกลั่วใจกันทุกคน เพราะเดือดร้อนเหมือนกัน...การต่อสู้กับของนุนสมัยกันนันลาย จะมีพวกรบ้านดาโต๊ะเป็นหลัก ถ้าใครว่างก็จะออกไปดูว่ามีของนุนเข้ามาหรือเปล่า ถ้ามีของนุนเข้ามา ก็จะกลับมาบอกกัน พวกราก็รวมตัวกันออกไปจับ เราจะดูแลกันเฉพาะบริเวณในอ่าว เพราะเรือที่พวกรเราใช้เป็นเรือเล็ก ออกไปทะเลนอกไม่ค่อยได้... ก่อนเหตุการณ์ที่มีการผ่าพวกรอบนุนตาย 4 ศพ พวกรากทำการจับอยู่ แต่ก็เริ่มลดลง ตอนนั้นพวกรานันทำมาต่อนล้อยกุ้งกัน พวกรบ้านบูดีไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวเท่าไร เพราะชาวบ้านบูดีทางตอนล้อยกุ้งเป็นส่วนใหญ่ ต่อมากับบูดีหันมาทำของนุนกันบ้าง เรือของนุนที่เข้ามา ก็เลยทำให้อวนปูของพวกรบ้านบูดีเสียหาย ก็เลยมีการรวมตัวช่วยกันจับกุมเรือของนุน พวกรันเข้ามาแต่ละที่ เอากุ้งในอ่าวไปจนชาวบ้านจับกุ้งไม่ค่อยได้ ชาวบ้านบูดีก็เลยเล่นแรง'

แบบฝีมือ กรรมการหมู่บ้าน: ‘การทำงานต้องนั่นไม่มีการแบ่งหน้าที่อะไรมันเลย ขึ้นอยู่กับว่าใครจะออกไป แต่ก็มักจะพากันออกไปกันครั้งละมากๆ กิจวัตร 7-10 ลำ...มีอยู่ครั้งหนึ่งพวกร้าวใจ เนื่องจากปีที่บุรีรัมย์ฯ 4-5 ลำและต้องมาดูด้วย เพราะพวกร้อนรุนแรงเข้าทุกคืน คืนนั้นเวลาประมาณตี 1 มันก็เข้ามาทำการรุนแรงที่เราวางของและของของพวกร้าวบางส่วนถูกพวกรุนแรงเสียหายไปหลายเพื่อน พวกร้าวขึ้นเรื่องเข้าไปล้อมแล้วกระโดดขึ้นไปบนเรือของพวกร้าน ตอนนั้นมีเป็นอยู่ด้วย พอจับได้แล้ว พวกร้านจะแก่ลังทำให้เครื่องยนต์เสีย เพื่อไม่ให้พวกร้าวพาเรือที่ถูกจับไปได้ พวกร้าวต้องพวกร้านให้ไปนั่งรวมกันที่หัวเรือและจัดการทิ้งสมอ แล้วแบ่งพวกร้าวส่วนหนึ่งไปบอกกำนัลลายและส่วนหนึ่งเฝ้าดูพวกร้าน กำนัณเมื่อทราบเรื่องก็ไปตามพวกร้าวที่บ้านที่จะริบ กำนัณพาต่ำร้าวขึ้นเรือของชาวบ้านไปที่ยังเรือของรุนที่พวกร้าวจับไว้ จากนั้นก็ลากเรือไปที่แม่น้ำยامู เพื่อเอาไปดำเนินคดีที่อำเภอยะหริ่ง’

บุรีรัมย์ ผู้ใหญ่บ้านดาโต๊ะ: ‘ในการต่อสู้ครั้งนั้น ผู้นำและชาวบ้านดาโต๊ะ ไม่ได้วางแผน หรือตั้งใจขยายกลุ่มการทำงานออกไปยังชุมชนเพื่อนบ้านรอบอ่าว แต่ก็เกิดความรู้สึกว่ามันทั้งอ่าว เพราะปัญหามันส่งผลกระทบกับคนจำนวนมาก หมู่บ้านอื่นๆ ก็เลยเข้าร่วมการต่อสู้ด้วย คนเข้าร่วมกันต่อสู้กันมาก คนที่ทำงานก็มีกำลังใจกันมาก’

‘ระหว่างปี 2515-16 ได้เรือของรุนชื่อ “โชคมาชัย” เดยถูกพวกร้าวจับ ครั้งนั้น รองนิ่ง (ปัจจุบันเป็นสมาชิก อบต.) เป็นคนนำจับ พอจับแล้วพวกร้อนรุนแรงพุดไปต่างๆ นานา ขอร้องไม่ให้เอามันไปที่อำเภอยะหริ่ง จึงมีการตกลงกัน โดยมันยอมจ่ายเงินค่าเสียหายและให้ที่อยู่กับพวกร้าวไว้ พร้อมทั้งบอกให้รองนิ่งไปรับเงินค่าเสียหาย 3,000 บาทที่บ้านมันที่ปัตตานี แต่พ่อรองนิ่งกับพวกรือ 3-4 คนจะไปรับเงิน พ่อของได้เรือออกมาปฏิเสธว่าเมื่อคืนถูกเรามาไม่ได้ออกไปจับปลา แต่ตอนหลังตัวได้เรือก็อกมา พร้อมกับหนังสือที่เขียนตกลงกันไว้ แต่มันก็ทำตัวเป็นนักเลงและบอกว่าจะไม่ให้เงิน ทั้งยังท้าทายรองนิ่งให้ยิงมันด้วย พวกร้าวถอยกลับบ้าน เพราะรู้แล้วว่ามันมีค่าความทำให้ยิงไม่เข้า’

‘ในปี 2518 ที่เกิดเรื่องต้องใช้ความรุนแรงและฆ่ากันตายไปถึง 4 คน ก็ เพราะเจ้าของเรือ “โชคมาชัย” ลำนี้มันไม่เคยกลัวพวกร้าวเลย แม้ว่าชาวบ้านจะทำการตราชับทุกคืน บางครั้งเจ้าของเรือลำนี้ยังพยายามเข้ามาบุรีรัมย์ฯ 2 และแซ 3 ซึ่งเป็นที่ที่พวกร้าวเข้ามาเป็นประจำ บางครั้งมันจะเข้ามาถึงหน้าบ้านดาโต๊ะ คืนวันนั้นผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านบุรีรัมย์ฯ พากันออกไปจับ มีเรือของชาวบ้านประมาณ 10 กว่าลำๆ หนึ่งมีคนนั่งไป 6-7 คน ใช้อาวุธปืนจับคับและล้อมจับ หลังจากช่วยกันจับและใช้เชือกมัดคนทำ ovarian ทั้งหมด 4 คน แล้วก็ลากขึ้นฝั่ง ด้วยความที่ชาวบ้านแคนใจที่คุณพวกร้าวมีการทำความรุนแรงในอ่าว ในแต่ละครั้งก็สร้างความเสียหายให้กับชาวบ้านเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ 1 ใน 4 คนนั้น ยังมีได้เรือที่มีค่าความยิงไม่เข้าอีก ชาวบ้านเลยใช้ไม้รุนทุบตี จนเสียชีวิตไปทุกคนและทิ้งศพไว้บุรีรัมย์ฯ หลังจากที่ต่ำร้าวทรายเรื่อง ก็จะมาจับชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้านบุรีรัมย์ฯ แต่กำนัณลายบอกว่า ถ้าจับถูกก็ต้องจับพ่อไปก่อน ประกอบกับเราราษฎรบ้านบุรีรัมย์ฯ และชาวบ้านใกล้เดียงร่วม 2-3 บ้าน รวมทั้งบ้านดาโต๊ะด้วย ก็รับว่าเป็นคนทำกันหมด ต่ำร้าวไม่รู้จะจับใครก็เลยกลับไป ส่วนศพก็มีพวกรุนแรงนิริเก็บเอาไป...พวกร้อนรุนตอนนี้น้ำดีกับกันตามธรรมชาติ พวกร้านก็ยังเข้ามาอ้วนในอ่าวกันอยู่ มันไม่เคยกลัวพวกร้าวเลย’

กิจกรรมและการเคลื่อนไหวของชาวบ้านต่อปัญหาความรุนในช่วงปี 2515-2518 ช่วยลดปัญหาไปได้ระดับหนึ่ง เพราะหลังจากนั้น ก็ไม่มีอวนรุนรุกคืบเข้ามาในอ่าวอีกเลย แต่ปัญหาอวนรุนยังไม่หมดไป เพราะการละเมิดเข้ามายากว่าสัตว์น้ำในเขตทะเลนอกและเขตชายฝั่งอื่นๆ ของจังหวัดปัตตานียังดำเนินไปอยู่อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์และความรุนแรงที่เกิดขึ้นทำให้เจ้าหน้าที่รัฐและหน่วยงานในพื้นที่เพิ่มมาตรการควบคุมกิจกรรมและการเคลื่อนไหวของชาวบ้านมากขึ้น ด้วยการออกจะระเบียบห้ามมิให้ชาวบ้านดำเนินการจับกุ้มอวนรุนกันเอง แต่ต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่สำรวจทราบก่อนและในการจับกุ้มก็ต้องให้เจ้าหน้าที่สำรวจลงเรือไปด้วย นอกจากนี้ทางจังหวัดยังได้ขอเรื่อตรวจการของกรมป่าไม้และตรวจตราด้วย แต่มาตรการเหล่านี้ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาเท่าไหร่นักในสายตาชาวบ้าน เพราะ ‘ถ้ามีเจ้าหน้าที่สำรวจไปด้วยจะจับไม่ค่อยได้ ทั้งๆ ที่พากอวนรุนเข้ามารุนที่ปลายแหลมเต็มเลย แต่พอก้าวบ้านไปแจ้งเจ้าหน้าที่ มันมากัน 3 คันรถ แต่ไม่ได้ลงไปจับหรอก กลับบอกพากเราว่าอวนรุนมันออกไปแล้วทั้งที่พากเรายังมองเรือเห็นอยู่’ หลายคนเชื่อว่า การออกจะระเบียบควบคุมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ‘มีการให้เงินใต้ดินและอิทธิพลข้างนอกเข้ามามากแล้ว’

ในปี 2529 มีรายงานระบุปัญหาอวนรุนในปัตตานีว่า ‘เป็นปัญหาเรื้อรัง เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบเนื่องจากน้ำยังและฝืนทบทกับปัญหาต่างๆ ที่ตามมาอย่างมาก โดยเฉพาะปัญหาอิทธิพลในพื้นที่ การแก้ไขกฎหมายในบทลงโทษให้รับเรื่อพานะและเครื่องมือที่ใช้กระทำผิดน่าจะเป็นทางออกที่ดี เพราะเท่าที่แล้วมา เมื่อเจ้าหน้าที่จับกุ้มเรืออวนรุนได้ ศาลก็จะพิพากษาให้ปรับ ภาระลงให้คงคุกให้รอลงอาญา ส่วนเรือและเครื่องมือให้ปล่อยไป เพราะเจ้าของเรือได้ทำสัญญาเช่าไว้ ดังนั้นถ้าจับแล้วปล่อยเช่นนี้ เจ้าหน้าที่ยังนับอย่างไรก็แก้ปัญหาไม่ได้ แต่ถ้าในการพิจารณาของศาล ไม่นำเอกสารสัญญาเช่ามาประกอบและให้มีการรับของกลางและจำคุกผู้ทำความผิด เชื่อว่าจะแก้ปัญหาได้และอวนรุนก็จะพัฒนาตัวเองให้ออกไปจับสัตว์น้ำได้้นอกเขต 3,000 เมตรได้’ (ศรากุญช เจ๊ะสี๊ะ 2529: 523-534)

ตารางที่ 21: แสดงจำนวนเรืออวนรุนของลากที่ถูกจับในจังหวัดปัตตานี 2535-2538

พื้นที่ที่เกิดเหตุ	2535	2536	2537	2538	รวม
ต.รูสະมิแล	26	14	34	43	117
ต.แหลมโพธิ์	25	6	3	8	42
พื้นที่อื่นๆ*	34	25	44	24	127
รวม	85	45	81	75	286

ที่มา: สารบบคดีอาญา ศาลจังหวัดปัตตานี จัดในเอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “มาตรการแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี” โครงการศูนย์ศึกษาและพัฒนาอ่าวปัตตานี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วันที่ 24 สิงหาคม 2539 โรงเรียนมายการ์เดน จังหวัดปัตตานี.

หมายเหตุ: *ได้แก่พื้นที่เขตชายฝั่งอื่นๆ ของจังหวัด เช่น บริเวณพื้นที่ตำบลนา บางตาวา ปะนาเระ ตาโลกาปือร์และรวมทั้งกิ่งอำเภอไม้แก่นและอำเภอสายบุรี

การรุกคืบของเรืออวนรุนที่จำกัดอยู่เฉพาะบริเวณพื้นที่นอกอ่าว ความเห็นอย่างนี้ยังต่อไปน้ำหนาและความล้มเหลวที่เกิดขึ้น ทำให้ผู้นำและชาวบ้านดาโต๊ะค่อยๆ ลดบทบาทและการเคลื่อนไหวต่อสู้เรื่องอวนรุนลงไปอย่างไร้ตัว ในช่วงหลังปี 2530 รูปแบบการเคลื่อนไหวของชาวบ้านดาโต๊ะเริ่มมีการปรับเปลี่ยน เนื่องจากมีองค์กรพัฒนาเอกชนที่สนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้ามาร่วมดำเนินงานในพื้นที่ (ดังจะได้ยกไปต่อไป) ผู้นำชุมชนและแกนนำที่เคยเคลื่อนไหวจึงได้มีโอกาสเรียนรู้แนวคิด การทำงานและการดำเนินกิจกรรมใหม่ๆ จนนำไปสู่การก่อตั้ง ชุมชนประมงขนาดเล็ก ต.แหลมโพธิ์ ขึ้นในปี 2536 กำนันลายเป็นประธานคนแรกของชุมชนฯ กิจกรรมของชุมชนฯ ในช่วงปี 2536-2540 มีหลายอย่างทั้งที่เป็นงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการรณรงค์เรียกร้องให้เจ้าหน้าที่แก้ปัญหาอวนรุนอย่างจริงจัง จนในที่สุดทางชุมชนฯ สามารถผลักดันให้ ส.ส. และองค์กรบริหารส่วนจังหวัดจัดสร้างบชือเรือตรวจการและเจ้าหน้าที่มาประจำไว้ที่สถานีปลายแหลม ข้อมูลจากตารางที่ 21 แสดงให้เห็นว่าการรวมกลุ่มของชาวบ้านดาโต๊ะและชาวบ้านอื่นๆ ในพื้นที่ตำบลแหลมโพธิ์ (แหลมดาชี) ในการจัดระบบเฝ้าระวังและการเรียกร้องกดันให้ทางหน่วยงานราชการและเจ้าหน้าที่เข้ามายังมากขึ้น ทำให้การรุกคืบและละเมิดกฎหมายของเรืออวนรุนในเขตตำบลแหลมโพธิ์ลดลงอย่างเห็นได้ชัด

แต่กระนั้น ปัญหาการละเมิดกฎหมายของเรืออวนรุนก็ยังคงมีอยู่ ในปี 2536 มีรายงานระบุว่า เขตชายฝั่งจังหวัดปัตตานี จัดเป็นพื้นที่ที่มีการทำอวนรุนมากที่สุดแห่งหนึ่งของภาคใต้ตอนล่าง (สมศักดิ์ ปราโมกษ์สุติมา 2536) และชาวบ้านก็ให้ความเห็นด้วยว่า ‘ตั้งแต่มีเรือมาประจำ ก็ออกจับเรืออวนรุนไม่ได้เลย...ตอนนี้ เวลาพากเราเห็นอวนรุน ก็ไปบอกเจ้าหน้าที่ท่านนั้น ไม่มีอะไรเกิดขึ้น’ หลังปี 2540 ปัญหาความแตกต่างและความขัดแย้งในการทำงานของกลุ่มองค์กรเอกชนในพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำในหมู่บ้านและ ‘ความเอื้อมรัตต์อกรนิ่ง’ ของเจ้าหน้าที่ ทำให้บทบาทและกิจกรรมของชาวบ้านดาโต๊ะและชุมชนฯ ในเรื่องอวนรุนลดน้อยลง ขณะที่ปัญหาอื่นๆ เช่น สัตว์น้ำที่ลดน้อยลง น้ำเสียจากน้ำกรุ้ง การลี้ยงหอยเครงในอ่าว เริ่มทวีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น แกนนำชาวบ้านที่เคลื่อนไหวเรื่องอวนรุน จึงหันมาสนใจปัญหาเฉพาะหน้ามากขึ้น แต่ก็ยังคงสนับสนุนและรักษาความเป็นพันธมิตรกับเครือข่ายหมู่บ้านใกล้เคียงที่ต่อสู้กับปัญหาอวนรุนในบริเวณที่เลนออกอยู่ อย่างไร้ตัว ในช่วงหลังปี 2540 สถานการณ์และข้อจำกัดในการแก้ปัญหาเรืออวนรุนไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนักและเรืออวนรุนก็มีแนวโน้มรุกคืบเข้ามากว่าดับสัตวน้ำในเขตชายฝั่งอ่าวปัตตานีเพิ่มมากขึ้นด้วยซ้ำ ดังจะเห็นได้จากบันทึกคำบอกเล่าของชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงและของผู้นำบ้านดาโต๊ะดังต่อไปนี้

ญูโซ๊ะ เจ้าหน้าที่ภาครสนา: ‘ในคืนเดือนตุลาคม 2541 มีเรืออวนรุนเข้ามาในเขต 3,000 เมตร หน้าบ้านญูดีปัตตา กลุ่มชาวบ้านญูดีได้มาแจ้งกับตำรวจที่อยู่บ้านยาม ให้ร่วมลงไปจับกุม มีญูเสะผู้ช่วยญูให้บ้าน เป็นหัวหน้า ชาวบ้านออกเรือไปประมาณ 4-5 ลำ นั่งกันไปล้อม 4-5 คน ในจำนวนนั้นมีพลทหารที่พึงกลับมาเยี่ยมบ้าน เรือทุกลำวิ่งเข้าไปล้อมเรืออวนรุน เมื่อไปถึง ตำรวจซึ่งในมือถือปืนเข้ม 16 และชาวบ้านได้บอกให้เรือหยุด

รุนและเอกสารนี้เป็นเพื่อจะเอาเรือไปที่หน้าบ้านบูดี แต่เจ้าของเรืออวนรุนไม่ยอมและอ้างว่าเรือของเขาก่อเขตทางทำร้ายได้รายงานเรื่องไปที่อำเภอและได้ประสานไปยังตำรวจน้ำที่ปีตานี ตอนนั้นเวลาประมาณ 23.00 น. กว่าๆ ขณะเดียวกันทางเรืออวนรุนที่ถูกจับกีดไว้ยุติเรียกเรืออวนรุนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงเข้ามาร่วมกลุ่มด้วย เรืออวนรุนทุกลำที่เข้ามา จะเอาส่วนปลายของคันรุนยื่นชี้เข้าใส่เรือกลุ่มชาวบ้านและไม่ได้ทิ้งสมองลงน้ำ ทำให้เรือคลื่นพัดเรือลอยลำอกไปเรื่อยๆ ยิ่งนานเข้า เรืออวนรุนก็เข้ามารุนล้อมเรือชาวบ้านมากขึ้น ชาวบ้านที่อยู่ในเหตุการณ์ระบุว่า มีเรืออวนรุนเข้ามาล้อมอยู่ประมาณ 20-30 ลำ

‘คันรุนขนาดใหญ่ที่ยื่นเข้าหาเรือชาวบ้าน คลื่นลมและความล่าช้าของตำรวจน้ำ ทำให้ชาวบ้านเริ่มวิตกและกลัวคันรุนชนเรือเข้า พลทหารที่ลงไปด้วยจึงได้ค้าว้าเป็นที่อยู่ในมือของตำรวจมายังชี้ขึ้นฟ้าๆ 2-3 นัด ขณะที่เรืออวนรุนก็ล้อมออกผิดไปเรื่อยๆ หลังจากนั้นอีกประมาณ 4-5 ชั่วโมง ตำรวจน้ำก็มาถึงและได้ใช้เครื่องมือวัดระดับกลุ่มเรืออวนรุน ก็พบว่าเรือที่ถูกจับตอนนี้อยู่ในระดับประมาณ 4,000 เมตรจากผิว ชาวบ้านไม่พอใจเป็นอันมาก แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร จึงพา กันแยกย้ายกลับบ้าน แต่ปรากฏว่าในตอนเข้าเจ้าของเรืออวนรุนได้ไปแจ้งความที่สถานีตำรวจนครบาล ยังคงริบชาวบ้านยังคงของตนเอง เมื่อชาวบ้านทราบเรื่อง ก็ตกลงกันว่าจะเดินขบวนไปที่อำเภอยะหริ่งและรับว่าทุกคนเป็นคนยิ่ง ชาวบ้านด้วยก็ตกลงร่วมขบวนด้วยด้วยทางอำเภอกลัวเหตุการณ์ลุกคาม จึงได้ใกล้เลี่ยงและให้เจ้าของเรือถอนฟ้อง เรื่องจึงเงียบไป’

ยูโซะ ผู้ใหญ่บ้านด้าโต๊ะ: ‘ในเดือนพฤษภาคม 2542 พวกร้าเเห็นเรืออวนรุนประมาณ 10-15 ลำเข้ามารุนภายในเขต 3,000 เมตร ใกล้ช้ายังบวบเวนปลายแหลม พวกร้าพา กันนั่งรถไปแจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจน้ำที่อำเภอยะหริ่ง ผู้กองเดชกีมาด้วย พอดีตำรวจมาถึงปลายแหลม แทนที่จะลงไปจับ กับบกอกว่าไม่มีอำนาจโดยตรง ก็เกิดการตีเดียงกันกับชาวบ้านนานถึง 2 ชั่วโมง ชาวบ้านได้ต่อว่าเจ้าหน้าที่ไปว่า มาทำไม่ก็ไม่รู้ ไม่รู้มาแล้วก็ไม่ลงไปจับ’

บทบาทขององค์กรพัฒนา

แม้ว่าในระยะแรก ชาวบ้านด้าโต๊ะได้มีความพยายามจัดการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยตัวเองไปได้ระดับหนึ่ง แต่ในช่วงหลังปี 2530 รูปแบบและวิธีการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านด้าโต๊ะ มีความสัมพันธ์กิจกรรมและแนวทางการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ค่อนข้างมาก จุดเริ่มของความสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดจากนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่สนใจเรื่องน้ำ ได้เข้าไปศึกษาพื้นที่และแวดวงชาวบ้านด้าโต๊ะตั้งแต่ปี 2525 ความสนใจดังกล่าวได้พัฒนาไปสู่การศึกษาป่าชายเลนและได้มีการหาแหล่งทุนสนับสนุนและดำเนินงานจัดตั้ง ‘โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุมชน’ (ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่า ‘โครงการพื้นที่ชุมชน’) ขึ้น โดยมีเป้าหมายและการดำเนินงานในลักษณะองค์กรพัฒนาเอกชน เป้าหมายและกิจกรรมของโครงการพื้นที่ชุมชน ตั้งแต่แรก ได้ยึดถือและเรียนรู้จากประสบการณ์ของ สมาคมหมาดผน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนองค์กรหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์และพื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง เป็นต้นแบบ

กระบวนการทำงานโดยเน้นที่การทำความเข้าใจ การมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ด้วยกันระหว่างนักพัฒนาและชาวบ้าน จึงเป็นสาระสำคัญของการดำเนินงานของโครงการพื้นที่ชุมชนฯ โดยเน้นเป้าหมายไปที่การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน โครงการพื้นที่ชุมชนฯได้เริ่มงานอย่างจริงจังในช่วงหลังปี 2529 ขณะที่พื้นที่ป่าชายเลนด้านทิศตะวันตกของบ้านด้าโต๊ะ กำลังจะถูกตัด伐ลงเพื่อสร้างสถานีประมงชายฝั่ง ไม่น่าสงสัยเลยว่าปัญหาความขัดแย้งและการแก่งแย่งทรัพยากรัชทั้งทางบกและทางเลี้ยวอยู่ระหว่างชาวบ้าน ความล้มเหลวของรัฐในการดูแลป้องการละเมิดในน้ำชายฝั่งของเรือชาวบ้าน การรุกรุกคืบของชาวนาจัรัสเข้าครอบครองป่าชายเลนที่ชุมชนอาศัยพึ่งพา นานและความยากลำบากในการดำรงชีพของชุมชนบ้านด้าโต๊ะ ได้กล้ายเป็นเงื่อนไขที่เหมาะสมและเอื้อต่อแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเป็นอย่างดี

รายงานที่บันทึกถึงปัญหา กระบวนการคิดและพัฒนาการรวมกลุ่มของชาวบ้านด้าโต๊ะใน การจัดการปัญหาทรัพยากรในช่วงนี้ระบุไว้ว่า ‘กระบวนการที่เกิดขึ้นที่หมู่บ้านด้าโต๊ะก็คือการพูดคุยกัน ตามร้านน้ำชา ตามกระท่อมซึ่งใช้เป็นที่ประชุม ประชุมและปรึกษาหารือกันในมัสยิดและตามสถานที่พักผ่อนอื่นๆ ในหมู่บ้าน สาระส่วนใหญ่ที่พูดคุยกันคือปัญหาเรื่องการประกอบอาชีพที่ลำบากมากขึ้น ปัญหา อวนรุนแรงของน้ำที่เข้ามายังบ้าน ปัญหาน้ำที่มีป่าชายเลนที่ชุมชนขัดแย้งกับป่าไม้และสัมปทาน เป็นต้น เมื่อ ความขัดแย้งถึงขั้นวิกฤติก็จะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อต่อสู้ โดยอาศัยผู้นำและนักการเมืองเป็นหลัก เช่น การ รวมตัวกันเพื่อต่อต้านอวนรุนแรงของน้ำที่เข้ามายังบ้าน โดยผู้นำที่มีชื่อเสียง เช่น แต่ก่อนที่เกิดขึ้นจะ ไม่เข้มแข็งและไม่ถาวร ถ้าผู้นำไม่เล่นด้วย กลุ่มก็จะไม่เกิด จากพื้นฐานของปัญหาดังกล่าว จึงเกิดคำถาม ว่า จะทำให้เกิดกลุ่มที่เป็นองค์กรชุมชนการที่ช่วยอนุรักษ์อ่าวและชุมชนได้อย่างไร หลังจากที่มีการพูด คุยปรึกษาหารือกันหลายครั้ง ก็ได้แนวทางว่า เราจะต้องสร้างกลุ่มเล็กๆ ไม่กี่คนที่มีความคิดเป็นอันหนึ่ง เดียวกันมาก่อน กลุ่มนี้จะต้องมีเวลาพูดคุยและเปลี่ยนความคิดเห็นกันบ่อยๆ ในเรื่องปัญหาน้ำที่บ้าน การ พูดคุยกันในเรื่องเดียวกันหลายครั้ง จะทำให้ความคิดของกลุ่มค่อยๆ ซัดเจนขึ้นและเป็นแนวเดียวกัน’ (นุกูล รัตนดาภุญ 2535)

กระบวนการคิดและการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างชาวบ้าน นักพัฒนา และนักวิชาการ นำไปสู่การตัดสินใจใช้กิจกรรมเป็นสื่อหรือเครื่องมือนำความคิดให้แพร่หลายออกไป ในชุมชน กิจกรรมแรกที่ถูกเลือกใช้เผยแพร่ความคิดการร่วมมือจัดการทรัพยากรป่าโดยชุมชนที่เริ่ม ต้นกันก็คือโครงการปลูกป่า ขณะที่กิจกรรมการเรียนรู้ การทำงานและการพัฒนาความคิดของชาวบ้านในเรื่องการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนยังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เช่น การประชุมแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น ประสบการณ์และปัญหาร่วมกันระหว่างหมู่บ้านด้าโต๊ะและหมู่บ้านอื่นๆ รอบอ่าว ปัตตานี การเดินทางไปเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนประมงที่มีประสบการณ์และ ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการป่าชุมชน การจัดกิจกรรมวันอนุรักษ์อ่าวปัตตานี การสร้าง เครื่องข่ายกิจกรรมองค์กรประมงชายฝั่งในพื้นที่อื่นๆ ในภาคใต้และการร่วมมือกับภาครัฐและภาค ธุรกิจเอกชน กิจกรรมเหล่านี้ ส่งผลให้กลุ่มชาวบ้านแน่น้ำและชาวบ้านอื่นๆ เกิดความเข้าใจและ

เห็นผลประযุณ์จากการร่วมมือกันแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในระดับหนึ่ง จนนำไปสู่ การจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมารับผิดชอบและการสร้างภูมิปัญญา เพื่อควบคุมและดูแลการใช้ ประโยชน์ป่าชายเลนขึ้นในปี 2536

ในช่วงปี 2536-2537 จัดเป็นช่วงเวลาที่กิจกรรม บทบาทและการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมของโครงการพื้นที่ชุมชน้ำและกลุ่มชาวบ้านด้วยมีลักษณะเชิงรุกมากขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจาก มีองค์กรพัฒนาเอกชน คือ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพ্রรูปพีช และ สมาคมเอิร์ธไอส์แลนด์ ได้เข้ามาร่วมเรียนรู้ ทำงานและประสานงานกับโครงการพื้นที่ชุมชน้ำในพื้นที่เพิ่มขึ้น อีกส่วนหนึ่งเกิดจาก นักพัฒนาและกลุ่มชาวบ้านเริ่มให้ความสำคัญกับกิจกรรมการสร้างเครือข่ายและการเผยแพร่ปัญหาของชุมชนต่อสาธารณะมากขึ้น เช่น ในปี 2536 มีการจัดตั้ง ชุมชนชาวประมงขนาดเล็ก ต.แหลมโพธิ์ ขึ้น โดยมีกำนันล่าย ผู้นำบ้านด้วยเป็นประธาน ทั้งนี้ ‘เพื่อให้ชุมชนแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับความเป็นอยู่และปัญหาของชาวบ้านและเพื่อนำเสนอปัญหาของชุมชนต่อหน่วยราชการ สาธารณะและสื่อมวลชน’ ข้อเสนอที่ทางชุมชนฯ ยื่นถึงผู้ว่าราชการจังหวัด เช่น ห้ามเรืออวนลุน เข้ามาจับสัตว์น้ำชายฝั่ง ให้จังหวัดจัดเรือตรวจการและเจ้าหน้าที่กรมประมง ติดตามน้ำและกรมเจ้าท่าทำงานประสานกัน ตรวจจับผู้ทำการประมงผิดกฎหมาย ให้จังหวัดประกาศเขตชายฝั่งเป็นเขตอนุรักษ์ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ ให้จัดพื้นที่ป่าด้วยตัวเอง ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาโครงการต่างๆ ฯลฯ สะท้อนให้เห็นถึงท่าที แนวคิดและแนวทางขององค์กรพัฒนาเอกชนและแกนนำชาวบ้านด้วยในช่วงเวลาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

‘ปัญหาของ(อ้วว)ปัตตานีที่แตกต่างจากที่อื่น (ซึ่งมีปัญหาอวนลุนอวนลากร่วมกัน) ได้แก่ น้ำเสียจากนาทุ่งและปัญหาหอยหnam...นาทุ่งมีการใช้สารเคมี น้ำที่ปล่อยลงสู่ทะเล ทำให้สัตว์น้ำตาย การเลี้ยงหอยแครง หรือการเลี้ยงหอยหnam ซึ่งเป็นปัญหามากกับคนทำอวนบูดูนทุ่ง เพราะหอยหnamติดอวนทำให้อวนเสีย อวนพันกัน ต้องใช้เวลาแกนagan 4-5 วันถึงจะเอาหอยหnamออกหมด เสียเวลาทำงาน บางครั้งเสียอวนด้วย...ทาง เจ้าหน้าที่บอกว่ารายได้ดี ก็ทราบดี แต่อ่าวมีพื้นที่น้อย พวกมีเงินทุนปล่อยหอยแล้วอยู่ได้ แต่ชาวประมงเล็ก ไม่มีเงินทุนถึง 6-7 หมื่นบาท ลงทุนได้แค่คนละ 1,000-2,000 บาท กว่าจะได้ต้องรอไป 8 เดือน แล้วจะเอาอ่าไกกิน มันเป็นเรื่องคนรายที่ได้เปรียบ...การทำผิดกฎหมายมีอยู่เสมอ การตั้งชุมชนฯ ขึ้นมาก็เพื่อให้มีอำนาจต่อรอง เรายังเรียนมาโดยตลอด แต่ก็ไม่ได้ผล ตอนนี้มีการตั้งเป็นสมาคมชุมชนฯ ขึ้น เป็นเรื่องดี...การขยายเสียติดจากภาคเหนือมาแลเชีย ตัวรัฐยังจับได้ มีการปลูกผินในป่าทีบ ยังจับได้ มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ยังเข้าไปจับได้ แต่นี่อวนลุนเห็นกันชัดๆ ทำไม่จับไม่ได้...กฎหมายที่ออกมา คนจนควรพำนัม คนรายไม่ปฏิบัติตาม แล้วใครจะสูบเลือดสูบเนื้อพวงเวลา ก็คนรายที่อาเบรียบันนั่นแหละ ตั้งนั้น ถ้าเรารวมตัวกันได้ ก็จะสามารถต่อรองถึงระดับประเทศได้ อย่าท้อแท้ เรารวมกันเพื่อความเป็นธรรม ไม่ใช่ทุรยศต่อบ้านเมือง’

ปัญหาน้ำเสียจากนาทุ่งและปัญหาจากการเลี้ยงหอยแครง

ปัญหาน้ำเสียจากนาทุ่งและปัญหาจากการเลี้ยงหอยแครง ล้วนเป็นปัญหาที่ชาวบ้านด้าโล้ะวิตกมากขึ้นในช่วงหลังปี 2530 การขยายตัวของประมงเพาะเลี้ยง ลุ่ทางตลาดและการพัฒนาทุนและเทคโนโลยี ภายใต้นโยบายส่งเสริมทรัพยากรสัตว์น้ำเพื่อการส่งออกของรัฐ ในช่วงปี 2510-2510 ทำให้การทำประมงเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในช่วงปี 2510-2528 ครัวเรือนประมงเพาะเลี้ยงห้องประเทศเพิ่มจาก 1,312 ครัวเรือน เป็น 7,729 ครัวเรือน พื้นที่เพาะเลี้ยงเพิ่มจาก 42,560 ไร่ เป็น 234,000 ไร่ ในปี 2538 ตัวเลขครัวเรือนประมงและพื้นที่เพาะเลี้ยงเพิ่มเป็น 30,500 กว่าครัวเรือนและ 447,550 ไร่ตามลำดับ เนพะภาคได้ มีพื้นที่เพาะเลี้ยงถึง 164,900 หรือคิดเป็นร้อยละ 40 ของพื้นที่เพาะเลี้ยงห้องประเทศ ส่วนในจังหวัดปัตตานี ในช่วงปี 2510-2538 จำนวนครัวเรือนเพาะเลี้ยงเพิ่มจาก 7 ครัวเรือน เป็น 638 ครัวเรือน ขณะที่พื้นที่เพาะเลี้ยงเพิ่มจากจำนวนไม่ถึง 5,000 ไร่ (ดูตารางที่ 22) ในช่วงหลังปี 2528 การทำประมงเพาะเลี้ยง โดยเฉพาะการเลี้ยงปลาดุกได้กลายเป็นกิจกรรมหารายได้ที่สำคัญของชุมชนรอบอ่าว โดยเฉพาะในชุมชนบริเวณกันอ่าวและแหลมโพธิ์ (ศรากุธ เจึงใส่และเพิ่มศักดิ์ คงมาก 2529: 13) บ้านด้าโล้ะในปัจจุบัน มีการขุดบ่อเลี้ยงปลาดุกกว่า 300 บ่อและมีครัวเรือนที่เลี้ยงปลาดุก 63 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 42 ของครัวเรือนกันอ่าว ตัวอย่าง 150 ครัวเรือน

ตารางที่ 22: แสดงจำนวนครัวเรือนประมงเพาะเลี้ยงและพื้นที่เพาะเลี้ยง ปี 2510, 2528 และ 2538

	จำนวนครัวเรือนประมงเพาะเลี้ยง			จำนวนพื้นที่ประมงเพาะเลี้ยง (ไร่)		
	2510	2528	2538	2510	2528	2538
รวมทั้งประเทศ	1,312	7,729	30,528	42,559	233,993	447,553
รวมภาคใต้	54	2,742	18,964	204	56,225	164,907
รวมฝั่งอ่าวไทย	48	1,778	13,316	204	52,920	120,695
จังหวัดปัตตานี	7	155	638	น้อยกว่า 200	1,851	5,009

ที่มา: 1) กรมประมง สถิติกรมประมง 2510 และ 2) สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง

การสำรวจสำมะโนประมงทั่วไป 2528 และ 2538

นอกจากการเพาะเลี้ยงปลาและหอยแล้ว การเลี้ยงกุ้งกุลาดำจัดเป็นธุรกิจการเพาะเลี้ยงที่มีการขยายตัวรวดเร็วที่สุด ปัจจัยเลนในภาคใต้ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเลี้ยงกุ้งจึงถูกบุกรุกและแปรสภาพเป็นนา กุ้ง ไปเป็นจำนวนมาก ในช่วงปี 2525-2531 พื้นที่เลี้ยงกุ้งภาคใต้เพิ่มขึ้นจาก 25,164 ไร่ เป็น 125,631 ไร่ หรือเพิ่มขึ้นกว่า 1 แสนไร่ หรือเพิ่มขึ้นถึง 5 เท่าตัว (สมนึก ทั้งพันธุ์และฉบับวัวร้อน ประจำปี 2535: 348) เนพะในช่วงหลังปี 2530 ถือได้ว่าเป็นที่ช่วงธุรกิจเพาะเลี้ยงกุ้งดำ บูรุ พื้นที่ที่นา กุ้ง ทั่วประเทศในปี 2528 ได้เพิ่มขึ้นจาก 216,990 ไร่ เป็น 421,280 ไร่ ในปี 2538 ในจำนวนนี้ จัดเป็นการเลี้ยงกุ้งแบบ เช้มขัน (intensive) เสียประมาณร้อยละ 50 หรือประมาณ 220,350 ไร่ และในจำนวนพื้นที่กว่าสองแสนไร่นี้ เป็นพื้นที่เพาะเลี้ยงกุ้งแบบเช้มขันที่อยู่ในภาคใต้ถึงร้อยละ 60 หรือ 136,000 ไร่ (สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง 2530 และ 2540) ในจังหวัดปัตตานี ธุรกิจเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วเช่นกัน พื้นที่การเลี้ยงกุ้งของจังหวัดได้เพิ่มจาก 1,758 ไร่ ในปี 2531 เป็น 4,954 ไร่ ในปี 2535 ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ พื้นที่นา กุ้ง ในอำเภอหิริ่งและบริเวณรอบอ่าวปัตตานี มีอัตราการขยายตัวสูงสุด คือเพิ่มจาก 67 ไร่ เป็น 2,000 กว่าไร่ (สำนักวิจัยและพัฒนา 2537:3-41)

ข้อมูลจากตารางที่ 23 แสดงตัวแหน่งและขนาดพื้นที่เลี้ยงกุ้งในหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี รวมทั้งในตำบลแหลมโพธิ์ด้วย ตัวเลขที่ปรากฏในตาราง แสดงเฉพาะพื้นที่ที่มีการจดทะเบียนกับทางการอย่างถูกต้องเท่านั้น ซึ่งหมายถึงว่าซึ่งมีพื้นที่นา กุ้ง ที่ยังไม่ได้จดทะเบียนอีกจำนวนหนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า ในจำนวนนา กุ้ง 68 แห่งซึ่งมีขนาดพื้นที่ 1,850 ไร่ นี้ มีเพียง 5 แห่ง (ขนาดพื้นที่รวมประมาณ 240 ไร่) เท่านั้น ที่มีขนาดนา กุ้ง แต่ละแห่งเกิน 50 ไร่ ซึ่งต้องมีระบบบำบัดน้ำเสียตามกฎหมาย นั่นหมายถึงว่า จำนวนนา กุ้งรอบอ่าวปัตตานี ไม่น้อยกว่า 60 แห่ง รวมพื้นที่ไม่น้อยกว่า 1,600 ไร่ ไม่จำเป็นต้องมีระบบบำบัดน้ำเสียและสามารถปล่อยน้ำทิ้งลงสู่อ่าวและตามลำคลองที่ไหลลงอ่าวได้โดยไม่ผิดกฎหมาย

ตารางที่ 23 แสดงจำนวนและขนาดพื้นที่นา กุ้งในหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี ปี 2535 (เฉพาะที่จดทะเบียน)

อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	จำนวนและพื้นที่นา กุ้ง (ไร่.งาน)	รวมพื้นที่
เมือง	บานา	แหลมนา	9, 6, 80.3	95 ไร่ 3 งาน
	ตันหยงดูโล	ตันหยงดูโล	2.2, 48	50 ไร่ 2 งาน
	บาราโภม	ป่าระ	33, 6, 25, 20.2, 28	112 ไร่ 2 งาน
		บ้านดี	17, 8, 10, 11, 7, 2.2, 57.3	113 ไร่ 1 งาน
			รวม 17 แห่ง	272 ไร่ 2 งาน
ยะหริ่ง	บางปู	บางปู (ม.3)	45, 26, 18, 28	117 ไร่
		ไม่ระบุพื้นที่	10, 14	24 ไร่
	ยามู	ยามู (ม.1)	6, 11.2, 43.3	118 ไร่ 1 งาน
		ยามู (ม.2)	10	10 ไร่
		ยามู (ม. 3)	2, 48, 28, 28, 9	115 ไร่
		ไม่ระบุพื้นที่	42, 42, 18, 35, 26, 35, 21.1, 24, 16, 16, 62.3	378 ไร่
	ปิยามุยัง	ปิยามุยัง (ม.1)	12.2, 36.3, 31, 12, 32.2	124 ไร่ 1 งาน
	ตาโโลกาโปรด	ตาโโลกาโปรด (ม.2)	49.2	49 ไร่ 2 งาน
		ตาโโลกาโปรด (ม.3)	22.3, 8, 4.2, 114	149 ไร่ 1 งาน
		ไม่ระบุพื้นที่	24, 5	29 ไร่
	แหลมโพธิ์	กำปงบูดี (ม.1)	43, 15.3, 15, 40, 45, 15, 60	233 ไร่ 3 งาน
		ป่าตาบูดี (ม.3)	41.1, 16, 68	125 ไร่ 1 งาน
		ไม่ระบุพื้นที่	35, 30, 40	105 ไร่
			รวม 51 แห่ง	1,578 ไร่ 2 งาน
		รวมจำนวนนา กุ้งทั้งหมด	68 แห่ง	1,850 ไร่ — งาน

ที่มา: ประมาณอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

ในปี 2543 การสำรวจของบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ระบุตัวเลขพื้นที่นา กุ้งบางชุมชนรอบอ่าวปัตตานี ได้ดังนี้ บ้านแหลมนา 230 ไร่ บ้านดี 326 ไร่ บ้านปู 229 ไร่ และที่บริเวณบ้านบูดีและบ้านตาโโลกา 542 ไร่ รวมทั้งหมดประมาณ 1,322 ไร่ เมื่อเทียบกับข้อมูลในตาราง 23 ตัวเลขนี้ชี้ให้เห็น การขยายตัวของนา กุ้งในพื้นที่รอบอ่าวช่วงปี 2535-2543 ซึ่งเพิ่มขึ้นมากกว่า 500 ไร่และก็น่าเชื่อได้ว่า การปล่อยน้ำเสียและน้ำทิ้งจากนา กุ้งลงสู่ทะเลในอ่าวคงจะมีมากขึ้น เช่นกัน สำหรับชาวบ้านด้วยแล้ว พอกเข้าเชื่อกันว่า น้ำเสียจากนา กุ้งส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำทะเลในอ่าวและยิ่งเพิ่มปัญหาให้กับปริมาณสัตว์น้ำที่ลดน้อยลงให้หนักหน่วงเข้าไปอีก

อย่างไรก็ตาม ในความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ นอกเหนือไปจากการเผยแพร่ปัญหาต่อสาธารณะและการร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่ซึ่งก็ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาอะไรแล้ว แก่น้ำและชาวบ้านด้วยไม่ได้ดำเนินการใดๆที่เป็นการเพชญาน้ำกับกลุ่มธุรกิจเลี้ยงกุ้งในอ่าวเลย ทำที่แล้ววิธีการแก้ปัญหาเช่นนี้ ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะการท่านากุ้งเป็นการดำเนินการในพื้นที่ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน อย่างส่วนหนึ่ง ก็เนื่องจาก การท่านากุ้งเป็นธุรกิจที่ตั้งอยู่บนเครือข่ายอิทธิพลและผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างกลุ่มนักลงทุน เจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชนบังคับและนักการเมืองท้องถิ่น ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนักการเมืองและชาวบ้าน เครือข่ายอำนาจในท้องถิ่นและเอกสิทธิ์ของนักลงทุนนี้เองที่เป็นกรอบจำกัดสำคัญในการแก้ปัญหาน้ำเสียจากนาเก้งของชาวบ้านด้วย อย่างไรก็ตาม ในกรณีของปัญหาที่เกิดจากการเพาะเลี้ยงหอยแครงในอ่าว ทำที่และการเคลื่อนไหวของชาวบ้านมีลักษณะแตกต่างออกไป

กรมประมงได้เข้าส่งเสริมการเพาะเลี้ยงหอยแครงที่บ้านบนา (ดูที่ตั้งในรูปที่ 1) ในว่าปัจตานี้ตั้งแต่ปี 2528 นี้ฐานะเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาหมู่บ้านประมงในเขตพื้นที่ชนบท ยกจนภาคใต้ โดยมีเป้าหมายเพื่อ ‘พัฒนาอ่าวปัจตานีให้เป็นแหล่งอาหารโปรดีน้ำค้างคูและเป็นธนาคารเพื่อหารายได้ของประชาชนเรือกอและผู้ยากไร้หาเช้ากินค้าที่เรียงรายอยู่รอบอ่าว’ เหตุผลที่กรมประมงอ้างสนับสนุนโครงการ ก็คือ สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม มีแม่น้ำลำคลองไหลลงทะเลในฤดูน้ำหลาก พัฒนาอินทรีย์วัตถุซึ่งเป็นมาตรฐานอาหารไหลลงสู่ทะเลบริเวณชายฝั่ง ทำให้บริเวณอ่าวอุดมสมบูรณ์เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ขณะเดียวกัน กรมประมงก็คาดหวังให้โครงการเลี้ยงหอยแครงบ้านบนา เป็น ‘แหล่งสร้างพันธุ์หอยแครงขนาดใหญ่’ ของภาคใต้ตอนล่าง เพื่อขจัดปัญหาการขาดแคลนลูกพันธุ์หอยแครงในประเทศไทย แต่ก็หวังผลให้ ‘ชุมชนมีรายได้มีรายได้สูงสุด’ ตามนโยบายการพัฒนาชนบทในเขตพื้นที่ยกจนของรัฐบาล (คราวน์ เจ๊ะ ๒๕๒๘)

ต่อมาโครงการนี้ได้ขยายไปในหมู่บ้านอื่นๆ อีกหลายแห่ง เช่น บ้านโนีะโนะ ต.บางปู บ้านบานาหมู่ 2 และหมู่ 3 ต.บานา บ้านตันหยงลูโลหะหมู่ 1 และหมู่ 2 ต.ตันหยงลูโลหะ (ดูที่ตั้งในรูปที่ 1) ในช่วงแรกๆ ที่เริ่มโครงการ เจ้าหน้าที่ดูจะมีความเข้าใจและคาดการถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ จึงได้ระบุเป็นเงื่อนไขในโครงการเลี้ยงหอยแครงไว้หลายประการ เช่น ไม่อนุญาตให้มีการปักหลักไม้ แสดงเขตเพาะเลี้ยง หมู่ที่เลี้ยงหอยแครงจะต้องอนุญาตให้คนอื่นเข้าไปทำการประมงอวนลอย วางเบ็ด ใช้และลอกใบบริเวณที่ห่วงหอยได้ แต่ห้ามใช้คราด หรือเครื่องมือใดๆ และที่สำคัญการเลี้ยงหอยแครงจะต้องได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงด้วย การเลี้ยงหอยแครงซึ่งกรรมประมงคาดว่าจะเป็นกิจกรรมที่ ‘ผลประโยชน์ต่อบแทนสูง’ ได้กลายเป็นกิจกรรมสร้างรายได้เป็นจำนวนมากให้กับผู้นำและชาวบ้านหลายชุมชนในอ่าวปัตตานี เช่น ในปี 2539 บ้านตันหยงลูโลหะหมู่ 1 สามารถขายหอยแครงที่เลี้ยงได้ถึง 10 ล้านบาท ตลาดบริโภคหอยแครงที่ขยายตัวทั้งในและต่างประเทศ ผลประโยชน์ต่อบแทนที่สูงและธุรกิจเชื่อมโยงอื่นๆ เช่น การซื้อขายลูกพันธุ์ การซื้อขายหอยแครงส์ตลาดและการขนส่ง ทำให้โครงการเลี้ยงหอยแครงที่กรรมประมงตั้งใจไว้ให้เป็น

‘ ธนาคารเพื่อหารายได้ของประชาชนเรือกอและผู้ยากไร้หาเช้ากินค่าที่เรียงรายอยู่รอบอ่าว ’ กล้ายเป็นธุรกิจที่ดึงดูดกลุ่มนักลงทุน ผู้มีอิทธิพลและนักการเมืองห้องติน เข้ามาร่วมหารผลประโยชน์อย่างคับคั่งและมีการขยายพื้นที่เลี้ยงหอยออกไปกว้างขึ้น เช่น ที่บ้านดันหยงลูโดย มีการเลี้ยงหอยทั้งหมด 4 แปลงๆ ละ 100-200 ไร่ ขณะที่บ้านแหลมนา มีคนเลี้ยงหอยรายอย 30 ราย แต่ละรายใช้พื้นที่ระหว่าง 15-20 ไร่และมีคนที่เลี้ยงรายใหญ่ถึง 10 ราย แต่ละรายใช้พื้นที่ 50-80 ไร่

ชาวบ้านด้าใต้เป็นหมู่บ้านเดียวในอ่าวที่คัดค้านการเลี้ยงหอยแครงตั้งแต่แรกและในช่วงหลังปี 2535 ซึ่งชุมชนรอบอ่าวมีการเลี้ยงหอยแครงกันเยอะขึ้น ก็เริ่มพูดถึงปัญหาหอยหามในอ่าวที่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก (ดูปัญหาและผลกระทบของหอยหามที่กำนันลาย ผู้นำบ้านด้าใต้พูดถึงไว้ในปี 2536 ข้างต้น) ชาวบ้านเชื่อว่าบริษัทหอยหามที่เพิ่มขึ้นเป็นผลมาหอยหามที่ติดมากับพันธุ์ลูกหอยแครงที่นำมายกที่อื่น ขณะเดียวกัน กลุ่มที่เลี้ยงหอยแครงก็เริ่มมีการใช้ไม้เสาปักเข้าแสดงบริเวณเพาะเลี้ยง มีการจัดยามดูแลและห้ามชาวบ้านอื่นเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่เพาะเลี้ยง การกระทำเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านที่ทำสวนรุนและสวนลาก(ปลาเก้า)ด้วยมือและต้องเนยบยำไปกับพื้น เข้าไปลากและรุนในบริเวณที่เลี้ยงหอยแครงไม่ได้ ส่วนการงมหอยและจับกุ้งด้วยมือตามธรรมชาติ ในพื้นที่บริเวณที่มีการเลี้ยงหอยแครงก็ทำไม่ได้เช่นกัน แม้บริเวณดังกล่าวจะเป็นแหล่งหอยและกุ้งตามธรรมชาติอยู่แล้วก็ตาม ขณะที่ชาวบ้านที่วางแผนอยู่กุ้งในตอนกลางคืน ก็จะเกิดปัญหา เพราะโอกาสที่สวนจะลอยไปเกี่ยว หรือพันกับเสาที่ปักแสดงเขตเพาะเลี้ยงไว้มีสูง เสาเหล่านี้มักจะมีตัวเพรียงเกาะอยู่ จึงทำให้สวนเกี่ยวพันกันและขาดเสียหายได้ ชาวบ้านบางคนเล่าถึงเหตุการณ์ที่มีการใช้ปืนยิงและไล่ไม่ให้เข้าไปในเขตเพาะเลี้ยงในเวลากลางคืน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังเชื่อว่า วิธีการครุดหอยที่กลุ่มเลี้ยงหอยใช้มีส่วนทำลายที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์น้ำต่างๆ ที่มีอยู่ในบริเวณน้ำดินในอ่าว เพราะการครุดหอยแต่ละครั้งจะทำการเวลวนันและจะครุดเอาเศษประการัง สาหร่ายและเปลือกหอยต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำขึ้นมาด้วย อีกทั้ง เปลือกหอยต่างๆ ลอยขึ้นมาและน้ำจะพัดพาก慌จายไปทั่วบริเวณ ทำให้ติดกับสวนกุ้งที่ชาวบ้านปล่อยลอยไปตามน้ำ ทำให้อวนได้รับความเสียหายด้วย

ในปี 2537 เจ้าหน้าที่โครงการพื้นที่ชุมชนน้ำ ได้ประสานงานและจัดกลุ่มพูดคุยกันระหว่างชาวบ้านด้าใต้และชาวบ้านจากตำบลบางปูและได้สรุปปัญหาหลักๆ ที่เกิดจากการเลี้ยงหอยแครง ซึ่งได้แก่ การทำลายระบบนิเวศน์ ย่างที่อยู่อาศัยสัตว์น้ำวัยอ่อนและทำให้สัตว์น้ำลดน้อยลง การครุดหอยทำให้น้ำซุ่น แก๊สและสารพิษที่สะสมตามผิวดินฟุ่งกระจาย ทำให้สัตว์บริเวณนั้นตาย การครุดหอยยังกระทบต่อสัตว์และพืชชนิดใน เช่น หอยกระพง หอยและสาหร่ายทะเล) ย่างพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้าน ทำให้หอยหามในอ่าวเพิ่มมากขึ้นและสร้างความขัดแย้งภายในและระหว่างชุมชนขึ้น ในปีเดียวกันนี้เองที่แกนนำและชาวบ้านด้าใต้ได้เคลื่อนไหวจากบชุมชนที่เลี้ยงหอยแครง และยื่นข้อเรียกร้องกับนักการเมืองและผู้ว่าราชการจังหวัด ชาวบ้านที่เป็นแกนนำและมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวเล่าถึงความเป็นมาและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไว้ดังนี้:

เป้าเต็ง แก่นนำชาวบ้านด่าโต๊ะไม่ค่อยเห็นด้วยกับการเลี้ยงหอยแครงของกลุ่มชาวบ้านตันหยงลุ่มตั้งแต่แรก เพราะการเลี้ยงหอยแครงเป็นการเปลี่ยนพื้นที่การประมงของชาวบ้านที่เคยทำอยู่เดิมออกไป ทำให้พื้นที่ลดลง เนื่องจากกลุ่มผู้เลี้ยง นำไม้มาปักเป็นเขตเพื่อบริเวณที่เลี้ยงและมีการตรวจสอบห้ามคนอื่นๆ เข้าไปใช้ประโยชน์อื่นๆ กลุ่มที่ดำเนินการมีกำหนดตันหยงลุ่มเป็นหัวหน้า มีนายทุนและนักการเมืองหนุนอยู่ โดยอาศัยชาวบ้านเป็นเครื่องมือ ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการมีจำนวนน้อย ที่ได้ประโยชน์ก็ล้วนแต่เป็นคนสนิทของกำหนดและผู้มีอิทธิพล พูดง่ายๆ ก็คือ การเลี้ยงหอยแครงในอ่าวปัตตานีนั้น เกิดจากทางราชการเปิดช่องทางให้และกลุ่มที่เลี้ยงก็เอาอิทธิพลของคนบางกลุ่มมาคุ้มครอง

‘ชาวบ้านมีการพูดคุยเรื่องของการเลี้ยงหอยแครงกันเป็นกลุ่ม ๆ ตามร้านนำชาวบ้าน บันแคร์บ้าง แต่ไม่ได้เป็นการก่อตัวจริง ๆ แต่กระแสของการไม่เห็นด้วยรุนแรงขึ้นทุกวัน มีชาวบ้านรบกวน อ่าวที่ไม่เห็นด้วย ชาวบ้านตันหยงลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการเลี้ยงหอยแครงส่วนใหญ่จะอยู่หมู่ 2 มีผู้ใหญ่บ้านเป็นแก่นนำ ต่อมาวันปลายปี 2536 ชาวบ้านตันหยงลุ่มจะนำโดยผู้ใหญ่บ้าน ได้ประสานงานกับชาวบ้านรบกวน อ่าว เช่น ด้าโต๊ะ ปานะ มาลาดูวอ และได้ซักชวนกันไปหากกำหนดหอยแครงที่บ้านตันหยงลุ่ม เพื่อพูดคุยและขอให้ทางกำหนดเลิกเลี้ยงหอยแครง แต่ก็ไม่ได้ผล ชาวบ้านด้าโต๊ะที่เป็นน้ำไม่ได้พูดอะไร กำหนดถายเงงก์ไม่ได้พูดอะไร ที่ไปวันนั้น เรามาถูกที่หลังว่ามีการเมืองอยู่เบื้องหลังด้วย โดยอาศัยชาวบ้านเป็นตัวเคลื่อน เพื่อจะได้ยื่นให้ ส.ส.ไปแก้ปัญหา แต่ก็ไม่ได้ผลอะไร’

‘หลังจากนั้น กลุ่มกำหนดหอยแครงกันต่อไป แต่ตอนนั้น มีการซื้อขายพื้นที่ มาจากนักพื้นที่ เป็นพื้นที่ของมาเดเชย์ สตูลและที่อื่นๆ ตอนนี้เริ่มเห็นปัญหาชัดเจนขึ้น เพราะจะมีหอยหานามมาติดกับอวนล้อยกุ้งและอวนปูของชาวบ้านรบกวน อ่าว สร้างความเสียหายให้กับอวนของชาวบ้าน เป็นจำนวนมาก ปัญหานี้รุนแรงมากขึ้น จนชาวบ้านทนไม่ไหว เกิดมีเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการรบกวน อ่าว ขึ้น มี สจ. นิเดะเป็นแก่นนำในการเคลื่อนครั้งที่สอง เพื่อไปรวมตัวกันไปที่จังหวัด มีชาวบ้านมาลาดูวอมาบอกกำหนด กำหนดกับชาวบ้านอีกที ชาวบ้านซึ่งมีความรู้สึกไม่พอใจเรื่องหอยแครงอยู่แล้ว ก็พากันไปหาผู้ว่าราชการปัตตานี แต่ผู้ว่าไม่อยู่ ได้เจอแต่รองผู้ว่า (ตอนนั้นเด่น โต๊ะมีนา เป็นรwmช.mหาดใหญ) ในที่ประชุมวันนั้น ชาวบ้านไปกันหลายคน ทางรองผู้ว่าฯ ดูไม่ค่อยเต็มใจที่จะเอาประเด็นหอยแครงมาพูดคุยมากนัก ส่วนใหญ่จะพูดแต่เรื่องอื่นๆ พอตกตองเย็น เรากันกับการกระทำของรองผู้ว่าไม่ไหว ก็เลยขอเวลาพูดในประเด็นที่ชาวบ้านด้าโต๊ะมาในวันนี้ เข้ากันอย่างดี’

‘เราบอกเขาว่า พวกราบบ้านมawanนี้ เพื่อจะมาฟังการแก้ปัญหาการเลี้ยงหอยแครง แต่ทางการเอาแต่พูดเรื่องอื่นๆ เมื่อไหร่เราจะได้พูดถึงปัญหาของชาวบ้านด้าโต๊ะสักที หรือมีเจตนาที่จะไม่พูดในปัญหานี้ เพราตั้งแต่เข้าตองเย็นไม่เห็นจะพูดเรื่องของเราสักที อย่างถามทางการว่าจะแก้ปัญหาหรือไม่ เพราะชาวบ้านเราต้องทำมาหากิน ไม่เหมือนกับพวกร่านที่มีเงินเดือน ทางรองผู้ว่าฯ กับอกว่าเรื่องนี้มันไม่เสร็จกันที่จังหวัด แต่ต้องมีการประนีประนอมกัน หลังจากที่ไปหารองผู้ว่าฯกันวันนั้น เรากลับไปตันหยงลุ่ม โภนฯ บอกว่าเราหัวหมอก ตอนหลังมีเพื่อนมาเตือนไม่ให้เราเคลื่อนไหวเรื่องหอยแครงต่อ เพราะพวกรันนี้มีอิทธิพลมาก พวกรันจะ “เอ่า” เราเมื่อไหร่ก็ได้ เราก็เลยค่อยๆ หยุดเคลื่อนไหวไป’

แบบเลาะ อดีตแก่นนำชาวบ้าน ‘มีเหตุการณ์ประท้วงเรื่องหอยแครง 3 ครั้ง แต่จำวันเวลาไม่ได้ครั้งแรก เราก็ไปด้วย ตอนนั้นผู้ใหญ่บ้านตันหยงลุ loose เป็นคนนำในเรื่องนี้ แต่ตอนนี้แกเป็นคนเลี้ยงเสียเอง แล้วไม่รู้จะเอาอย่างไรกับมัน ที่ไปตอนนั้น เพราะหอยแครงที่เลี้ยงมันสร้างความเสียหายให้กับบ้านของเรามากเหลือเกิน เวลาไปวันนั้นไม่ได้พูดอะไร แต่ไปก็เป็นผลให้ คนที่พูดก็คือผู้ใหญ่บ้านตันหยงลุ loose นั้น แหล่ ตอนนั้นชาวบ้านรอบๆ อ่าวปัตตานีไปกันที่ตันหยงลุ loose หมดเลย นายอำเภอไปด้วย ครั้งที่สอง ไปที่จังหวัด มีแบบเลาะและแบบมະเป็นตัวแทนของชาวบ้านด้า ต้องเข้าไปร่วมพัฟการเจรจาในวันนั้น มีรองผู้ว่า ตำราจและประมง อุการพูดคุยในวันนั้น ตำราจทำท่าจะเข้าจัดการจริงจัง แต่พอปฏิบัติจริง ก็ไม่เห็นผล เลยมีการเลี้ยงต่อไป ครั้งที่สาม ก็ไปที่จังหวัดอีก ตอนนั้น เด่น ต้องมีนา เป็น รมช.มหาดไทย บอกว่าจะมาคุยด้วย แต่จริงๆ แล้ว ไม่ได้มีคุยกับเรา เขานอกกว่ามีครุร แค่ไปก็มีอย่างฯ แล้วก็ไป แต่ไม่รู้ว่าใครเป็นตัวแทนไปครุร ในครั้งนั้น แต่ครั้งนั้น มี สจ.เข้ามาร่วมด้วย มี สจ.สาเล็ม และ สจ. บาลาดูอุเป็นแก่นนำในการต่อสู้ แต่ตอนหลัง สจ. บาลาดูอุ ถูกยิงตาย

ในเดือนกรกฎาคม 2537 กำนันลายในฐานะประธาน ชุมชนชายฝั่งขนาดเล็ก ต.แหลมโพธิ์ ได้ยื่นหนังสือร้องทุกข์ปัญหาหอยแครง ต่อนายปลัดประสพ สุรัสวดี อธิบดีกรมประมงในขณะนั้น ซึ่งได้มาอกรายการโทรทัศน์ที่จัดขึ้นที่บ้านด้า โดยระบุถึงปัญหาต่างๆ ได้แก่ การแย่งชิงที่ทำกินชาวบ้าน การสูญเสียพื้นที่จับสัตว์น้ำถาวร เนื่องจาก การเลี้ยงหอยจะทำให้มีการขยายเวลาและพื้นที่มากขึ้น ปัญหาหอยหาม นำตื้นเขิน ทำลายระบบห่วงโซ่ออาหาร สัตว์น้ำลดน้อยลง ผู้เลี้ยงใช้พื้นที่ทับติดแหล่งหอยธรรมชาติ สร้างความไม่เป็นธรรม เพราะเป็นการใช้ทรัพยากรส่วนรวม เพื่อประโยชน์คนส่วนน้อยและทำให้เกิดความขัดแย้ง พร้อมกันนั้น ก็ได้เสนอให้กรมประมงดำเนินดำเนินมาตรการต่างๆ เช่น ยกเลิกแผนส่งเสริมการเลี้ยงหอยแครงทันที ให้ทำการรื้อหลักเขตและสิ่งปลูกสร้าง กำหนดบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนคำสั่งห้ามเลี้ยงหอย ให้กรมประมงแก้ไขปัญหาหอยหาม ระบาดและให้ชุมชนได้รับรู้และร่วมตัดสินใจในการที่จะดำเนินการในอ่าวด้วย แม้อธิบดีกรมประมงจะรับปากว่าจะดูแลและจัดการแก้ปัญหาให้ แต่ก็ไม่มีการดำเนินการใดๆ เกิดขึ้นแต่อย่างไร การยื่นหนังสือครั้งนี้ นับเป็นความพยายามครั้งสุดท้ายของผู้นำและชาวบ้านด้า ต้องที่จะหาทางแก้ไขปัญหาการเลี้ยงหอยแครงในรูปของกลุ่มและองค์กร

การส่งเสริมการเลี้ยงหอยแครงของรัฐเพื่อช่วยเสริมรายได้แก่ชาวประมง จึงทำให้เกิดข้อขัดแย้งในเรื่องการใช้สิทธิประโยชน์พื้นที่ในอ่าวปัตตานีขึ้น โดยเฉพาะห่วงห่วงกลุ่มผู้เลี้ยงซึ่งต้องอาศัยใช้พื้นที่อ่าวในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ(หอย)และกลุ่มชาวประมงที่ใช้ต้องใช้พื้นที่อ่าวในการจับสัตว์น้ำ(ปลา ปู กุ้งและหอย) ปัญหาหอยหามและความไม่พอใจต่อการจำกัดสิทธิ ของเขตและการห้ามไม่ให้ใช้ประโยชน์ในบริเวณพื้นที่เพาะเลี้ยงในอ่าว ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านด้า ต้อง และชาวบ้านตันหยงลุ loose ซึ่งเคยมีความใกล้ชิดและเคยร่วมกันต่อสู้กับเรืออวนรุนแรงลากที่รุก้าเข้ามาในอ่าวต้องถึงกับรู้สึกบาดหมางและชุนข้องใจกันไป ความเข้าใจและการยึดถือ สิ่งที่เรียกว่า

ເຊະຈານາ ຫ້ອສີທີໃນການໃໝ່ປະໂຍນໃນພື້ນທີ່ອ່າວ່າງກັນ ຖຸກແທນທີ່ດ້ວຍລົງທຶນລຸ່ມໆອຸ່ນຫາວັບນັ້ນທີ່
ເລື່ອງຫອຍແຄຮງເຮັກວ່າ ເຊະມິງ-ເຊະກູ ຂະນະເດືອກກັນ ເຄືອຂ່າຍອົທຶນພລແລະພລປະໂຍນ ການປິ່ມໆ
ແລະທ່າທ່າວເຊຍໄມ່ໄສໃຈປັບປຸງຫາຂອງກາຄວັດ ທຳໃຫ້ກາຣເຄລື່ອນໄວ່ແລະຄວາມພຍາຍາມແກ້ປັບປຸງຫາກາຣ
ເລື່ອງຫອຍແຄຮງຕ້ອງໝູຕິລົງ

เจ้าหน้าที่และนักวิชาการประจำโครงการพื้นที่ชุมชนประจำสถานการณ์หลังการต่อสู้เรื่องหอยแครงว่า ‘ชาวบ้านยังไม่เข้าพอยังส่วนไม่เห็นผลของกิจกรรมที่โครงการทำในพื้นที่’ ทางโครงการจึงได้เริ่มหันไปทำกิจกรรมอย่างอื่นที่เน้น ‘การทำความเข้าใจชุมชน’ และ ‘การหาเพื่อน’ เน้นกิจกรรมจัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลและมีการนำแนวคิดการสร้างแนวร่วมในการทำงานจากคนหลายอาชีพ พร้อมทั้งเริ่มทำงานสร้างเครือข่ายอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ขึ้น

ในช่วงหลังปี 2538 ความแตกต่างและความขัดแย้งในแนวทางการทำงานระหว่างผู้ปฏิบัติงานโครงการพื้นที่ชุมชน กับเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิคุณครองสัตว์ป่าและพีซพรรتنและสมาคมเอิร์ธไอส์แลนด์ ซึ่งเคยร่วมมือกันทำงานมาตั้งแต่ปี 2536 เริ่มปรากฏขึ้น นอกเหนือจากความแตกต่างเรื่องบุคลิกและรูปแบบการทำงานแล้ว เจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ และสมาคมฯ ค่อนข้างจะให้ความสำคัญกับการรณรงค์แก้ปัญหาปัญหาอวนรุนแรงกว่า ขณะที่ชุมชนในพื้นที่ทำงานของโครงการพื้นที่ชุมชนไม่ได้มีแต่ปัญหาอวนรุนแรงเดียว แต่มีปัญหาอื่นๆ ที่หลากหลายและซับซ้อนกว่าที่อื่นๆ (ดูความเห็นของกำนันลาย ในการประชุมจัดตั้งสมาคมประมงพื้นบ้านครั้งแรกในปี 2536 ข้างต้น) กิจกรรมและการเคลื่อนไหวของบ้านด้าเตี้ยและชุมชนประมงขนาดเล็ก ต.แหนมโพธิ์ ซึ่งเป็นชุมชนประมงในบริเวณอ่าวปัตตานี จึงแตกต่างไปจากชุมชนประมงอื่นๆ ซึ่งเป็นชุมชนชายฝั่งทะเลเปิดและมีปัญหาเดือดร้อนจากการรุกล้ำของเรืออวนรุนแรงกว่า

กำหนดลาย ผู้นำคนสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวบ้านดาโต๊ะและชุมชนประมงรอบอ่าวปัตตานี ซึ่งเกษย์ณรงค์ดำเนินการในปี 2539 สองผลกระทบต่อการทำงานของโครงการพื้นที่ชุมชนน้ำและชีวัญกำลังใจของเก็นนำบ้านดาโต๊ะค่อนข้างมาก จึงได้มีความพยายามที่จะผลักดันให้ญาติกำหนดลายขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านแทน แม้ความพยายามดังกล่าวจะประสบความสำเร็จ แต่ผู้นำบ้านดาโต๊ะคนใหม่ ก็มีแนวคิดและวิธีการทำงานแตกต่างไปมากและไม่ค่อยเห็นด้วยกับกิจกรรมด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นอกจาคนี้ ความล้มเหลวของผู้ใหญ่บ้านคนใหม่และคณะกรรมการดูแลป่าชายเลนในการจัดการแบ่งและจัดสรรที่อยู่อาศัยในเขตป่าชายเลนให้ชาวบ้านยากจน ตามระเบียบการใช้พื้นที่ป่าชายเลนที่ชาวบ้านได้ตกลงกันไว้ตั้งแต่ปี 2536 และการใช้อิทธิพลเข้าบุกรุกและสร้างบ้านในเขตป่าชายเลนของผู้นำท้องถิ่นจากหมู่บ้านอื่น ทำให้ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่เสียภาระการนำและแกนนำบางคนถอนตัวจากการทำงาน การเลือกตั้งกำนันตำบลแหลมโพธิ์หลังจากนั้นไม่นานและการแข่งขันแก่งแย่งคะแนนเสียงกัน ทำให้ชาวบ้านแตกแยกเป็นหลายฝ่าย จนในที่สุด ดำเนินการที่เป็นของผู้ใหญ่บ้านนู้ดี แทนที่จะเป็นของผู้ใหญ่บ้านดาโต๊ะดังเช่นเคย สถานการณ์และการทำงานกลุ่มแกนนำบ้านดาโต๊ะจึงตกอยู่ในภาวะระสับราษฎร กิจกรรมที่โครงการพื้นที่ชุมชนน้ำเข้าไปดำเนินการใน

หมู่บ้านร่วมกับแกนนำในช่วงนั้น เช่น การทำเตาเผาขยะและการเลี้ยงปลาดุกเพื่อตั้งเป็นกองทุนเยาวชน ก็ไม่ได้ผลตามที่คาดหวัง บทบาทและกิจกรรมของ ‘ชุมชนประมงชุมชนเด็ก ต.แหลมโพธิ’ และกลุ่มแกนนำที่เคยเคลื่อนไหวและทำงานร่วมกับโครงการพื้นที่ชุมชน จึงลดน้อยลงเป็นมาก หลังจากการเกซีอีณ์ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

ในปี 2540 มีการจัดตั้ง ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีขึ้น โดยมีแกนนำชาว บ้านตันหยง เป้าว ต.ท่ากำช้ำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี ซึ่งเป็นพื้นที่ทำงานของเจ้าหน้าที่ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และพืชพรรณ เป็นกลุ่มหลัก ขณะที่ชุมชนประมงบ้านด้าโต๊ะและชุมชนอื่นๆ ซึ่งเป็นพื้นที่การทำงานของโครงการพื้นที่ชุมชน ถูกปฏิเสธและกีดกันในการเข้าร่วมเป็นสมาชิก ตั้งแต่นั้นมา การเคลื่อนไหวและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของ ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี และ สมาคมชุมชนพื้นบ้านภาคใต้ ซึ่งแม้จะประกอบขึ้นด้วยชุมชนประมงพื้นบ้านในจังหวัดต่างๆ ทั่วภาคใต้ จึงเป็นไปโดยปราศจากการมีส่วนร่วมของชาวประมงบ้านด้าโต๊ะและชุมชนอื่นๆ มีทำงานร่วมกับโครงการพื้นที่ชุมชน ภายใต้เครือข่าย กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ซึ่งประกอบด้วยชุมชนที่ทำงานร่วมกันมากกว่า 10 ชุมชน

ในสถานการณ์ที่กิจกรรมในพื้นที่ค่อนข้างอ่อนล้า ผู้ใหญ่บ้านด้าโต๊ะ ซึ่งเพิ่งได้รับเลือกขึ้นมาไม่นาน ได้เสียชีวิตลงอย่างกระทันหัน ผู้นำหมู่บ้านที่ได้รับการเลือกขึ้นมาแทนคือ ผู้ใหญ่ยูโซ่ ผู้นำบ้านด้าโต๊ะคนใหม่ เป็นผู้ที่เคยทำงานกับกำนันลายมิมาก่อนและได้ปรับเปลี่ยนการทำงานที่เน้นหนักการปรึกษาหารือกับคณะกรรมการมัสยิดและกลุ่มแกนนำชาวบ้านมากขึ้น ขณะที่การเคลื่อนไหวของกลุ่มแกนนำด้านงานอนุรักษ์และกิจกรรมของโครงการพื้นที่ชุมชนน้ำค่ายฯ พื้นด้วยอย่างช้าๆ นี้ เอง การทำโครงการก่อสร้าง โครงการพัฒนาว่าองน้ำและท่าเรือปัตตานี มูลค่ากว่า 700 ล้านบาทก็ได้เริ่มขึ้น

ปัญหาเนื่องจากโครงการพัฒนา

โครงการพัฒนาว่าองน้ำและท่าเรือปัตตานี ได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการรัฐมนตรีในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของ แผนการเบิดเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปี 2535 ทั้งนี้เพื่อปรับปรุงและขยายร่องน้ำรองรับเรือขนาดใหญ่และขยายท่าเรือให้มีขนาดเหมาะสมกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เช่น การขยายท่าเรือจากให้สามารถรองรับเรือขนาด 5,000 ตันและจำนวนเรือมากกว่า 17,000 ลำต่อปีได้ การขยายร่องน้ำให้กว้าง 70 เมตรและลึก 505 เมตร การสร้างกำแพงป้องกันร่องน้ำ ตลอดจนสร้างที่จอดพักเรือขนาดพื้นที่ 2 แสน ตารางเมตร ซึ่งจอดเรือได้ 100 ลำในสภาพปกติ และ 300 ลำในฤดูร้อน นอกเหนือนี้ โครงการยังจะนำเอวัสดุจากการขุดลอก 3 ล้านลูกบาศก์เมตร มาถมบริเวณฝั่งตะวันตกปักแม่น้ำปัตตานี บนเนื้อที่ 500 ไร่ อีกด้วย (ดูตัวแหน่งและกิจกรรมโครงการในรูปที่ 4)

ชาวบ้านบางส่วนทราบข่าวและแสดงท่าทีไม่เห็นด้วยเพราะโครงการอาจจะกระทบต่อทรัพยากรในอ่าวน แต่ก็ไม่ทราบข้อมูลมากนัก จนกระทั่งจะมีการขุดลอกร่องน้ำกันขึ้นในช่วงต้นเดือนมีนาคม 2540 โครงการพื้นที่ชุมชนน้ำซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงาน กลุ่มอนุวักษ์อ่าวปีตานี ออกหนังสือขอให้ทบทวนแผนพัฒนาร่องน้ำและท่าเรือปีตานี โดยให้เหตุผลว่าชุมชนรอบอ่าวครัวมีการรับรู้และมีส่วนร่วมในการศึกษาผลกระทบโครงการได้ ที่จะดำเนินการในอ่าวน พร้อมทั้งเสนอให้ชະลอโครงการไว้ก่อน จนกว่าจะมีการเจรจาร่วมกันทุกฝ่าย ‘โดยเฉพาะชาวประมงขนาดเล็กอ่าวปีตานี ซึ่งถือเป็นเจ้าของทรัพยากรในอ่าวน’ หลังจากนั้นได้จัดประชุมร่วมกับนักวิชาการ วิศวกร โครงการและแกนนำชาวบ้าน ซึ่งรวมทั้งแกนนำชาวบ้านดาโต๊ะรวม 2 ครั้งเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลผลกระทบด้านต่างๆ เช่น คุณภาพน้ำ การให้เหลวียนของตะกอนและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ความเห็นต่างๆ ที่แสดงกันในการประชุม ซึ่งให้เห็นถึงมุ่งมองของกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรในอ่าวนที่แตกต่างกัน ตลอดจนท่าที่และจุดยืนของหน่วยงานรัฐที่มีต่อในโครงการนี้ได้เป็นอย่างดี (โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุมชน 2539)

รองนิส แกนนำชาวบ้านดาโต๊ะ: ‘สมัยก่อนได้ฟังว่าที่ดินได้มีทุกอย่าง เช่น ปลา น้ำ กุ้ง หอย แต่มาตอนนี้ อาจารย์อย่างกินบุญ ก็ไม่ได้กิน ผม科教หาปลา วันละ 10 ตัว ยังหาไม่ได้ เนื่องจากน้ำเน่า มาตอนนี้มีการอนุมัติให้สร้างร่องน้ำอีก ชาวดาโต๊ะไม่เห็นด้วยกับการสร้างร่องน้ำ...ก่อนจะสร้างอะไร ก็ขอให้คุณิดหนึ่ง ดูแล้วถ้าจะพานปลา ก่อนจะสร้างโรงงาน เข้าว่าจะสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย เข้าสร้าง แต่ไม่ใช่ ปล่อยน้ำเสียไปเลย น้ำเสีย ปลา ก็ไม่มี พากเราช่วยกันคิดด้วย’

ยี แกนนำชาวบ้านบุดี: ‘บริษัทสินธุฯ (บริษัทศึกษาความเหมาะสมสมทางเศรษฐกิจ วิศวกรรม และสิ่งแวดล้อมและสำรวจออกแบบตามโครงการ) เคยเชิญพากเรา บางตัวฯ ดาโต๊ะ บุดี บานา เข้าร่วมพูดคุย แต่ในการพูดปะ บริษัทและจังหวัด ใช้เวลาเสนอแต่ส่วนตัว ชาวบ้านพยายามจะพูดเรื่องผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น เช่น คลื่นและผลต่อแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ แต่ไม่สามารถเสนอได้ จังหวัดเสนอว่าโครงการมีศักยภาพที่จะสร้างความเจริญให้กับจังหวัด หลังจากนั้นผู้ได้พูดคุยกับชาวบ้านรอบอ่าว พบร่วมเดียวกับบริษัทที่บริเวณที่ชาวบ้านจับปลาจะบอก กุ้งข้าวและน้ำ การพัฒนาต้องไม่มีผลกระทบกับชาวบ้าน พากเขามีชีวิตที่ด้อยลง ป่าเลนถูกบุกรุก น้ำเสียจากเมืองลงอ่าวนากแล้ว ทะเลนอกมีปัญหาอ่อนรุนอ่อนลาก คนในเมืองท่านนั้นที่จะได้รับประโยชน์จากเรือใหญ่เข้าจอด’

นุกุล นักวิชาการ: ‘โครงการนี้ มีผลกระทบต่อคุณภาพน้ำและการให้เหลวียนของตะกอนในอ่าว แน่นฯ ชาวประมงรอบอ่าว ส่วนใหญ่หากินในอ่าว เพราะสู่อวนรุนอวนลากไม่ได้ ต้องมาหากินในอ่าว...ถ้าอ่าวหมด function ชาวบ้านหมดอาชีพประมง รัฐเตรียมอะไรไว้หรือไม่...เราต้องมีแผนรอง ถ้าเราหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็ต้องมีการซัดเซยทดแทนกันบ้าง ความเสียหายที่เกิดขึ้น ต้องมีคนรับผิดชอบ ต้องมีการตรวจสอบกัน น่าจะมีองค์กรตรวจสอบงานเหล่านี้ อย่างให้เป็นองค์กรสถาพร’

ณัฐไชย วิศวกรคุณงานของกรมเจ้าท่าซึ่งเป็นเจ้าของโครงการ: ‘พื้นที่ทิ้งวัสดุขุดลอกที่ใช้เก็บปริมาณดินทรายที่ขุดลอก 500 ไร่ ถ้าไม่พอ เราจะขยายอีก...ผลกระบวนการน้อยที่สุด ส่วนที่ถูกทางจังหวัดจะใช้เป็นพื้นที่พัฒนาด้านอื่น ได้อีกเยอะ...ผลกระทบด้านประมงนี้ เรายอย่ามาโทษการขุดลอกอย่างเดียว ไม่ได้ คือตอนที่โครงการยังไม่ได้เริ่ม ปลาไม่มีแล้ว ไม่รู้จะไปหาที่ไหน หายหมดเลย มันมีน้ำหลายองค์ ประกอบด้วยกัน...โครงการนี้เริ่มไม่ได้ ถ้าไม่มีการศึกษาในทุกด้าน อุทุกวิทยา อุทุกศาสตร์ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม...โครงการระดับนี้ ต้องประสานกันทั้งจังหวัด ส่วนกลาง ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสำนักน้ำโดยย้ายและแผนสิ่งแวดล้อม’

‘บริษัทมีการศึกษาข้อมูลทุกๆ แห่ง สัมภาษณ์หมู่บ้านต่างๆ 10 หมู่บ้าน 225 ครัวเรือน สอบถามความเหมาะสมของโครงการ แยกเป็นอำเภอ ส่วนมากสนับสนุน...ส่วนด้านสิ่งแวดล้อม มีมาตรการหมด...นอกจากราชมีพื้นที่บกเพิ่มอีก 500 ไร่...เรื่องกันอ่าวมีการสำรวจหมด ข้อมูลบอกว่าจะมีการเพาะเลี้ยงไม่ใช่ทำการประมงจับตามธรรมชาติอย่างเดียว..เข้าใจว่าผลกระทบไม่มีเลย ถ้าจะมีอยู่บ้างก็แกรบบางตัว บางป่าหม้อ แต่มีมาตรการควบคุมควบคุมถ้วน...ส่วนเรื่องที่จอดพักเรือ มีการณ์ทรายจริง แต่ประมาณ 25 ไร่เท่านั้น’

สาย員ห์ ประisan ชุมรมผู้เลี้ยงกุ้ง: ‘รับรู้เรื่องโครงการมา 5-6 เดือนแล้ว...มีหนังสือเชิญไปร่วมงานเช่นสัญญาเรื่องบริษัทและกรมเจ้าท่า....โครงการนี้เกิดขึ้นได้ แสดงว่าสมาคมประมงปัตตานี กำลังมีบทบาทและมีพลังในการดันเรื่องนี้ให้เกิดขึ้นได้...คนที่ได้รับประโยชน์คือประมงพานิชย์ ส่วนชาวบ้านผมตอบแทนโดยว่า ประโยชน์ที่เราได้รับ ไม่มี’

วิโรจน์ นายกสมาคมประมงจังหวัดปัตตานี: ‘การสร้างท่าเทียบเรือ อาจจะเกิดผลกระทบกับคุณภาพน้ำในอ่าวบ้าง...เห็นด้วยที่ว่าจะมีการตั้งองค์กรและมีหลายส่วนเข้าไปมีส่วนร่วมทุกด้าน บ้านเราเดินมาผิดทาง ทุกอย่างมาจากส่วนกลาง ถ้าหากพื้นที่มีส่วนร่วมทุกอย่าง ปัญหาจะมีน้อย...โครงการนี้สมาคมประมง ใช้เวลาศึกษา 3 ปี ก่อนจะลงมือทำ...เราโทษใครไม่ได้ แต่คงต้องมาช่วยแก้ปัญหาด้วยกันเอง ส่วนหนึ่งโครงการจะช่วยสร้างคุณภาพชีวิตและสร้างเศรษฐกิจในจังหวัดให้ดีขึ้น อีกส่วนหนึ่งจะทำอย่างไร ไม่ให้กระทบชาวบ้าน...อาจจะมีแนวทางตั้งกองทุนหาเงินช่วยเหลือ คิดว่าทุกอย่าง ทางานแก้ได้...ต้องหาแนวทางออกที่ดี ให้กระทบต่อบริษัท จังหวัดและชาวบ้านน้อยที่สุด’

หลังจากการประชุม แกนนำชาวบ้านและทางโครงการพื้นที่ที่มุ่นน้ำ ในฐานะที่เป็นศูนย์ประสานงาน กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ได้ออกหนังสือในนาม กลุ่มประมงพื้นบ้าน ต.บานา ต.บางตาว และ ต.แหลมโพธิ์ เพื่อนำเสนอให้กับ ผลเอก ชวัลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ซึ่งเดินทางมาประชุม ทิศทางการพัฒนาประมงไทย ซึ่งจัดขึ้นที่โรงแรมแห่งหนึ่งในจังหวัดปัตตานี เพื่อให้พิจารณาจะลงโครงการ โดยอ้างถึงปัญหาและผลกระทบของโครงการ อาทิเช่น สภาพอ่าวน้ำตื้น ไม่เหมาะสมกับเป็นที่พักเรือขนาดใหญ่ ลักษณะอ่าวปัตตานีซึ่งมีตกตะกอนเร็ว ต้องขุดลอกใหม่อีกภายใน 2-3 ปี จึงเป็นการสูญเสียงบประมาณ ต่ำแห่งพื้นที่ทิ้งวัสดุ 500 ไร่ ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบ

ต่อการหมุนเวียนของกระแสน้ำ ตลอดจนการขุดลอกร่องน้ำ เปิดทางให้น้ำพาตะกอนกระจายไป ไกลและกินพื้นที่กว้างขึ้นและทำให้ลิ่นหนังทุกกระจาย ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำและสัตว์น้ำ ปัญหาเหล่านี้ ส่งผลให้ชุมชนล่มสลาย พื้นที่ทำการประมงลดลง แรงงานย้ายเข้าเมืองและเกิด ปัญหาสังคมต่างๆ (โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุมชน 2539)

อย่างไรก็ตาม การเข้ายื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรีของชาวบ้าน กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ไม่ได้รับรีบสี้เย้เลยที่เดียว ปัญหาไม่ได้มาจากการฝ่ายรัฐ หากแต่เป็นกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่ ทำงานร่วมกับสมาคมประมงพื้นบ้านภาคใต้และต้องการสร้างพันธมิตรกับสมาคมประมงพานิชย์ ในการผลักดันให้รัฐยกเลิกเรื่องอวนรุน การเคลื่อนไหวต่อต้านการขุดลอกร่องน้ำปัตตานีของกลุ่ม อนุรักษ์อ่าวปัตตานี ซึ่งกระทบต่อผลประโยชน์ของสมาคมประมงพานิชย์ จึงได้ถูกกีดกันจากเจ้า หน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนกลุ่มดังกล่าว แต่แทนน้ำชาวประมงปัตตานีก็สามารถเข้ายื่นหนังสือต่อ นายกรัฐมนตรีในได้ในที่สุด อย่างไรก็ตาม ความพยายามและการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์อ่าว ปัตตานีในครั้งนี้ ไม่สามารถทำให้ทางรัฐชะลอโครงการได้ เพียงแต่ทำให้สำนักงานนโยบายและสิ่ง แวดล้อมมีมีมติในวันที่ 18 มิถุนายน 2540 ‘ให้กรุณaje้าท่า ในฐานะเจ้าของโครงการและหน่วยงานดูแล ในพื้นที่ ควบคุมการดำเนินการให้เป็นไปตามมาตรฐานการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมและมาตรฐาน การติดตามตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามเงื่อนไขที่กำหนดเพิ่มเติม เพื่อให้การดำเนินงาน ก่อให้เกิด ผลกระทบสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด.. และให้กรุณaje้าท่าและจังหวัดปัตตานี ควบคุมดูแลให้ดำเนินโครงการไป ตามเงื่อนไขอย่างเคร่งครัด’ เท่านั้น ท่าทีของหน่วยงานรัฐที่ปฏิเสธที่จะรับฟังความเห็นของชาวบ้าน นนโยบายที่มุ่งให้ประโยชน์แก่ภาคธุรกิจประมงและการใช้จ้างสังการให้ผู้นำชุมชนควบคุมดูแล การเคลื่อนไหวในพื้นที่ ทำให้แทนน้ำชาวบ้านดาโตะและชุมชนอื่นๆ ในอ่าวปัตตานีซึ่งได้รับผลกระทบจากโครงการนี้โดยตรง ต้องยุติบทบาทลง กิจกรรมสุดท้ายที่ศูนย์ประสานงาน กลุ่มอนุรักษ์ อ่าวปัตตานี ดำเนินการในเรื่องนี้ คือการอุทกหันสีอินนามกลุ่มประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีลงวันที่ 9 กรกฎาคม 2540 ถึงนายกรัฐมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัด สำนักงานสิ่งแวดล้อมและหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง 8 แห่ง แจ้งถึงภาพข่าวใน หนังสือพิมพ์ข่าวสด วันที่ 24 มิถุนายน 2540 ที่ระบุเรื่อง ‘ผู้รับ หมายหุคดลกร่องน้ำ ปล่อยน้ำที่สูบจากปากอ่าว(ซึ่งมีสารพิษเป็นจำนวนมาก)ลงไปในอ่าว แทนที่จะปล่อย ลงไปในบ่อพักน้ำก่อน’

ความไม่ใส่ใจครั้งแล้วครั้งเล่าของเจ้าหน้าที่และข้าราชการในทุกระดับ ความพยายามเบียง เป็นและการเรียบเรียงของหน่วยงานในพื้นที่ต่อปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในรูปแบบต่างๆ เช่น การเบียงเบนปัดความรับผิดชอบ การเรียบเรียง การข่มขู่ การไม่เจริญเจริญหรือทำไปแกนๆ และ การไม่มีการดำเนินการและติดตามประเมินผลปัญหาต่างๆ ส่งผลกระทบต่อชั้นกำลังใจและการ เคลื่อนไหวของชาวบ้านดาโตะและการดำเนินงานของโครงการที่ชุมชนไม่ใช่น้อย แทนที่จะ บ้านหลายคนรู้สึกเบื่อหน่ายและอ่อนล้าไป ทั้งๆที่ปัญหาและความขัดแย้งยังคงมีอยู่

ที่ต้องพิจารณาด้วยในที่นี้ก็คือ ความแตกต่างในแนวทางการทำงานระหว่าง โครงการพื้นที่ชุมชนน้ำ ที่เน้นหนักกิจกรรมการแก้ปัญหาต่างๆในชุมชนอ่าวปัตตานีและ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรมนพีช ที่เน้นการเคลื่อนไหวต่อต้านอวนรุนในชุมชนประมงชายฝั่งทะเลเปิด ความแตกต่างนี้ได้พัฒนาไปสู่ความขัดแย้งในการทำงาน การเยี่งชิงการนำและการสร้างเครือข่ายกิจกรรมที่แตกต่างกัน โดยที่ โครงการพื้นที่ชุมชนน้ำ ทำงานร่วมกับ เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ขณะที่ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรมนพีช ทำงานร่วมกับ ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ซึ่งมีแกนนำชาวบ้านต้นหงส์เปาว์เป็นตัวหลัก พร้อมทั้งประสานงานร่วมกิจกรรมกับ สมาคมประมงพื้นบ้านภาคใต้ อย่างใกล้ชิด ความแตกต่างและความขัดแย้งนี้ ที่ส่งผลกระทบต่อกิจกรรมและเคลื่อนไหวของชาวประมงในกระบวนการแก้ปัญหาอย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การบันทอนศักยภาพในการทำงานร่วมกันและการสร้างความบادหามากระหว่างคนทำงาน ทั้งหมู่นักพัฒนาและแกนนำชาวบ้านในชุมชนประมงแบบชายฝั่งจังหวัดปัตตานี การกำหนดและการให้ความสำคัญเป้าหมายของขบวนการต่อสู้ของชาวประมงในภาพรวมจนเกินไป โดยไม่คำนึงถึงปัญหาและลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ ตลอดจนการขาดการประสานงานสร้างเครือข่ายในวงกว้างและการสร้างเป้าหมายการเคลื่อนไหวที่ครอบคลุมปัญหาและความหลากหลายของชุมชนประมงที่มีลักษณะแตกต่างและหลากหลายค่อนข้างมาก

องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทและความสำคัญในการผลักดันให้ชุมชนประมงมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างไม่น่าสงสัย แต่ถ้าปัญหาความขัดแย้งระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในชุมชนประมง (ดังที่ปรากฏทั้งในในจังหวัดปัตตานีและในที่อื่นๆ) สามารถจะส่งผลกระทบต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว แล้วละก็ การปรับเปลี่ยนท่าที เป้าหมายและวิธีการทำงานและการลดทอนปัญหาในการทำงานระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนในชุมชนประมงทั้งหลายแหล่ สมควรจะต้องได้รับการพิจารณาอย่างจริงจังมากขึ้น

พัฒนาการ รูปแบบและกระบวนการทำงานขององค์กรชุมชน

ในช่วงหลังปี 2540 โครงการพื้นที่ชุมชนน้ำ ได้หันไปให้ความสำคัญกับกิจกรรมภายในชุมชนที่เน้นเสริมกำลังใจ ความมั่นใจแก่น้ำ การประสานงานกิจกรรมอื่นๆของชุมชนและการสร้างเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานีมากขึ้น กิจกรรมที่โครงการดำเนินงานค่อนข้างหลากหลายและเกี่ยวพันกับปัญหาของชุมชนหลายด้าน อาทิ เช่น การจัดตั้ง กลุ่มปฏิบัติการชุมชน เพื่อรวมເອງแกนนำเดิมและผู้นำชุมชนไว้ การบริการและประสานงานกับผู้นำฝ่ายศาสนา การเข้าร่วมจัดงานหาทุนต่อเติมโรงเรียนสอนศาสนาติดก้า ส่งแกนนำเข้าอบรมเรื่องป้าชายนเลน จัดทำโครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลาดุกเพื่อเป็นทุนสำหรับโรงเรียนติดก้า ส่งตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วมอบรมการบริหารส่วนตำบล จัดโครงการให้ความรู้ในการขอทุนจากโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคม การอบรมเสริมความรู้สิ่งแวดล้อมให้กับนักเรียนติดก้า จัดประชุมเยาวชนเพื่อสร้างเครือข่าย การประสานงานร่วม

กับแกนนำในการขอพันธุ์สัตว์น้ำและร่วมจัดกิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำและการจัดประชุมวิเคราะห์ปัญหา สรุปบทเรียนและวางแผนสำหรับอนาคตของชุมชน เป็นต้น

การอภิปรายในหัวข้อก่อนฯ ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนบ้านดาตีะกำลังเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ไม่ต่างไปจากชุมชนประมงอื่นๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ การเพิ่งพาตลาด การยอมรับแบบแผนการดำเนินธุรกิจอย่างใหม่และเครือข่ายผลประโยชน์และอำนาจที่ขยายแทรกลึกเข้าไปในชุมชน บ้านดาตีะไม่ได้เป็นหมู่บ้านมุสลิมที่มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียว หรือเป็นชุมชนที่อาศัยพึ่งพิงธรรมชาติอย่างถาวรที่ถือว่าอาศัยและแบ่งปันช่วยเหลือกันอย่างที่หลายๆ คนคาดหวัง หากแต่เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายด้านอาชีพและความแตกต่างด้านความเป็นอยู่อย่างเห็นได้ชัด ขณะที่ชาวบ้านต่างก็ต้องทำงานขวนขวายหารรายได้ ทั้งจากการทำประมงและงานอื่นๆ กันตัวเป็นเกลี้ยง แต่ก่อนนั้น การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น และปัญหาที่ต้องดินรนเพื่อปักท้องแม่จะทำให้การทำงานเป็นกลุ่มและองค์กรของชาวบ้านทำได้ยากขึ้น แต่ก็ยังไม่ได้ทำลายรากฐานความรู้สึกและความเข้าใจร่วมกันในการแก้ปัญหาทรัพยากรที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่

การอภิปรายถึงรูปแบบและวิธีการจัดการ กิจกรรม การเคลื่อนไหวและการดำเนินงานต่างๆ ของชาวบ้านข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า แม้ชาวบ้านดาตีะและชุมชนอื่นๆ จะตกลอยู่ภายใต้แรงกดดันและอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ แบบแผนการบริโภคสมัยใหม่และการแข่งขันและแก่งแย่ง ทรัพยากรสัตว์น้ำที่เข้มข้นมากขึ้น ขณะที่ชุมชนก็มีความหลากหลายด้านอาชีพ กลุ่มคนและผลประโยชน์เพิ่มขึ้นก็ตาม แต่ชาวบ้านและชุมชนก็ยังคงมีพลัง ศักยภาพและความมั่นใจที่จะเรียนรู้ปรับเปลี่ยนและรับผิดชอบภาระงานอันนี้อยู่ไม่ใช่น้อย กิจกรรมและประสบการณ์ของ

โครงการพื้นที่ชุมชนน้ำ ที่ทำงานในบ้านดาตีะและชุมชนใน เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ชี้ให้เห็นว่า รูปแบบการทำงานด้านทรัพยากรของชาวบ้านต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน แม้ว่าสภาพปัญหาความขัดแย้ง ความเดือดโกรห์ของทรัพยากรและประสบการณ์การต่อสู้ที่ผ่านมาของชาวบ้านจะเข้าสู่ต่อการเผยแพร่ความคิดในจัดการและควบคุมดูแล ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมโดยชุมชน แต่ความเข้มแข็งของกลุ่มและองค์กรชาวบ้านและการขยายฐานสนับสนุนในชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญ สิ่งเหล่านี้จะได้มาถึงด้วยการเสริมสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานของชาวบ้าน ในการจัดการและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยผ่านกระบวนการรุ่ดคุย ถกเถียง วิเคราะห์สาเหตุและค้นหาแนวทางแก้ปัญหา ตัดสินใจเลือก ตลอดจนการทบทวนสรุปบทเรียนทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวอย่างสม่ำเสมอ

ประสบการณ์ของบ้านดาตีะแสดงให้เห็นเช่นกันว่า แม้ว่าความเข้มแข็ง ความมั่นใจและศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านจะมีเพิ่มมากขึ้น แต่กระบวนการเสริมสร้างกลุ่มและองค์กรชุมชนเป็นงานที่ยุ่งยากและต้องอาศัยเวลา อย่างไรก็ตาม กิจกรรมและการทำงานของโครงการพื้นที่ชุมชนน้ำที่ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องกว่า 10 ปี ได้สร้างเนื่องในสำคัญที่เอื้อให้ชุมชนมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรามากยิ่งขึ้น

ประการแรก แก่นนำและชาวบ้านส่วนมากมีความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสภากาแฟดล้อมชายฝั่ง ระบบนิเวศป่าชายเลน ทรัพยากรสัตว์น้ำ นโยบายประเทศ การพัฒนาเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่มากขึ้น ขณะเดียวกันก็มองเห็นและเข้าใจความสำคัญและความจำเป็นของการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนมากขึ้น เช่นกัน ประการที่สอง ชาวบ้านที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมและการดำเนินงานของโครงการพื้นที่ชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้ประสบการณ์และเห็นประโยชน์ในการทำงานเป็นกลุ่มและเป็นองค์กร การประสานงาน การสร้างเครือข่าย การร้องเรียนและการริเริ่มกิจกรรม หรือโครงการต่างๆ ด้วยตัวเอง เช่น ไข่เหล่านี้เป็นปัจจัยและแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้แก่นนำและกลุ่มชาวบ้านดาตีะ ทำงานมาได้อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าโครงการพื้นที่ชุมชนจะยุติกิจกรรมในพื้นที่ไปแล้วในปี 2542 และยังคงบทบาทในฐานะพี่เลี้ยงและการช่วยประสานงาน ถ้ามีการร้องขอจากชาวบ้านได้ท่านนั้น

ประสบการณ์และการทำงานกิจกรรมต่างๆ ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ทำให้รูปแบบการทำงานของกลุ่มหัวสิบสอง มีการปรับเปลี่ยนไปและมีการทำงานเป็นระบบมากขึ้น แกนนำคนหนึ่งให้ความเห็นว่า ‘การทำงานของกลุ่มเปลี่ยนไป การทำงานมีความชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ก่อนหน้านี้นั้น กรรมการจะต่างคนต่างอยู่ บางคนก็ไม่ค่อยถูกกัน อายุกรรมการโดยเฉลี่ย 60 ปีขึ้นไป แต่ช่วง 8 ปีมานี้ กลุ่มทำงานทำงานร่วมมือกันและสามัคคีกันดี มีการประชุมทุกเดือน การที่มีคืนนอก เช่น นักวิชาการ นักพัฒนา ได้เข้ามาแนะนำและร่วมมือกันแก่ปัญหาและการมีแหล่งทุนต่างๆ เข้ามา ทำให้การจัดการดีขึ้นมาก ทำให้กลุ่มมีเงินกองกลางเก็บไว้ทำกิจกรรมและพัฒนาหมู่บ้านได้’ แต่รูปแบบการทำงานของหัวสิบสอง ‘ไม่ได้จำกัดเฉพาะการประชุมกันในกลุ่มเท่านั้น กรรมการกลุ่มอีกคนที่มีประสบการณ์ เคลื่อนไหวมานาน พดึงรูปแบบการทำงานกลุ่มว่า ‘หัวสิบสอง เป็นตัวจัดสำคัญในด้านตัว เป็น

เป็นผู้ประสานงานต่างๆ เพื่อให้เป็นระบบ ตั้งแต่การพูดคุยหารือต้นความคิดชาวบ้าน ในทุกสถานการณ์ ไม่ว่าจะเป็นที่ศาล ร้านน้ำชา ร้านกาแฟ ในมัสยิด ไปจนถึงการให้ข้อเสนอแนะ ปรึกษาหารือและร่วมมือ กับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการมัสยิด การทำงานจะมีการแบ่งหน้าที่กันไปเพื่อประสานงานกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน ในหมู่บ้านใกล้เคียง เอ็นจีโอและหน่วยราชการ'

แกนนำบางคนที่เข้ามาทำงานร่วมกับกลุ่มหัวสิบสองใหม่ๆ ก็จะมีความเห็นไม่ต่างกันนัก 'รู้สึกว่าตั้งแต่ได้ร่วมกับกลุ่มทำงานกับหัวสิบสอง มีความชัดเจนและคล่องตัวมาก มีการประชุมบ่อยครั้ง มีการจัดสร้างแบ่งหน้าที่ชัดเจน การทำงานทุกครั้งก็ต้องมีปัญหาอยู่บ้างเป็นธรรมดา การประชุมบ่อยๆ ช่วยลดปัญหาได้เยอะ กิจกรรมแต่ละอย่างจะมีการประชาสัมพันธ์ ทั้งที่มัสยิด ศาลากลางและร้านกาแฟ ความคิดเห็น ข้อเสนอแนะและปัญหาต่างๆ ส่วนใหญ่จะรับฟังมาจากที่ชาวบ้านพูดกันตามศาลากลางและร้านกาแฟ เมื่อได้ข้อมูล หรือประเด็นที่น่าสนใจ ก็จะเสนอให้มีการประชุม หรือประสานงานกับฝ่ายปกครอง คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในการประชุมคราวต่อไป ที่ดำเนินการแล้วที่ให้ข้อมูลมากที่สุด คือ ศาลากลางและร้านกาแฟ เพราะคนที่ดำเนินการแล้วส่วนใหญ่ ไม่ว่ากลางวัน หรือกลางคืน สามารถกลุ่มคุยกันที่ศาลากลางและร้านกาแฟ'

อย่างไรก็ตาม การทำงานของกลุ่มหัวสิบสอง ก็ใช่ว่าจะไม่มีปัญหา เอาเสียเลย ความชัด แจ้งในวิธีการและกระบวนการทำงานในระหว่างบุคคลยังมีอยู่ อีกทั้งการเลือกตั้งในระดับต่างๆ ในแต่ละครั้ง ก็มักจะทำให้产生ชีกกลุ่มบางคนที่ทำหน้าที่เป็นหัวใจและแนวโน้มการเมืองต่างค่ายกัน หมายใจกันไปบ้างเป็นครั้งคราว แต่การทำงานเป็นกลุ่มและการปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ และการยอมรับการปรับเปลี่ยน ได้ช่วยลดทอนและแก้ไขปัญหาไม่ให้ลุกขึ้น จนถึงกับแตกแยกกันไปได้ การสอบถูกและตรวจสอบหากกลุ่มต่างๆ ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มหัวสิบสองได้รับการยอมรับจากชาวบ้านค่อนข้างมาก ส่วนหนึ่งเกิดจากกิจกรรมที่กลุ่มทำ ไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องการแก้ปัญหา หรือพยากรณ์ หรือสิ่งแวดล้อม หากแต่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ในหมู่บ้าน โดยตรงด้วย เช่น เรื่องน้ำประปา โรงเรียนสอนศาสนา เป็นต้น อีกส่วน เป็นเรื่องของความตั้งใจในทำงานให้กับชุมชน แม้ว่ากลุ่มจะไม่สามารถแก้ปัญหาเดือดร้อนให้กับชาวบ้านได้ทุกเรื่องก็ตาม

ส่วนความสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาที่เข้ามาทำงานในพื้นที่นั้น แม้ว่าโครงการพื้นที่ชุมชนนี้จะมุ่งการดำเนินงานในหมู่บ้านไปแล้วในปี 2542 แต่กลุ่มหัวสิบสอง ก็ยังมีการติดต่อขอคำแนะนำและการประสานงานกับเจ้าหน้าที่โครงการและนักวิชาการที่เคยทำงานร่วมกันอยู่ตลอด ขณะเดียวกันก็ส่งตัวแทนกลุ่มเข้าร่วมการประชุมเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานีและการประชุมวิชาการในสถาบันการศึกษาอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งเข้าร่วมกิจกรรมอื่นๆ ในระดับประเทศ เช่น การร่วมเซ็นซื่อและร่วมเดินทางไปยื่นร่าง พรบ.ป่าชุมชนฉบับของชาวบ้าน ให้กับประธานสภาผู้แทนราษฎรที่กรุงเทพฯ เป็นต้น ในปี 2542-2543 กลุ่มหัวสิบสองได้เสนอโครงการนำร่องเลี้ยงปลาในกระชังและการปลูกป่าชายเลน เพื่อขอทุนสนับสนุนจาก โครงการลงทุนทางสังคม โดยนำเสนอความกับโครงการอื่นๆ ของ กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี โครงการแรกได้รับอนุรักษ์แล้วและกลุ่มกำลังดำเนินการอยู่ ทบทาทและการเคลื่อนไหวครั้งล่าสุดของกลุ่มหัวสิบสอง ก็คือ การเป็นตัวแทนชาวบ้านดำเนินการและ

การร่วมมือกับกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี เข้าร่วมการประท้วงให้ยกเลิกอวนจุนที่ศาลากลางจังหวัดปัตตานี เมื่อเดือนมิถุนายน 2543 ที่ผ่านมา

ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานี มีความสับซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนหลายกลุ่ม ความเสื่อมโทรมและความรุ่ยหรอของสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานี ไม่ได้เป็นผลพวงของการจับสัตว์น้ำของชาวประมงที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่มีขอบเขตและไม่ใช่เป็นผลพวงของพฤติกรรมที่ต่างคนต่างมุ่งแสวงหาประโยชน์สูงสุดใช้แต่เพียงถ่ายเดียว ตามที่มักจะเข้าใจกัน หากเราจำเป็นต้องพิจารณาถึง สาเหตุปัจจัยเชิงโครงสร้าง และเงื่อนไขที่ผลักดันให้ชาวบ้านใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้นด้วย อาทิ เช่น การขยายตัวของตลาดและการจับสัตว์น้ำเพื่อขาย การพัฒนาเครื่องมือและเทคโนโลยีการจับสัตว์น้ำในชุมชนประมง การขยายตัวของประมงพาณิชย์ซึ่งเพิ่มประสิทธิภาพและปริมาณการจับสัตว์น้ำมากขึ้นอย่างมหาศาล ระบบการควบคุมดูแลทรัพยากรโดยรัฐและการหยอนยานในการบังคับใช้กฎหมาย นโยบายการพัฒนาที่เน้นเอียงเข้าข้างภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ตลอดจนเครือข่ายอำนาจ อิทธิพลและผลประโยชน์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ กลุ่มนายทุนธุรกิจและกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่น เงื่อนไขและปัจจัยเชิงโครงสร้างเหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อความเข้มข้นและความไม่เท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในอ่าว ขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำและปัญหาขัดแย้งและการแย่งชิงการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวระหว่างกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ต่างๆ มากยิ่งขึ้น

ปัญหาการใช้ทรัพยากรและวิธีการจัดการแก้ปัญหาของชาวบ้านด้าใต้ต่างๆ แสดงให้เห็นถึงถึงศักยภาพและวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนในการจัดการกับปัญหาและข้อขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง อาทิเช่น การปักป้องความรุนแรงให้ลุกแล้วเข้ามายังอ่าวและการจัดการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือต่างๆ ในพื้นที่เดียวกันโดยอาศัยบริสุทธิ์และความเข้าใจร่วมกันของชุมชน ระบบการจัดการการใช้ประโยชน์ในการจับสัตว์น้ำในพื้นที่ร่วมกับชาวประมงอื่นๆ ของชาวบ้านด้าใต้นี้ แม้จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งในการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี แต่ก็เป็นระบบการจัดการที่เประบางและมีข้อจำกัด เนื่องจากไม่ได้เป็นกฎระเบียบ หรือกติกาที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ หรือมีกฎหมายรองรับให้สำคัญอย่างเป็นทางการ ในด้านหนึ่งก็ติดกับชุมชนเหล่านี้จึงอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถขยายกรอบบริสุทธิ์ไปให้บังคับใช้ในสถานการณ์ หรือแก้ปัญหาใหม่ๆ ที่มีอำนาจจัดตั้งและอิทธิพลภายนอกชุมชนสนับสนุน ได้ เช่น การแย่งพื้นที่จับสัตว์น้ำของกลุ่มผู้เลี้ยงหอยแครง การปล่อยน้ำเสียจากนา กุ้งและโรงจราจรอุตสาหกรรมและผลกระทบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ในอ่าว เป็นต้น ความซับซ้อนของระบบนิเวศ ความเประบางของระบบการจัดการของชุมชน ความเชื่อมโยงและผลกระทบของรูปแบบการใช้ทรัพยากรต่างๆ ความแตกต่างไม่เท่าเทียมกันในอำนาจและผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ต่างๆ และอุดติในนโยบายการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรของรัฐ ซึ่งให้เห็นถึงปัญหาการใช้ทรัพยากรในอ่าวปัตตานี มีความยุ่งยากซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อชีวิต

ความเป็นอยู่ของคนเป็นจำนวนมากเกินกว่าที่จะเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ขณะเดียวกันระบบการจัดการที่เป็นธรรมและยั่งยืนก็จะเป็นไปได้ยาก ภายใต้กรอบกฎหมายและนโยบายที่ปฏิเสธศักยภาพ ความรู้และความสามารถของชุมชนประมงในการจัดการดูแลทรัพยากริมพากเพียรที่ส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง

4. ปัญหาและทางเลือกในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

การวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษาที่ผ่านมา ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและปัญหาของชุมชนปะรังบ้านดาโต๊ะและชุมชนปะรังรอบอ่าวปัตตานี ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับกว้าง การขยายตัวของระบบการผลิตเพื่อขาย กระบวนการแปรรูปทรัพยากรเป็นสินค้าซื้อขายในตลาดและการขยายตัวของอำนาจการจัดการทรัพยากรของรัฐบาลที่มีอำนาจครอบคลุมอย่างกว้างขวางและนโยบายการพัฒนาประเทศ รวมทั้งปฏิกริยาของชาวบ้านและชุมชนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ขอบเขตการศึกษาครั้งนี้ แม้จะจำกัดอยู่ในชุมชนปะรังแห่งหนึ่งในอ่าวปัตตานี แต่ก็ได้ให้ความสำคัญกับการพิจารณาสภาพการดำรงอยู่ พลวัตการเปลี่ยนแปลง ปัญหาและการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนปะรังนั้น ในฐานะที่เป็นภาคสะท้อนและเป็นส่วนหนึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในวงกว้าง กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การศึกษาครั้งนี้ ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงและปัญหาการจัดการทรัพยากรในระดับชุมชน โดยคำนึงถึงบริบทและพัฒนาการเปลี่ยนแปลงที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ ตลอดจนความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค โดยเฉพาะปัญหาผลกระทบ ปฏิกริยา การปรับเปลี่ยนและการจัดการทรัพยากรของชุมชนปะรังบ้านดาโต๊ะ ภายใต้เงื่อนไขทั้งภายในและภายนอกชุมชน

4.1 นโยบายรัฐ การเปลี่ยนแปลงและปัญหา

สำหรับประเทศไทยในช่วงหลังทศวรรษ 2500 การจับสัตว์น้ำและการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการและตลาดสัตว์น้ำที่ขยายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ช่วงหลังสิบคริสต์ทศวรรษที่สอง เนื่องจากการขยายตัวของประชากรและความเจริญทางเศรษฐกิจ ตลอดจนความต้องการอาหารผลิตในต่างประเทศและในประเทศไทยเพิ่มขึ้นและความต้องการแสวงหาเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศ ระบบการคุ้มครองสัตว์น้ำที่ดีขึ้นและการพัฒนาเทคโนโลยีการจับสัตว์น้ำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ช่วยเสริมให้การขยายตัวผลผลิตสัตว์น้ำเป็นไปได้สะดวกขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ชาวปะรัง นักธุรกิจและนักลงทุนอุตสาหกรรมปะรังต่างพัฒนาและปรับปรุงเทคนิคการจับสัตว์น้ำ การแปรรูปและการตลาด ตลอดจนการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์และรูปแบบการบริหารจัดการของคุ้มครุกิจต่างๆ ขณะที่พ่อค้าในระดับต่างๆ ก็มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงระบบการผลิตในท้องถิ่นให้เข้ากับระบบตลาดและความต้องการภายนอก

รัฐมีบทบาทสำคัญในการให้ความสนับสนุนการพัฒนาประเทศที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและอีกในหลายประเทศ แต่ต้องเข้าใจด้วยว่าส่วนมากแล้วรัฐได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการทำประมงพานิชย์ขนาดใหญ่และอุตสาหกรรมปะรังมากกว่า เนื่องจากความเชื่อที่ว่าการเพิ่มผลผลิตปะรังอย่างรวดเร็วจะกระทำได้โดยการพัฒนาภาคปะรังให้ทันสมัยอย่างเร่งด่วน (ซึ่งหมายถึงการนำเข้า

เทคนิคหรือการผลิต การแปรรูปและการตลาดจากต่างประเทศ) แทนที่จะค่อยๆ พัฒนาอย่างระดับเทคนิค การทำประมงพื้นบ้านที่มีอยู่อย่างค่อยเป็นค่อยไป ทั้งที่นโยบายการพัฒนาประมงของรัฐจะมีอุดติและมีการลงทุนและให้สนับสนุนประมงพานิชย์ขนาดใหญ่และกลาง แต่ประมงชายฝั่งขนาดเล็กก็ไม่ได้มลายหายสูญไปไหน ประเทศไทยยังมีครัวเรือนประมงชายฝั่งและประชากรในชุมชนประมงและอื่นๆ ที่มีอาชีพการงานต้องพึ่งพาประมงอยู่ไม่ใช่น้อย ถึงแม้ว่าสัดส่วนของผลผลิตประมงขนาดเล็กจะลดน้อยลงทุกขณะ

ในช่วงแรกๆ ของทศวรรษแห่งการพัฒนา ผู้คนทั่วไปต่างมีความคิดและเชื่อมั่นว่าวิทยาการ ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่จะเป็นแรงผลักดันที่ทรงพลังในการกระตุ้นและสนับสนุนการพัฒนาในประเทศไทยต่างๆ ในแถบอเมริกา เอเชียและلاتินอเมริกา แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในหมู่นักวางแผนพัฒนาทรัพยากรประมงในประเทศไทย กำลังพัฒนาหด้ายประเทศไทยซึ่งวางแผนเป้าหมายสำคัญไว้ที่การวางแผนการทำประมงพานิชย์ขนาดใหญ่ ทัศนะหรืออุดติที่เน้นหนักเรื่องเทคนิค ความทันสมัย และการเพิ่มผลผลิตนี้ ตั้งอยู่บนความเชื่อมั่นที่ว่าวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ พร้อมด้วยทุนและคำแนะนำด้านเทคนิค จะสามารถแก้ปัญหาการพัฒนาทุกอย่างได้อย่างรวดเร็ว แต่นี่เป็นความเชื่อมั่นที่เกินเลยและตื้นเขิน อุดติดตั้งกล่าวยังตั้งอยู่บนความเข้าใจผิดและความเชื่อผิดๆ เกี่ยวกับชาวประมงชายฝั่งว่า เป็นคนล้าหลัง ไร้การศึกษา ยึดติดประเพณีความเชื่อเก่าๆ และต่อต้านไม่ยอมรับสิ่งใหม่ๆ ผลลัพธ์ก็คือ การพัฒนาประมงในหลายประเทศจึงหันมาใช้การพัฒนาประมงพานิชย์แต่เพียงถ่ายเดียว ขณะที่ครัวเรือนประมงขนาดเล็กและชุมชนประมงตามแบบชายฝั่งของประเทศไทย ถูกเพิกเฉยและหอดหิ้งให้จมปลักอยู่กับความยากจนและความล้าหลังต่อไป

อุดติในการพัฒนาความทันสมัยและการขยายตัวของประมงพานิชย์

ในประเทศไทยและประเทศไทยกำลังพัฒนาส่วนมาก การพัฒนาความทันสมัย เป็นกรอบและแนวคิดหลักๆ ของการวางแผนการพัฒนาตั้งแต่แรก การให้ความสำคัญกับประมงขนาดใหญ่หรือประมงพานิชย์ จะเห็นได้จากจัดสรรงบประมาณและการลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ของภาครัฐ จำนวนเงินมหาศาล ผลลัพธ์ก็คือในช่วงเวลาเพียงไม่กี่ทศวรรษ หลายประเทศสามารถสร้าง ความทันสมัย ให้กับภาคประมงของประเทศไทยได้อย่างรวดเร็ว การพัฒนาเปลี่ยนแปลงการทำประมงให้ทันสมัยขึ้น นี้เกิดขึ้นบนปัจจัยพื้นฐานหด้ายประการด้วยกัน อาทิ เช่น (1) การยอมรับอุดมการณ์การวางแผนการพัฒนาและการสร้างระบบการวางแผนและบริหารงานโดยรัฐ บนฐานความเชื่อว่าการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงต้องมาจากการส่วนกลางหรือศูนย์กลางอำนาจ (2) การขยายอิทธิพลของอุดติและอุดมการณ์ความทันสมัย ที่ถือว่ามีชีวิตพื้นบ้านคือความล้าหลังและระบบเศรษฐกิจดั้งเดิมเป็นระบบที่ขาดพลัง หรือผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงหรือสามารถเปลี่ยนแปลงได้ช้าเกินไป (3) การค้นพบแหล่งทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นจำนวนมากในบริเวณน่าน้ำชายฝั่งประเทศไทย กำลังพัฒนาหด้ายประเทศไทย ขณะที่เครื่องมือการจับปลาที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพก็ได้รับการพัฒนาขึ้นและพร้อมที่จะถูกนำไปใช้ (เช่น เครื่องอวนลาก

และเรืออวนล้อมสำหรับจับผูงปลาขนาดใหญ่) (4) การขยายตัวของตลาดสัตว์น้ำแข็งในประเทศพัฒนาและจำนวนการซื้อและการใช้จ่ายเงินในกลุ่มผู้บริโภคฐานะปานกลางและฐานะดี (ทั้งในประเทศกำลังพัฒนาและในประเทศที่พัฒนาแล้ว) ในการซื้ออาหารทะเลจากประเทศแถบเขตวอน โดยเฉพาะสัตว์น้ำคุณภาพสูง เช่น กุ้งชนิดต่างๆ และปลาทูน่าและท้ายที่สุด 5) ปัญหาแรงกดดันเรื่องดุลการค้าหรือดุลการชำระเงินในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย การนำเข้าสินค้าประเภททุน ระดับกลางและเทคโนโลยีสำหรับการเร่งพัฒนาอุตสาหกรรมและการบริโภคสินค้าต่างประเทศในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบสมัยใหม่

อิทธิพลจากปัจจัยเหล่านี้ ผนวกเข้ากับการสนับสนุน (เงินทุน เทคโนโลยีและตลาด) อย่างแข็งขัน จากกลุ่มผลประโยชน์ภาคเอกชนในและต่างประเทศและจากองค์กรระหว่างประเทศ ผลักดันให้รัฐบาลประเทศกำลังพัฒนาดำเนินโครงการพัฒนาการประมงกันขันในใหญ่ การเปลี่ยนแปลงและการปรับปรุงเทคโนโลยีให้ทันสมัยเกิดขึ้นในหลายๆ ด้าน อาทิ (1) ในด้านการผลิต ได้มีการพัฒนาเครื่องยนต์กำลังสูงนำไปใช้กับเรือและการขยายขนาดความจุและกำลังบรรทุกของเรือประมง เป็นต้น (2) ในการปรับรูป ก.ได้มีการพัฒนาการใช้เทคโนโลยี เช่น เย็นหรือ เช้แข็ง การผลิตน้ำแข็ง ห้องแข็ง เช้แข็ง-ห้องเย็น สำหรับสัตว์น้ำ รับบรรทุกห้องเย็น เป็นต้น และ (3) ในระบบการกระจายผลผลิตและการตลาด ก.ได้มีการพัฒนาและขยายเครือข่ายและเส้นทางคมนาคม การบรรจุหีบห่อ ลูกท่างการขายและระบบยลินค้า เพิ่มขึ้นเช่นกัน

อุดมการณ์ของกระบวนการพัฒนาความทันสมัยส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประมงชายฝั่งอย่างเห็นได้ชัด เพราะอุดมการณ์ดังกล่าว ไม่เพียงแต่เป็นการมองข้ามศักยภาพ ความสามารถและความสำคัญของชาวประมงชายฝั่ง แต่ยังแสดงถึงการปฏิเสธภูมิปัญญาความรู้ ทักษะในการปรับเปลี่ยน ลักษณะช่างประดิษฐ์คิดค้นและผลวัตของชาวประมงและชุมชนประมงชายฝั่งทั้งหลายไปด้วยผลลัพธ์ที่คือการปิดกั้นและจำกัดบทบาทในการพัฒนาของชาวประมงให้เป็นเพียงกลุ่มคนที่ไม่ได้มีส่วนรับรู้ในการกำหนดนโยบายและแผนงานที่ส่งผลกระทบกระเทือนต่อการดำรงชีพของพวกร� พร้อมกันนั้น ก็ผลักดันให้ชาวประมงเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของภาคประมงที่ทันสมัยในฐานะที่อ่อนด้อยและเสียเปรียบและขาดโอกาสที่จะริเริ่ม แก้ไขและเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตัวเอง เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้การทำประมงของประเทศไทยจะได้ผ่านระยะเวลาการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงมานานกว่าสามทศวรรษ แต่ความคิดและความเข้าใจที่ชาวประมงชายฝั่ง ‘ยังใช้เครื่องมือพื้นบ้าน ขาดความทันสมัยขาดความคิดริเริ่ม ถูกจำกัดด้วยศาสนาและประเพณี มีความคิดเพ้อฝัน ไม่รู้จักวางแผนและขาดนิสัยประหยด’ (วรวิทย์ บำรุงและคณะ 2535; สมศักดิ์ จุลละวรและสมศักดิ์ ปราโมกข์ชุติมา 2537) ยังมีอิทธิพลและได้รับการยอมรับอยู่ทั้งในแวดวงนักวิชาการและเจ้าหน้าที่กรมประมง

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาครั้งนี้และงานศึกษาจากที่อื่นๆ (Fraser 1960, 1966; Firth 1968; Donalson 1980; Gillet 1985) ชี้ให้เห็นว่า ในชุมชนปะมงชายฝั่งของประเทศไทย กำลังพัฒนาอย่างรวดเร็ว การพัฒนาและปรับปรุงเรื่องปะมงน้ำบ้าน(เรือพาย เรือเจ้า)ให้ทันสมัย กำลังดำเนินการมาใช้และการพัฒนาปรับปรุงระบบหรือเครื่องข่ายตลาดสัตว์น้ำเกิดจากความคิดริเริ่ม และความพยายามของชาวปะมงเอง ในแต่ละพื้นที่เป็นส่วนใหญ่และการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ๆ ในหมู่ชาวปะมงชายฝั่ง ก็เพริ่หอยไปอย่างรวดเร็ว ส่วนความช่วยเหลือจากรัฐ ถ้าจะมีก็ไม่มากนัก ส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นความช่วยเหลือที่ล้ำช้า ขาดความต่อเนื่องและมักจะสายเกินการณ์อยู่เสมอ การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี การยอมรับและการปรับปรุงวิธีการจับสัตว์น้ำให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นในหมู่ชาวปะมงชายฝั่ง ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะพลวัตของชุมชนปะมงชายฝั่งที่ให้หันต่อเทคโนโลยี โอกาสและลู่ทางใหม่ๆ ทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจ หากแต่ยังแสดงให้เห็นถึงความพร้อมและความมุ่งมั่นที่จะปรับเปลี่ยนและนำเทคโนโลยีการปะมงใหม่ๆ มาประยุกต์ใช้ ตลอดจนการประกอบกิจกรรมอื่นๆ เช่น ท่องเที่ยวเพิ่มรายได้ให้สูงขึ้นตามแต่เงื่อนไขและโอกาสจะอำนวยของชุมชนเหล่านี้ด้วย

แน่นอน ภายใต้เงื่อนไขของระบบการผลิตเชิงพาณิชย์และการพัฒนาประเทศไทยบนพื้นฐานของระบบทุนนิยม เครื่องมืออุปกรณ์ปะมงและเทคนิคที่สามารถช่วยและใช้จับสัตว์น้ำในปริมาณมาก มีความสำคัญอย่างไม่น่าสงสัยต่อการพัฒนาปะมงของประเทศไทย ขณะที่การทำปะมงขนาดเล็กแบบชายฝั่งมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถออกไปจับสัตว์น้ำบริเวณน้ำลึกใกล้ๆ และไม่สามารถเก็บรักษาสัตว์น้ำปริมาณมากให้สดอยู่เสมอได้ แต่เราก็ต้องเข้าใจกันด้วยว่าปะมงขนาดเล็กหรือปะมงชายฝั่งมีผลร้ายด้านนิเวศน์อย่างไร ปะมงพานิชย์ ทั้งนี้เนื่องจากการใช้อุปกรณ์เครื่องมือจับสัตว์น้ำของชาวปะมงชายฝั่งมักจะอาศัยการ ปล่อย รอและดักจับ (stationary gears) ซึ่งเป็นส่วนใหญ่และภายใต้เงื่อนไขทุนและปัจจัยการผลิตที่จำกัด ปะมงขนาดเล็กอาจจะมีประสิทธิภาพและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงกว่าปะมงพานิชย์ด้วยซ้ำ โดยเฉพาะถ้าขั้นตอนการจับสัตว์น้ำของรัฐที่ให้กับปะมงพานิชย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมออกไป

เราต้องไม่ลืมด้วยว่า การปฏิวัติทางทะเล กระบวนการนี้รวมการปะมงของประเทศไทยเข้าสู่ตลาดการค้าโลกและการพัฒนาเรือปะมงพานิชย์ ได้นำไปสู่การเพิ่มขึ้นของการจับสัตว์น้ำอย่างมหาศาล ในหมู่ผู้ประกอบธุรกิจปะมงซึ่งใช้เทคโนโลยีทันสมัยและทุนเข้มข้น เป้าหมายสำคัญคือกำไร การสะสมทุนและการแสวงหาประโยชน์สูงสุดและเมื่อพิจารณาถึงการขาดการควบคุมดูแลทรัพยากรทะเลอย่างจริงจังและระบบเศรษฐกิจที่ส่งเสริมการแข่งขันและซึ่งทัพยากรัฐนิดมือครุยวัวไว้สำา เอาแล้ว ก็เชื่อได้ว่านักธุรกิจเหล่านี้ ยอมพยายามจะก้าวต่อไป จับหัวใจของชาวบ้านที่สุดเท่าที่จะมากได้ ผลกระทบของปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้โดยเรือปะมงพานิชย์แต่ละลำ ย่อมหมายถึงความพยายามจับสัตว์น้ำเกินกว่าระดับผลจับที่ยั่งยืน (maximum sustainable yields) ผลลัพธ์คือการจับสัตว์น้ำที่เกินขนาด ปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลงและความเสื่อม弋รวมของทรัพยากระดับ

ในระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ การแข่งขันกันจับสัตว์น้ำระหว่างชาวประมงพาณิชย์และชาวประมงชายฝั่งภายในประเทศที่มีจำกัด จึงมีลักษณะเป็นการที่ฝ่ายหนึ่งได้แล้วอีกฝ่ายหนึ่งเสีย (zero-sum game) กล่าวคือ กลุ่มประมงพาณิชย์ซึ่งมีจำนวนน้อย แต่มีทุนและเทคโนโลยีสูงกว่าจะอยู่ในฐานะได้เปรียบและภาคตื้องจับสัตว์น้ำได้มาก ขณะที่กลุ่มประมงชายฝั่งซึ่งเป็นประชากรประมงส่วนใหญ่และมีทุนจำกัด จะอยู่ในฐานะเสียเปรียบและจับสัตว์น้ำได้ปริมาณลดน้อยลง การแข่งขันและการแย่งชิงสัตว์น้ำที่ความเข้มข้นและจุนแรงมากขึ้น เมื่อชาวประมงทั้งสองกลุ่มต่างต้องทำประมงในแหล่งพื้นที่เดียวกันเพื่อจับสัตว์น้ำชนิดเดียวกัน โดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งและอ่าวที่มักจะเป็นแหล่งที่อาศัยของทรัพยากรสัตว์น้ำที่สำคัญและราคาดี (กุ้ง) อยู่เป็นจำนวนมากมาก ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งทำให้เรือประมงพาณิชย์อวนรุนแรงมากจะเข้ามากว่าจับสัตว์น้ำในบริเวณนี้ โดยที่สัตว์น้ำอื่นจะถูกจับ (ติดอวน) ไปด้วย รวมทั้งสัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจแต่ยังมีขนาดเล็ก ถึงแม้ว่าปริมาณหรืออัตราการจับสัตว์น้ำต่อครั้งจะลดลงและมีการอุกฤษณาห้ามเรืออวนรุนแรงมากทำให้การจับสัตว์น้ำในเขตชายฝั่ง 3,000 เมตรแล้วก็ตาม แต่การละเมิดกฎหมายและการจับสัตว์น้ำเกินขนาดยังคงดำเนินต่อไป เนื่องจากการแข่งขัน ความต้องการสัตว์น้ำในตลาดโลกและความหดย่อนยานในการบังคับใช้กฎหมาย การรุกล้ำของเรือประมงอวนรุนแรงมากเข้ามายในเขตชายฝั่งส่งผลให้ทรัพยากรชายฝั่งทรุดโทรมและปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้และรายได้ในหมู่ชาวประมงขนาดเล็กลดลงอย่างรวดเร็วและสร้างความลำบากในการดำรงชีพในชุมชนประมงชายฝั่งเป็นอย่างมาก

ประมงชายฝั่ง ปัญหาและการปรับตัว

แม้ว่าการขยายตัวอย่างรวดเร็วของประมงพาณิชย์จะมีส่วนอย่างมากในการจับสัตว์น้ำจนร่วงโรย แต่ภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ชาวประมงชายฝั่งขนาดเล็ก ซึ่งมีเป้าหมายและเหตุผลทางเศรษฐกิจไม่แตกต่างไปจากนักธุรกิจประมงภาคพาณิชย์นัก ก็มีความสามารถในการจับสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น จนถึงจุดวิกฤติได้เช่นกัน เนื่องจากจำนวนชาวประมงขนาดเล็กที่มีมากและเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีทันสมัยและมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น (กว่าเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ใช้มาแต่เดิม) มาตรฐานชีวิตและแบบแผนความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนไปและการปรับใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ หมายถึงการซื้อหาสิ่งของบริโภคอุปโภคและปัจจัยการผลิตจากตลาดเพิ่มขึ้น ผลก็คือชาวประมงชายฝั่งมีการพึ่งพาและกลายเป็นส่วนหนึ่งระบบตลาดและระบบเงินตรามากขึ้นและจำเป็นต้องหารายได้ให้คุ้มกับค่าครองชีพ เงินที่ลงทุนและต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น แรงกดดันนี้ส่งผลให้ชาวประมง ต้องขวนขวยและพยายามจับสัตว์น้ำเพิ่มเพื่อให้ได้กำไร หรือรายได้สูงสุด

ปรากฏการณ์นี้ ซึ่งให้เห็นว่า ความเข้าใจที่ว่า กลุ่มประชากรชนิชช์ ขนาดใหญ่และขนาดกลาง เท่านั้นที่เป็นกลุ่มทำการประมงที่ ก้าวหน้าและทันสมัย ขณะที่ กลุ่มชาวประมงขนาดเล็ก หรือ กลุ่ม ประมงชายฝั่ง ยังคงใช้เครื่องมือ ดั้งเดิม แบบพื้นบ้าน และ ขาดความทันสมัย และ ทำการจับสัตว์น้ำ เพียงเพื่อยังชีพ นั้น เป็นความเข้าใจผิดและละก่อให้เกิดอคติในการวางแผนพัฒนาและการแก้ไข ปัญหาขึ้นได้ เพราะดังที่การศึกษาครั้งนี้ ได้ซึ่งให้เห็นแล้วว่า ชาวประมงเป็นกลุ่มคนที่สนใจ ขวนขวย ปรับปรุงและพัฒนาเครื่องมือประมงที่ใช้กันอยู่มาโดยตลอด นวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือ จับสัตว์น้ำที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้นในหมู่ชาวประมงในแต่ละที่ เต็ลระแหง มีพลาตต์และพัฒนาการเกิดขึ้น มาอย่างต่อเนื่อง นอกจากราช นี้ เป็นแม่ตัวในกลุ่มชาวประมงชายฝั่งด้วยกันเอง เมื่อเปรียบเทียบและ พิจารณา กันถึงฐานความเป็นอยู่ การครอบครองปัจจัยการผลิต ศักยภาพในการจับสัตว์น้ำในกลุ่ม ชาวประมงชายฝั่งด้วยกันเองแล้ว กลุ่มคนที่ไม่มีเรือ กลุ่มคนที่ใช้เรือพายและกลุ่มคนที่ใช้เรือติดเครื่อง ยนต์ ต่างได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ประสบปัญหาและมีโอกาสและทางเลือก แตกต่างกัน ไปอย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของเครื่องมือประมงชายฝั่งส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นแบบประจำที่และอาศัย การ ปล่อย รอ และดักจับ เป็นหลัก การใช้เครื่องมือแบบนี้ จึงไม่ได้ทำให้เกิดผลกระทบและปัญหาการ จับสัตว์น้ำ จนเกินขนาดรุนแรงเท่าไหร่นัก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับเครื่องมือการจับปลา สัตว์น้ำ ของกลุ่มประมงพาณิชย์ นอกจากราช นี้ แม้ว่าการควบคุมจำนวนและการขยายตัวของชาวประมง รวมทั้งการจำกัดปริมาณการจับสัตว์น้ำ จะเป็นไปได้ยาก เนื่องจากทรัพยากรและการใช้ประโยชน์สัตว์ น้ำ ในทะเลมีลักษณะค่อนข้าง เปิด (open access resource) และระบบถูกแก้ หรือการถูกยึดเงินในชุม ชนประมง ก็ทำให้การลงทุนทำการประมงของชาวบ้านทำได้ง่ายขึ้น แต่ระบบการใช้ทรัพยากร เปิด ที่ควร จะเข้ามาใช้ประโยชน์ได้และไม่ข้อจำกัดเรื่องเงินทุนมากนักนี้เอง ที่ทำหน้าที่กระจายประโยชน์และ เปิดโอกาสและช่วยเหลือทางการทำมาหากิน (social safety valve and welfare benefits) ที่สำคัญสำหรับ ชาวบ้านอย่างมาก และ ไว้ซองทางประกอบอาชีพด้านอื่น โดยเฉพาะในชุมชน หรือพื้นที่ที่โอกาสและตลาด แรงงานมีการขยายตัวอย่างจำกัด แม้ว่าภาคประมงจะไม่สามารถดูดซับแรงงานจากชนบทและภาค เกษตรได้หมดก็ตาม แต่เราควรจะเข้าใจด้วยว่า ปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงจำนวนชาวประมงที่เพิ่ม มากขึ้น ในสถานการณ์ที่ทรัพยากรสัตว์น้ำ ต่อกันอยู่ภาวะเสื่อมทรุดและร่องไป เป็นสิ่งที่ทุกคนให้ เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจและสังคมในวงกว้างมากกว่า นั่นหมายถึงว่า การแก้ปัญหา การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ ทั้งหมดโดยชุมชน ไม่สามารถทำได้ โดยไม่คำนึงถึงกระบวนการ รูปแบบ และทิศทางการพัฒนาของสังคมส่วนรวมด้วย

ความเสื่อมทรุดของทรัพยากรชายฝั่งและความร่องรอยของสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีและในพื้น ที่ชายฝั่งอื่นๆ จึงไม่ได้เป็นผลพวงของการจับสัตว์น้ำของชาวประมงที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่มีขอบเขตและไม่ ใช้เป็นผลพวงของพฤติกรรมที่ต่างคนต่างมุ่งแสวงหาประโยชน์สูงสุด ใช้แต่เพียงถ่ายเดียว ตามที่มักจะ

เข้าใจกัน หากเราจำเป็นต้องพิจารณาถึงสาเหตุปัจจัยเชิงโครงสร้าง ที่นำไปสู่การตักแต่งและการใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้นของชาวบ้านแต่ละคนด้วย พูดอีกอย่างก็คือการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการพัฒนาทางทรัพยากรชุมชน ประมานำมาซึ่งความสื่อมโยงของทรัพยากรชุมชนที่ผ่านมาซึ่งเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขสำคัญหลายประการ อาทิ การขยายตัวระบบการผลิตเพื่อขาย การเปลี่ยนแปลงความคิดและธรรมเนียมการจับสัตว์น้ำของชุมชนประมง การขยายอำนาจการควบคุมการจัดการทรัพยากรโดยรัฐที่เป็นตัดสิทธิชุมชนด้านการจัดการทรัพยากร่วมกันออกไป โดยมีการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานการเร่งกอบโกยและการใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่ ตลอดจนการส่งเสริมและการขยายตัวของประมงพาณิชย์ซึ่งเพิ่มประสิทธิภาพและปริมาณการจับสัตว์น้ำมากขึ้นอย่างมหาศาล การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งทั้งภายในและภายนอกชุมชนประมงชายฝั่งขึ้น

ปัญหางานออกเกิดขึ้นเมื่อกลุ่มชาวประมงขนาดเล็กมีปัญหาขัดแย้งกับกลุ่มประมงพาณิชย์โดยเฉพาะเมื่อรัฐดำเนินนโยบายมุ่งประโยชน์ระยะสั้นด้วยการสนับสนุนการส่งออกสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นเพื่อได้มาซึ่งเงินตราต่างประเทศให้มากที่สุด นโยบาย เช่นนี้มีผลส่งเสริมให้กลุ่มทุนและนักธุรกิจประมงพาณิชย์ทำการจับและกอบโกยสัตว์น้ำเพื่อขายเอากำไร ทั้งบริเวณนอกและในเขตชายฝั่งซึ่งเป็นสถานที่สัตว์น้ำที่มีความมักจะใช้เป็นที่แพร่พันธุ์และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำวัยอ่อน โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบและผลเสียที่เกิดขึ้นกับชาวประมงและชุมชนประมงชายฝั่งในหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการจับสัตว์น้ำจนเกิดขนาดในบริเวณชายฝั่ง (ซึ่งเป็นพื้นที่หรือแหล่งจับสัตว์น้ำที่ชาวบ้านตามชุมชนประมงชายฝั่งมีธรรมเนียมการพึ่งพาอาศัยในการดำรงชีพมานาน) การแย่งชิงและการจับทรัพยากรสัตว์น้ำที่ร่อยหรอลงไปทุกขณะด้วยเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพมากกว่า (เช่น awanruu awanlak และawanlom ชนิดต่างๆ) และการทำลายและสร้างความเสียหายให้กับอุปกรณ์เครื่องมือที่ชาวประมงใช้หากินตามชายฝั่ง (เช่น awanruu ไชหมึก ลอบ) ผลลัพธ์ของปัญหาเหล่านี้ สงผลกระทบต่อชาวบ้านประมงรุนแรง มากกว่ากลุ่มชาวประมงพาณิชย์ เพราะแม้สัตว์น้ำจะร่อยหรอและเครื่องมือเสียหายหรือสูญหาย แต่ชาวบ้าน มักจะไม่สามารถเลิกและเปลี่ยนพื้นที่จับสัตว์น้ำได้ง่ายๆ เพราะแหล่งสัตว์น้ำและทุนเมืองจำกัด ส่วนชาวประมงกลุ่มหลังสามารถแสวงหาแหล่งจับสัตว์น้ำใหม่ๆ ที่อื่นๆ หรือที่อยู่ห่างไกลได้ง่าย หรือไม่ก็ยังสามารถปรับเปลี่ยนธุรกิจและย้ายการลงทุนไปในกิจการอื่นๆ ได้ไม่ยากนัก

นอกจากนี้ นโยบายการพัฒนาและการส่งเสริมการขยายตัวเศรษฐกิจโดยเน้นการส่งออกทำให้รัฐลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการประมงเพิ่มขึ้น การหักร่างและถากถางพื้นที่ชุมชนเพื่อจัดตั้งเขตอุตสาหกรรม สถานที่ราชการและธุรกิจเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำใกล้พื้นที่แหล่งจับสัตว์น้ำ ทำลายพื้นที่ทางน้ำและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำวัยอ่อนและแหล่งหรือช่องทางการทำหากินของชาวประมง ความสื่อมโยงของทรัพยากรที่เล็กน้อยที่ความรุนแรงเพิ่มขึ้นจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจอื่นๆ อาทิ มวลภาวะของน้ำเนื่องจากการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและยาปฏิชีวะซึ่งกันเกินขนาด ตลอดจนการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมและการเพาะเลี้ยงกุ้ง ในพื้นที่ชายฝั่งที่เป็นอ่าวเช่น อ่าวปัตตานี นอก

เห็นใจจากปัญหาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม สารเคมีและการเปลี่ยนแปลงปริมาณและคุณภาพน้ำ จึงต้องให้ลดลงอ่าวเนื่องจากการกักเก็บน้ำและการใช้น้ำในการเกษตรบริเวณดันน้ำ ตลอดจนผลกระทบจากการขุดคลองร่องน้ำและการพัฒนาท่าเรือเพื่อขยายการให้บริการเรือประมงพาณิชย์แล้ว การขยายตัวของการทำประมงเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในแม่น้ำและในชุมชนรอบอ่าว ล้วนแล้วแต่ส่งผลให้สถานการณ์และการแย่งชิงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวที่ความซับซ้อนและความรุนแรงมากยิ่งขึ้นปัญหา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องผลกระทบจากน้ำเสีย การทำลายพื้นที่ป่าชายเลนและผลกระทบด้านนิเวศอื่นๆ ตลอดจนปัญหาน้ำด้วยการใช้ทรัพยากรและปัญหาสิทธิการใช้และครอบครองแหล่งการทำประมงชายฝั่ง

การขยายอิทธิพลของตลาดและการผลิตเชิงพาณิชย์ยังมีส่วนเสริมให้เกิดความหลากหลายในด้านอาชีพและฐานะความแตกต่างระหว่างกลุ่มคนต่างๆ หรือความไม่เท่าเทียมกันในชุมชนประมงเพิ่มมากขึ้นด้วย เนื่องจากโอกาสและลู่ทางการเข้าสู่วงจรตลาดที่มีแตกต่างกัน ไปในแต่ละคนและแต่ละกลุ่ม

ประการแรก ชาวประมงที่อยู่ในพื้นที่ที่โอกาสและศักยภาพทางเศรษฐกิจดี (เช่น แหล่งจับสัตว์น้ำไม่คุณสมบูรณ์ ไม่มีสัตว์น้ำที่มีราคา) อาจจะไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์มากนัก ขณะที่ในชุมชนที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง เช่น บ้านดาโต๊ะและชุมชนประมงอื่นๆ รอบอ่าวปัตตานี การเข้าร่วมในกระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์และความเชื่อมโยงกับตลาดจะเกิดขึ้นเร็วและได้รับผลกระทบกว้างขวางและรุนแรงกว่า การขยายตัวของไฟฟ้า ถนน หนทางและการคมนาคมติดต่อกับเมืองและศูนย์กลางธุรกิจที่ส่วนภูมิภาคมากขึ้น ทำให้บ้านดาโต๊ะและชุมชนรอบอ่าวอื่นๆ มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอาชีพและกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้เร็วและหลากหลายกว่า

ประการที่สอง ในชุมชนประมง บทบาทและความสำคัญของแม่ค้า(ปลา)รายย่อยลดน้อยลง และหายไปอย่างเห็นได้ชัด กลุ่มคนที่เข้ามาทำหน้าที่แทนก็คือพ่อค้าหรือแม่ค้าคนกลางหรือระบบเด็กแก่เข้ามา เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มักจะมีเส้นสายและเข้าถึงแหล่งทุนหรือเงินกู้ยืมง่ายกว่าหรือไม่ก็ เพราะว่าทุนจากการรายได้และกำไรจากอาชีพและธุรกิจอื่นๆ

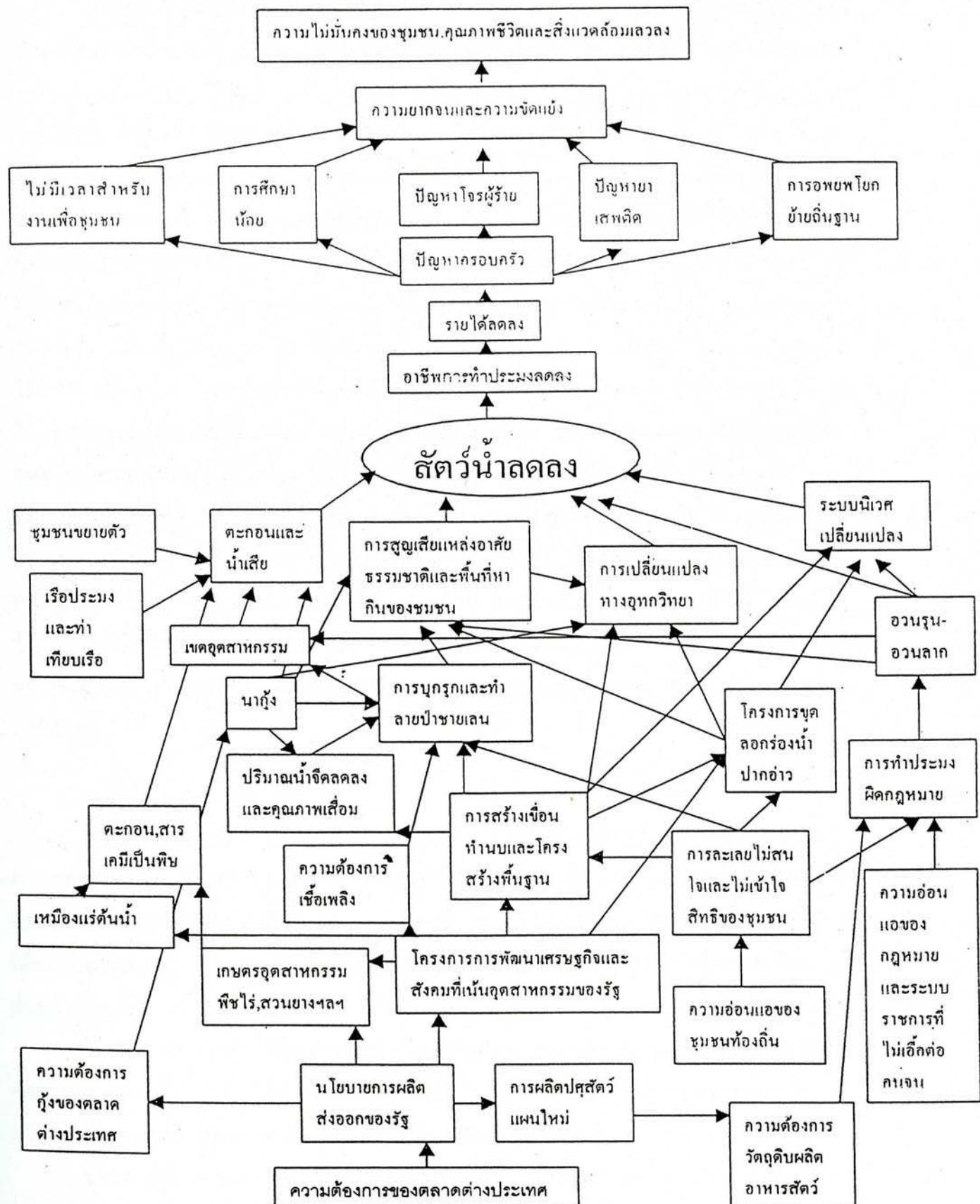
ประการที่สาม ในกรณีของการจับสัตว์น้ำซึ่งมีความผันผวนและไม่แน่นอนอยู่สูง นอกจากเรื่องโชค จังหวะและโอกาสจะมีความสำคัญไม่น้อยแล้ว ความแตกต่างระหว่างชาวประมง ส่วนหนึ่ง เกิดจากชาวประมงบางคนหรือบางกลุ่มที่มีช่องทางเข้าถึงแหล่งทุน สินเชื่อ ความช่วยเหลือ(ญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐ เล้าแก่(และนักพัฒนา) และการได้มาซึ่งเครื่องมืออุปกรณ์ใหม่ๆ และทันสมัยมากกว่าคนอื่น ขณะที่อีกส่วนหนึ่ง เกิดจากทักษะ ความชำนาญและความสามารถส่วนตัว(ในการจับสัตว์น้ำ)ที่ไม่เท่ากัน ปัจจัยเหล่านี้ช่วยอธิบายฐานะความแตกต่างในหมู่ชาวประมงชายฝั่งด้วยกัน โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่มีเรือ กลุ่มที่ใช้เรือพายเรือแจวและกลุ่มที่ใช้เรือติดเครื่องยนต์ ความแตกต่างนี้ส่งผล

ผลกระทบต่อรายได้ ความเสี่ยงและหนี้สินของชาวประมงแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไปด้วย ซึ่งจะเห็นได้แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างกลุ่มประมงชายฝั่งในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาดังแต่ระดับประเทศลงมาจนถึงในชุมชนประมงรอบอ่าวปัตตานี โดยที่ชาวประมงสองกลุ่มแกร่งดรามานลงอย่างรวดเร็ว ขณะที่ชาวประมงที่ใช้เรือติดเครื่องเพิ่มจำนวนมากขึ้น

ประการที่สี่ ความหลากหลายและความแตกต่างในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อประเพณี วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลง การยอมรับและการสร้างค่านิยมใหม่ๆ ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน การแข่งขันในระบบตลาดและแรงกดดันด้านทรัพยากรทำให้ชาวประมงในชุมชนบ้านดาโต๊ะ ให้ความสำคัญกับประโยชน์เฉพาะหน้าของตนและครอบครัว ตลอดจนการยึดถือเรื่องกำไร-ขาดทุนและความอยู่รอดด้านเศรษฐกิจมากขึ้น ขณะที่ความเชื่อและธรรมเนียมการเกื้อกูล แบ่งปันและช่วยเหลือกัน ลดความสำคัญและเสื่อมหายไป การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่มีฐานะลำบากยາกจนและต้องการความช่วยเหลือมากกว่าครึ่ง

ผลการศึกษาชุมชนประมงบ้านดาโต๊ะ ชี้ให้เห็นว่า ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ข้างต้น ชาวบ้านและชุมชนไม่ได้ยอมจำนนต่อแรงกดดันด้านเศรษฐกิจและวิกฤตด้านทรัพยากรที่เกิดขึ้น แต่ได้พัฒนาวิธีการและแนวทางหลากหลายทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มเพื่อเชิญหน้าและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ ซึ่งมีตั้งแต่ การจัดระบบบกติกาและธรรมเนียมการจับสัตว์น้ำร่วมกันในอ่าว การยอมรับและนำเอาระบบในโลยีการทำประมงใหม่ๆ มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจับสัตว์น้ำ การทำงานหนักการหาอาชีพเสริมทำมากขึ้น การพึ่งพือค้าหรือเต้าแก่ในยามขาดแคลน การทำงานหลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะงานรับจ้าง ค้าขายและอุตสาหกรรมครอบครัว ทั้งในและนอกหมู่บ้าน ไปจนถึงการรวมกลุ่มเรียกร้องและต่อสู้กับกลุ่มประมงอ่อนรุนแรงมากเพื่อปักป้องทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง การทำงาน เรียนรู้และร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน การจัดตั้งและรวมกลุ่มเป็นองค์กรและเครือข่ายเพื่อเจรจา ร้องเรียนและต่อต้านกิจกรรมและโครงการที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าว กลยุทธ์เพื่อความอยู่รอดต่างๆ (survival strategies) และความพยายามจัดการทรัพยากรที่หลากหลายของชาวบ้านดาโต๊ะเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยประคับประคองให้ชีวิตที่ต้องพึ่งพาการจับสัตว์น้ำชายฝั่งให้ดำเนินอยู่ต่อไปได้ในสถานการณ์ที่จำกัดจำเข้มมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ช่วยอธิบายให้เราเข้าใจถึงถึงความซับซ้อนและความยืดหยุ่นของกระบวนการล้มลุกของชุมชนประมงชายฝั่งด้วยเช่นเดียวกัน

รูปที่ 5 แสดงภาพรวมปัญหาหลักของอ่าวปัตตานี ในทศะชาวนบ้านในชุมชนรอบอ่าวปัตตานี

ที่มา : โครงการวิจัยและศึกษาพื้นที่ชุมชน้า. สรุปบทเรียนการทำงานของชุมชน. 2542

4.2 ทางเลือกในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

ปัญหาการใช้ทรัพยากรและวิธีการจัดการแก้ปัญหาของชาวบ้านด้วยตัวๆ แสดงให้เห็นถึงถึงศักยภาพและวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนในการจัดการกับปัญหาและข้อขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง อาทิ เช่น การปักป้องอวนรุนวิให้ลูกกล้ำเข้ามายื่นอ่าวและการจัดการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือต่างๆ ในพื้นที่เดียวกันโดยอาศัยบวรทัศน์และความเข้าใจร่วมกันของชุมชน ระบบการจัดการการใช้ประโยชน์ในพื้นที่จับสัตว์น้ำร่วมกับชาวประมงอื่นๆ ของชาวบ้านด้วยตัวนี้ แม้จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งในการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี แต่ก็เป็นระบบการจัดการที่เประบากและมีข้อจำกัด เนื่องจากไม่ได้เป็นกฎระเบียบ หรืออคติที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ หรือมีกฎหมายรองรับให้สำคัญอย่างเป็นทางการ ในด้านหนึ่งกติกาชุมชนเหล่านี้จึงอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถขยายกรอบบวรทัศน์ไปใช้บังคับใช้ในสถานการณ์ หรือแก้ปัญหาใหม่ๆ ที่มีอำนาจจารังและอิทธิพลภายนอกชุมชนสนับสนุน ได้ เช่น การแข่งพื้นที่จับสัตว์น้ำของกลุ่มผู้เลี้ยงหอยแครง การปล่อยน้ำเสียจากนากรุงและโรงงานอุตสาหกรรมและผลกระทบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ในอ่าว เป็นต้น ความซับซ้อนของระบบนิเวศ ความเประบากของระบบการจัดการของชุมชน ความเชื่อมโยงและผลกระทบของรูปแบบการใช้ทรัพยากรต่างๆ ความแตกต่างไม่เท่าเทียมกันในอำนาจและผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ต่างๆ และอคติในนโยบายการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรของรัฐ ซึ่งให้เห็นถึงปัญหาการใช้ทรัพยากรในอ่าวปัตตานี มีความยุ่งยากซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนเป็นจำนวนมากเกินกว่าที่จะเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

แนวทางการแก้ปัญหา

ความยุ่งยากและความซับซ้อนของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ทำให้ต้องมีการพิจารณาแนวทางและมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรที่ชุมชนประมงบ้านด้วยกำลังประสบอยู่อย่างรอบด้านและจริงจังกว่าที่เคยเป็นมา โดยภาพรวมแล้ว มาตรการแก้ปัญหาที่ชุมชนบ้านด้วยเชิงยุ่งร่วมกันกับชุมชนประมงชายฝั่งอื่นๆ ที่สมควรได้รับการพิจารณา มีอยู่หลายประการด้วยกัน ได้แก่

ในประการแรก เห็นได้ชัดว่าการสร้างและจัดระบบและบังคับใช้กฎระเบียบในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องมีการพิจารณาประเด็นเรื่องความหล่อรวม ความหย่อนยาน การเม่ฯ เคราะห์และการละเมิดกฎระเบียบอย่างจริงจังมากกว่าที่

ประการที่สอง ขนาดและชนิดของเครื่องมือและอุปกรณ์ประมงของชาวบ้านเป็นข้อจำกัดมิให้ชาวประมงออกไปหากินเกินกว่าเขตชายฝั่งได้ ดังนั้นสัตว์น้ำในพื้นที่และบริเวณทำมาหากินที่ชาวบ้านอาศัยพึ่งพิงมาเป็นเวลานานจึงถูกใช้ประโยชน์และจับไปจนเกินขนาด(กำลังผลิต) ผลกระทบของการเบียดเสียดแข่งขันและแย่งชิงสัตว์น้ำในพื้นที่จำกัดและบริมานสัตว์น้ำที่จำกัดลง ถ้าทางออกของปัญหานี้

คือการขยายพื้นที่หรือเขตการทำประมงชายฝั่ง (เช่น การขยายเขตชายฝั่งจาก 3 เป็น 5-6 กิโลเมตร) ก็ จำเป็นต้องมีการสำรวจและศึกษาปัญหาและความเป็นไปได้การจับสัตว์น้ำหรือการทำประมงนอกเขตชายฝั่ง ในการนี้อาจจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงเครื่องมือและอุปกรณ์ประมงซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทุนเพิ่มและสูงขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพิจารณาให้การสนับสนุนด้านเงินทุนและสินเชื่อ สำหรับชาวประมงชายฝั่งด้วย

ประการที่สาม การขาดแคลนกิจกรรมและงานที่สร้างรายได้อื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชนทำให้ชาวประมงต้องพึ่งพาการทำประมงหนักมากยิ่งขึ้น การจัดหาและสร้างงานและแหล่งรายได้นอกเหนือจากการทำประมงจะช่วยลดการพึ่งพิงรายได้จากการจับสัตว์น้ำและปริมาณการจับสัตว์น้ำลงไปได้บ้าง แล้ว ก็ยังอาจจะช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนประมงให้ดีขึ้นได้ด้วย การสร้างและจัดหาทางเลือก(งาน)ดังกล่าว จำเป็นต้องมีการศึกษาอย่างจริงจังและระบุถึงช่องทางทำมาหากิน อาชีพและการงานที่เหมาะสมและการจัดสรรงเงินทุนสำหรับการฝึกฝนและการอบรมที่จำเป็นสำหรับกิจกรรมเหล่านั้น ด้วย

อย่างไรก็ตาม มาตรการเหล่านี้ยังไม่เพียงพอสำหรับการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรในอ่าว สภาพปัญหาทรัพยากรที่เลื่อมโกร姆และสัตว์น้ำร่ำรวยหรือ ความซับซ้อนและความซับซ้อนในการใช้ประโยชน์ด้านพื้นที่และทรัพยากรในอ่าวปัตตานีระหว่างชาวประมงและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ รวมทั้งข้อจำกัดขององค์กรและหน่วยงานภาครัฐในการควบคุมดูแลปัญหาและข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งให้เห็นถึงความจำเป็นต้องใช้แนวทางการแก้ปัญหาและการบริหารจัดการใหม่ๆ โดยเฉพาะ การให้ความสำคัญกับบทบาท สิทธิและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น

การบริหารจัดการทรัพยากรในอ่าวโดยชุมชนจำเป็นต้องเปิดโอกาสและตั้งอยู่บนพื้นฐานของ การมีส่วนร่วมอย่างจริงจังจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการรับผิดชอบร่วมกันในด้านการบริหารจัดการทั้งจากหน่วยงานรัฐ ชาวประมงและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ และควรจะเป็นระบบการจัดการร่วมกันที่มีพื้นฐานจากการจัดตั้งและการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนประมงชายฝั่ง โดยที่ชาวประมงและองค์กรชาวประมงมีอำนาจและสิทธิในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในการกำหนดและควบคุมดูแลแผนงานการจัดการและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในอ่าว

การนำเอาระบบการจัดการการทรัพยากร่วมกันมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและสภาพท้องถิ่นของอ่าวปัตตานีจะเป็นไปได้ ก็ต่อเมื่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า ระบบการจัดการร่วมกันหรือระบบหุ้นส่วนในการจัดการ (co-management /management partnership) เป็นหัวใจและแก่นความคิดที่สำคัญของการจัดการทรัพยากรในอ่าว ดังนั้นบทบาทและการมีส่วนร่วมของชาวประมงและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ ในทุกๆ ด้านของการวางแผนและการดำเนิน

งานระบบการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำและทรัพยากรชายฝั่งอื่นๆ ในอ่าว จึงเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ใช้ประโยชน์ทุกกลุ่มร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎระเบียบ

ขั้นตอนสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมก็คือการเสริมสร้างและจัดตั้งองค์กรชาวประมงที่เข้มแข็งและมีกฎหมายรองรับในระดับชุมชนขึ้น การจัดตั้งองค์กรชาวประมงหลายๆ แห่งและมีระบบการบริหารแยกจากกันอาจจะเป็นเรื่องจำเป็น ในกรณีที่ต้องจัดระบบการจับสัตว์น้ำทำประมง ประเภทสัตว์น้ำและแหล่งจับสัตว์น้ำที่จับมีความแตกต่างกัน

ภาคระดับงานการจัดตั้งองค์กรประมงชาวบ้าน สามารถขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งมีประสบการณ์และได้รับการฝึกฝนในด้านนี้มาโดยเฉพาะ รวมทั้ง การฝึกอบรมการเป็นผู้นำสำหรับสมาชิกองค์กรชาวประมงที่ได้รับการเลือกเข้ามา นอกจากนี้ ประสบการณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดตั้งและส่งเสริมองค์กรชุมชนประมงหลายพื้นที่ในภาคใต้ ซึ่งให้เห็นว่ากิจกรรมและโครงการขององค์กรชาวบ้านที่จะส่งผลในการยกระดับและปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวประมงและชุมชนส่วนรวมจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน เพื่อให้องค์กรชาวบ้านเข้มแข็ง ต่อเนื่องและอยู่ได้ด้วยตัวเองในระยะยาว ดังนั้นกิจกรรมและเป้าหมายขององค์กรชุมชนประมงจะต้องหลากหลายและครอบคลุมงานและโครงการหลายๆ ด้าน อาทิเช่น การพัฒนาและการปรับปรุงกิจกรรมการแปรรูปสัตว์น้ำ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร การระดมเงินทุนและการรวมกลุ่มเพื่อลดภาระค่าดูแลจัดการผลิตที่จำเป็น

สำหรับองค์กรชาวประมง การดำเนินการระบบการจัดการประมงที่มีประสิทธิภาพจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อชาวประมงทุกคนยอมรับและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบด้วยเป้าหมายเดียวกันและเพื่อส่งเสริมและขยายการมีส่วนร่วมนี้ให้มากขึ้น ฐานะและบทบาทของชาวประมงจะต้องได้รับความสำคัญ เช่นเดียวกับระบบการจัดการทรัพยากรร่วมกันในที่อื่นๆ ชาวประมงในอ่าวปัตตานีควรจะได้รับสิทธิและโอกาสในการร่วมพิจารณาคิดและตัดสินใจกำหนดวิธีการการบริหารจัดการทรัพยากร โดยอาศัยภูมิปัญญา ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับสภาพนิเวศอ่าวปัตตานีของชาวประมงที่ได้รับสิทธิและสั่งสมมาเป็นเวลานาน ระบบการบริหารจัดการที่สร้างขึ้นจึงเป็นผลรวมของความริเริ่มร่วมกันระหว่างภาครัฐ ชาวประมงและผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ เป็นแผนงานและกฎระเบียบที่ทุกคนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ และดำเนินการ ไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดโดยรัฐบาลหรือที่ที่เคยเป็นมา เมื่อทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการออกกฎระเบียบและการบังคับใช้ ระบบจะติดติกิจการจัดการและควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำและอื่นๆ ในอ่าวมีช่องทางจะประสบความสำเร็จมากขึ้น

ผลการศึกษาวิจัยซึ่งให้เห็นว่า การละเลยและมองข้ามบทบาทและการมีส่วนร่วมของชาวประมงในพื้นที่รอบอ่าวคือที่มาของปัญหาข้อขัดแย้ง ข้อพิพาทและความตึงเครียดระหว่างกลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์แตกต่างกัน แนะนำ การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันจะดำเนินการไปได้ จำเป็นต้องมีการอบรมกฎหมายรองรับ แต่กฎหมายเพียงอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอที่จะประกันความสำเร็จและการ

บรรลุเป้าหมายของระบบการจัดการทรัพยากรปะมง ที่สำคัญคือชาวประมงรอบอ่าวและผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ ปัจจานีจำเป็นต้องเข้าใจและเห็นพ้องต้องกันถึงความจำเป็นของระบบการจัดการร่วมกันด้วย

ภายใต้โครงสร้างอำนาจการจัดการโดยรัฐและเงื่อนไขการเมืองที่ไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านและผู้ใช้ประโยชน์กลุ่มต่างๆ สามารถพูดคุยกันได้อย่างสะดวกและสามารถวางแผนกิจการที่ง่ายในบังคับใช้ได้แล้ว การจัดการเพื่อชาวบ้านปัจจุหาน ในสถานการณ์ที่มีกลุ่มคนและผลประโยชน์ได้เสียที่หลอกหลอนและแตกต่างกันมาก จึงมีความเสี่ยงและต้นทุนการจัดการสูง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างประสบการณ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของชาวบ้านด้าตีะ ที่นำเสนอไว้ข้างต้น ความเสี่ยงและต้นทุนที่สูง ทำให้ความพยายามของชาวบ้าน ในการที่จะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ จนสามารถจัดตั้ง หรือจัดระบบการจัดการทรัพยากร่วมกันด้วยตัวเองขึ้นมาได้เอง กลยุทธ์ที่ทำได้ยากยิ่ง

ข้อเสนอแนะในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

ในการนี้ของบ้านด้าตีะ การประชุมปรึกษาหารือกันระหว่างทีมนักวิจัย ชาวบ้าน แกนนำชุมชน นักพัฒนาในพื้นที่ และนักวิชาการที่ทำงานในพื้นที่ ได้ข้อสรุปถึงปัญหาสำคัญที่ชาวบ้านและชุมชนบ้านด้าตีะประสบอยู่ ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรสัตว์น้ำร่อยหรอ การเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำเนื่องจากน้ำทึบและน้ำเสียจากโรงงาน น้ำกุ้งและปริมาณน้ำจืดที่ลดลงอ่าว ผลกระทบจากการเพาะเลี้ยงหอยแครง และการพัฒนาท่าเรือ ตลอดจนการขาดการเอาใจใส่และการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะของพื้นที่อ่าว ความซับซ้อนและความหลากหลายของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ที่แตกต่างและมีผลประโยชน์ขัดแย้งกันเหล่านี้ ซึ่งให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดตั้งหน่วยงาน หรือองค์กรที่สอดคล้องกับปัญหาและความจำเป็นเฉพาะของพื้นที่อ่าวปัจจานีขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่ประสานงาน ติดตาม ควบคุมและดำเนินการแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการทำงานและการจัดการแก้ปัญหาการใช้ทรัพยากรในอ่าวเป็นอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและยั่งยืน องค์กรนี้อาจจะใช้ชื่อว่า สถาบันจัดการทรัพยากรอ่าวปัจจานี หรือชื่ออื่นๆ แล้วแต่ความเหมาะสม

สมาชิกของสถาบันจัดการทรัพยากรอ่าวปัจจานี ควรจะประกอบด้วย 1) ตัวแทนจากเจ้าหน้าที่จังหวัดระดับสูง ตัวแทนจากหน่วยงานส่วนกลางที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับอ่าว 2) ตัวแทนจากผู้ใช้ประโยชน์ หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ (stakeholders) เช่น กลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมแปรรูป กลุ่มประมงพานิชย์ กลุ่มประมงเพาะเลี้ยงและ 3) กลุ่มชาวประมงรอบอ่าวปัจจานี นอกจากนี้ สถาบันฯ ยังควรจะมีหน่วยงาน หรือสำนักงานเลขานุการทำหน้าที่ดำเนินงาน ติดตามและประเมินงาน หรือกิจกรรมของสถาบันฯ ด้วย

องค์กรจะมีเป้าหมายและหน้าที่หลัก คือ 1) กำหนดนโยบายและมาตรการเพื่อการใช้ทรัพยากรในอ่าวปัจจานีอย่างยั่งยืนและ 2) ดำเนินงานตามนโยบาย แผนงานและกิจกรรมเชิงบูรณาการ 3) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมจากกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ (เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นและส่วนกลาง

ธุรกิจและอุตสาหกรรมแบกรูป ประมงพาณิชย์และชาวประมงรอบอ่าว) ในการจัดการและการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในอ่าว 4) เป็นเวทีพูดคุยปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนปัญหาระหว่างหน่วยงานและ stakeholders กลุ่มต่างๆ และ 5) ทำการประเมินปัญหาและความเดือดร้อนของกลุ่มต่างๆ ทำแผนปฏิบัติงานและการประสานงาน

องค์กรที่ตั้งขึ้นมาเพื่อดูแลและจัดการทรัพยากรในอ่าวปัตตานีดังกล่าว ต้องมีองค์ประกอบและคุณสมบัติสำคัญ ดังนี้: 1) เป็นองค์กรที่มีภูมิปัญญาของรับและสามารถออกแบบภาระเบี่ยงควบคุม และจัดการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ 2) เป็นองค์กรที่มีระบบการกำหนดนโยบายและการวางแผนเชิงบูรณาการที่ครอบคลุมปัญหาเฉพาะในพื้นที่และแต่ละแผนการพัฒนาในระดับภูมิภาคและในระดับประเทศ 3) เป็นองค์กรที่สามารถเข้าไปส่งเสริมและช่วยเหลือด้านเทคนิคและการจัดการเชิงบูรณาการ เช่น การจัดการปัญหาน้ำเสีย การจัดการปัญหาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การแก้ปัญหาสัตว์น้ำร่อยหรอเป็นต้น 4) เป็นองค์กรที่ช่วยเสริมสร้างทักษะ หรือความสามารถ (capacity building) ในการบริหารจัดการ เช่น การพัฒนาสิ่งแวดล้อมทักษะ stakeholders กลุ่มต่างๆ ในการทำงานร่วมกัน การส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่มและการตัดสินใจร่วมกัน การจัดตั้งกลุ่ม องค์กรและการสร้างเครือข่าย ตลอดจนการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร 5) เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ปรับปรุงและพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสาร เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาและการจัดการทรัพยากรร่วมกัน เช่น การพัฒนา ปรับปรุงและส่งเสริมระบบการจัดเก็บข้อมูลที่มีอยู่ การจัดทำข้อมูลที่จำเป็นเพื่อแก้ปัญหาและการจัดการทรัพยากรต่างๆ และ 6) เป็นองค์กรที่มีงบประมาณ ทุนและรายได้ในการดำเนินกิจกรรม งบประมาณส่วนนี้อาจมาจากภาระจัดสรรงบจากองค์กรท้องถิ่น (อบต. อบจ.) การเก็บภาษีการใช้ประโยชน์ท่าเรือ หรือการเก็บค่าบำรุงจากกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ เช่น นักธุรกิจนาฬิกา กลุ่มเลี้ยงหอยแครง หรือมาจากการท่องเที่ยว ในการจัดตั้งองค์กรและระบบการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ที่สอดคล้องกับเงื่อนไขและสภาพท้องถิ่นของอ่าวปัตตานีจะเป็นไปได้ ก็ต่อเมื่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่าระบบการจัดการร่วมกัน หรือระบบหุ้นส่วนในการจัดการร่วมกัน เป็นหัวใจและแก่นความคิดที่สำคัญของการจัดการทรัพยากรในอ่าว ดังนั้นบทบาทและการมีส่วนร่วมของชาวประมงและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ ในทุกๆ ด้านของกระบวนการแผนและการดำเนินงานระบบการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำและทรัพยากรชายฝั่งอื่นๆ ในอ่าว จึงเป็นสิ่งจำเป็น ภายใต้โครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ขั้นตอนสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมก็คือการเสริมสร้างและจัดตั้งองค์กรชาวประมงที่เข้มแข็งและมีภูมิปัญญาของรับในระดับชุมชนขึ้น

ประสบการณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดตั้งและส่งเสริมองค์กรชุมชนประมงที่บ้านดาโต๊ะและอีกหลายพื้นที่ในภาคใต้ (ดู พิสิษฐ์ ชาญเสนา 2537; โครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา 2539) ซึ่งให้เห็นว่ากิจกรรมและโครงการขององค์กรชาวบ้านที่จะส่งผลในการยกระดับและปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวประมงและชุมชนโดยส่วนรวม จำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมและ

สนับสนุน เพื่อให้องค์กรชาวบ้านเข้มแข็ง ต่อเนื่องและอยู่ได้ด้วยตัวเอง ในระยะยาว ดังนั้นกิจกรรมและเป้าหมายขององค์กรชุมชนประมงจะต้องหลากหลายและครอบคลุมงานและโครงการหลายๆด้าน อาทิ เช่น การพัฒนาและการปรับปรุงกิจกรรมการแปรรูปสัตว์น้ำ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร การระดมเงินทุนและการรวมกลุ่มเพื่อลดการผูกขาดปัจจัยการผลิตที่จำเป็น

สำหรับองค์กรชาวประมงแต่ละองค์กร การดำเนินการระบบการจัดการประมงที่มีประสิทธิภาพจะเกิดขึ้นได้ ต่อเมื่อชาวประมงทุกคนยอมรับและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบด้วยเป้าหมายเดียวกันและเพื่อส่งเสริมและขยายการมีส่วนร่วมนี้ให้มากขึ้น ฐานะและบทบาทของชาวประมงจะต้องได้รับความสำคัญ เช่นเดียวกับระบบการจัดการทรัพยากร่วมกันในที่อื่นๆ ชาวบ้านดำเนินการและชาวประมงในอ่าวปัตตานีควรจะได้รับสิทธิและโอกาสในการร่วมพิจารณาคิดและตัดสินใจกำหนดวิธีการการบริหารจัดการทรัพยากร โดยอาศัยภูมิปัญญา ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับสภาพนิเวศอ่าวปัตตานีของชาวประมงที่ได้เรียนรู้และสั่งสมมาเป็นเวลานาน ระบบการบริหารจัดการที่สร้างขึ้นจึงเป็นผลรวมของความริเริ่มของภาครัฐ เอกชนและชาวประมงร่วมกัน เป็นแผนงานและภาระเบี่ยบที่ชาวประมงมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจและดำเนินการ ไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดโดยรัฐบาลหรือที่เคยเป็นมา เมื่อชาวประมงได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการออกภาระเบี่ยบและการบังคับใช้ ระบบและกติกาการจัดการและควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวมีช่องทางจะประสบความสำเร็จมากขึ้น

ผลการศึกษาครั้งนี้ ชี้ให้เห็นได้ชัดว่า การละเลยและมองข้ามบทบาทและการมีส่วนร่วมของชาวประมงในพื้นที่รอบอ่าวคือที่มาของปัญหาข้อพิพาทและความตึงเครียดระหว่างกลุ่มคนใช้ประโยชน์แตกต่างกัน แน่นอน คงไม่มีใครปฏิเสธข้อเท็จจริงที่ว่า การบริหารจัดการทรัพยากรจะดำเนินการไปได้ จำเป็นต้องมีกรอบกฎหมายและการบังคับใช้รองรับ แต่ก็ที่สมควรกล่าวขึ้นในที่นี่คือ กฎหมายเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะประกันความสำเร็จและการบรรลุเป้าหมายของระบบการจัดการทรัพยากรประมง ที่สำคัญคือชาวบ้านและชาวประมงรอบอ่าวปัตตานีจำเป็นต้องเข้าใจและเห็นพ้องต้องกันถึงความจำเป็นของระบบการจัดการร่วมกันด้วย

ปัญหาและอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นสำหรับองค์กรชาวบ้านในการดำเนินการระบบการจัดการร่วมกัน คือ ทักษะความชำนาญและความสามารถของชาวประมงในอันที่จะแบกภาระความรับผิดชอบงานบริหารจัดการ แต่ประสบการณ์การศึกษาและระดับความรู้ของชาวบ้านอาจจะเป็นข้อจำกัด ด้านทักษะและความชำนาญในด้านการบริหาร ในด้านเทคนิคและในด้านวิทยาการความรู้ที่จำเป็นสำหรับความรับผิดชอบดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการนี้ของพื้นที่ที่ปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนและเป้าหมายการใช้ประโยชน์ที่และทรัพยากรมีความหลากหลายและซับซ้อน เช่น อ่าวปัตตานี เป็นต้น เพื่อแก้ปัญหานี้ อาจจะจำเป็นต้องมีการจัดการสัมมนาและฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้นในเรื่องต่างๆ ที่จำเป็นเพื่อยกระดับและเสริมทักษะและเทคนิคบริหารจัดการของชาวประมง

มาตรการการให้สิทธิการจับสัตว์น้ำภายในขอบเขตหรืออาณาบริเวณหนึ่ง เป็นการเฉพาะสำหรับองค์กรประมงของชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ปัญหาการแข่งขันแก่งแย่งกันจับสัตว์น้ำโดยเสรีและไม่มีขอบเขตนั้นอาจจะทำได้ไม่ยากและมักจะได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขัน ถ้าเป้าหมายคือการกีดกัน ปักป้องและดูแลพื้นที่มิให้ชาวประมงนอกพื้นที่และเรือประมงพานิชย์มิให้รุกล้ำเข้ามา แต่ถ้าเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรือการควบคุมและดูแลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรช้ายังคงและการจับสัตว์น้ำในหมู่ชาวประมงช้ายังคงด้วยกัน ระบบการจัดการทรัพยากรและการบังคับใช้กฎหมายโดยชุมชนจะทำได้ยากและลำบากขึ้น การให้สิทธิการควบคุมดูแลและใช้ประโยชน์ทรัพยากรชัยเป็นการเฉพาะแก่ชุมชนประมงนั้น ถือได้ว่าเป็นวิธีการและมาตรการหนึ่งในการจำกัด(จำนวนผู้ใช้ ปริมาณและลักษณะ)การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร อย่างไรก็ตาม มาตรการนี้มีความเกี่ยวพันกับเรื่องกฎหมาย สภาพแวดล้อม การอนุรักษ์ธรรมชาติและประเด็นปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองด้วย ดังนั้น ก่อนที่จะมีการนำเข้ามาการดังกล่าวมาดำเนินการบังคับใช้ ประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจะเป็นต้องได้รับการพิจารณาและประเมินจากชาวบ้านและกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรอื่นๆ เจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและนักวิชาการให้ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับกันเสียก่อน

บทบาทและการสนับสนุนจากรัฐบาลเป็นปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นในด้านการวางแผนกฎหมาย การสนับสนุนด้านเทคนิค การศึกษาและการช่วยเหลือทางการเงินแก่องค์กรชาวบ้าน ต้องเข้าใจด้วยว่า การบริหารจัดการร่วมกันไม่ใช่เป็นเรื่องของการยินยอมรับผิดชอบของรัฐบาลไปให้กับองค์กรชาวประมงทั้งหมด แต่เป็นเรื่องของการแบ่งภาระงานที่เป็นรับผิดชอบร่วมกันอย่างเด็ดขาดและชัดเจนระหว่างรัฐบาลและองค์กรชาวบ้าน ส่วนประเด็นที่ว่าหน้าที่ส่วนไหนของรัฐที่ต้องโอนถ่ายไปให้กับองค์กรชาวประมงและรัฐบาลจะเข้าไปแทรกแซงได้สักแค่ไหนเป็นเรื่องที่จะต้องมีการปรึกษาหารือกันอย่างรอบคอบ

ความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนากิจกรรมประมงของประเทศไทยให้ทันสมัย มีแนวโน้มที่เป็นตัวเร่งปัจจัยข้อดีและความตึงเครียดให้เกิดความรุนแรงมากขึ้น หากประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่ได้กระจายตกลงมือของผู้คนจำนวนมากที่ต้องพึ่งพาการทำประมงและหากการพัฒนาไม่ได้มีความยั่งยืนและต่อเนื่องไปในอนาคต การแก้ปัญหาทรัพยากรือมีจำกัดและปัญหาความขัดแย้งในสังคมอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วในภาคประมง จำเป็นที่จะต้องนำเอานโยบายการบริหารจัดการปัญหาเรื่องความยั่งยืนและการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมในหมู่กลุ่มคนที่ใช้ทรัพยากรร่วมกันอยู่ มาใช้ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาประมงของประเทศไทยด้วย

การแข่งขันแย่งชิงกันและการจับสัตว์น้ำจันเกิดขึ้นมาตั้งแต่ทุนทางสังคมอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นความเสื่อมโกรธของทรัพยากร การลดลงของสัตว์น้ำที่จับได้ รายได้และความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่ของชาวประมงชัยผึ้ง ตลอดจนปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น แต่เราต้องเข้าใจด้วยว่า ปัญหาของชาวประมง ไม่ใช่เป็นปัญหาใดๆ ที่ไม่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัญหาอื่นๆ ในสังคม ผล

การศึกษาและข้อพิจารณาปัญหาหลายๆอย่างในการบริหารจัดการทรัพยากร้ายฝั่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในระดับกว้าง โดยเฉพาะในเรื่องนโยบายการพัฒนาที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างไม่มีขีดจำกัด การมุ่งส่งเสริมและเน้นอุตสาหกรรม(ส่งออก)และการลดเบ夙ภาคเกษตรกรรม ความยากจนและอุบัติในการพัฒนาที่ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้พัฒนาและเรียนรู้การจัดการทรัพยากรด้วยตัวเอง

การนำเสนอด้วยแนวทางและวิธีการบริหารจัดการทรัพยากร่วมกันในรายงานฉบับนี้ ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นและหวังว่าจะเป็นมาตรการเสริมสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มต่างๆ ที่ใช้ทรัพยากร่วมกันให้เกิดขึ้นและช่วยสนับสนุน/เกื้อหนุนให้กลยุทธ์ในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีให้บรรลุความสำเร็จ อย่างไรก็ตาม รูปแบบองค์กรและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในอ่าวปัตตานี ไม่ควรถือเป็นสูตรสำเร็จที่ติดตัวที่สามารถนำไปใช้แก่ปัญหาในที่อื่นๆ ได้ หากแต่อาจจะใช้เป็นแนวทางการทำงานในที่อื่นๆ ได้ เนื่องจากเงื่อนไขและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง มีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นสภาพระบบนิเวศ ลักษณะและพัฒนาการของชุมชนและความหลากหลายของปัญหาและกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ที่สำคัญก็คือ ควรจะให้ความสำคัญกับการพิจารณา กลุ่ม/องค์กรชุมชน ประมงและปัญหาการจัดการทรัพยากร ในลักษณะที่เป็นกระบวนการทำงานที่เป็นพลวัตและมีปฏิสัมพันธ์กับบริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจและทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงและสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งในระดับจุลภาคและมหาภาค เพราะปัญหาการจัดการทรัพยากระยะลีเป็นเรื่องซับซ้อนและมีผลประโภชน์และความต้องการจำเป็นที่หากกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ก็ยังต้องเข้าใจด้วยว่าปัญหาการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยเนื้อแท้แล้วเป็นปัญหาการเมืองและเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐ ในการจัดสรรงรภและการกระจายการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

ความลำบากยากจนและสภาพด้อยโอกาสของชาวประมงชายฝั่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับปัญหาความเสื่อมทรุดสภาพแวดล้อม การพิจารณาทางแก้และทางเลือก จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการจัดระบบการจัดการใช้ทรัพยากรในชุมชนหรือท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพและเป็นธรรม นอกจากนี้ ท่ามกลางปัญหานานับประการที่รุมเร้าชุมชนประมงชายฝั่งอยู่ขณะนี้ การยกระดับความสำคัญของชีวิตวัฒนธรรมชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาศักยภาพในการคิดและการตัดสินใจ เลือกและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชุมชน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งและสิ่งนี้จะกระทำได้ก็ด้วยกระบวนการกระจายอำนาจในการจัดการและดูแลทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาประดิษฐ์ปัญหาเรื่องการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร ไม่เพียงแต่จำเป็นที่เราต้องให้ความสำคัญกับบริบทและเงื่อนไขของชุมชนในอันที่จะสามารถพัฒนาศักยภาพในการจัดการดูแลและใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและยืนนานเท่านั้น หากแต่จำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงกรอบและเงื่อนไขด้านกฎหมาย แนวนโยบายและแผนพัฒนาในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ตลอดจนตระกูลของ

ผลวัตและกการเปลี่ยนแปลงสังคมให้อื้อต่อการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมและ
เสริมสร้างการพัฒนาศักยภาพและความสามารถในการจัดการดูแลทรัพยากรของชุมชนให้มากขึ้นด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย:

โครงการจัดการทรัพยากรชายผึ้งและพื้นที่ลุ่มน้ำภาคใต้. 2539. เอกสารสรุปการประเมินผล

ภาษาใน. ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลสูงภาคใต้. จ. นครศรีธรรมราช.

โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุมชน. 2539. กระบวนการชุมชนประมงขนาดเล็กอ่าวปัตตานี:

กรณีโครงการพัฒนาร่องน้ำและท่าเรือปัตตานี. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุมชน. 2540. รายงานการปฏิบัติงานประจำเดือน. ปี 2540.

โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุมชน. 2541. รายงานการปฏิบัติงานประจำเดือน. ปี 2541.

โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุมชน. 2542. รายงานการปฏิบัติงานประจำเดือน. ปี 2542.

โครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ. สงขลา. 2539. รายงานสรุปผลการดำเนินงาน.

ปี 2538, ปี 2539 และ ปี 2540.

โครงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและพื้นฟูสภาพป่าชายเลนในพื้นที่ภาคใต้. 2542.

การสรุปบทเรียนการทำงานชุมชน. โครงการพื้นที่ชุมชนน้ำนาชาติ.

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ธรรมน ว่องวิทย์และคณะ. 2528. **ลักษณะสังคม-เศรษฐกิจของหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี.**

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.

ฉบับรวม ประจำเดือน. 2536. ‘แล้วสี่ทศวรรษ: ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม

และพัฒนาการทางการเมือง (ในช่วงเวลา 2490-2536).’ รายงานประกอบการประชุม

วิชาการ ประจำปี 2536 เรื่อง ปัญหาท้าทายของสังคมไทย: ใจจะได้อะไร? อย่างไร?

จัดโดย TDRI. 10-11 ธันวาคม 2536, พัทยา, กรุงเทพฯ.

อัตรทิพย์ นาดสุภาและพรพิไล เลิศวิชา. 2537. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย.** กรุงเทพ:

สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน.

เทพ เมนะเสวต. 2537. ‘การจัดการประมงในเขตเศรษฐกิจจำเพาะของເອເຊີຍເຄນີຢັ້ງແລະ

แนวทางร่วมมือในระดับภูมิภาค.’ **วารสารการประมง.** 47: 4, 333-356.

นุกูล รัตนาคุลและคณะ. 2537. **การสำรวจชนิดและปริมาณการจับสัตว์น้ำและสภาพการ**

ประมงขนาดเล็กรอบอ่าวปัตตานี. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. มหาวิทยาลัย

สงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.

บุญเลิศ ผาสุข. 2530. ‘การประมงในน่านน้ำไทย.’ ผลการสัมมนาเรื่องภาครัฐบาลและภาคเอก

ชน

เรื่อง อนาคตประมงไทย. กรุงเทพ: ศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.

ตุลาคม. 2530.

บุญเลิศ ผาสุข. 2539. ‘การจัดการประมงชายฝั่ง.’ *วารสารการประมง*. 43:1, 26-53.

ปลดปลดประเพณี สุรัสวดี. 2533. ‘การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อรองรับการพัฒนาประมงในภาคใต้.’ *วารสารการประมง*. 43:3, 177-181.

พงศ์พัฒน์ บุญชูวงศ์. 2539. ‘สภาวะเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนประมงขนาดเล็กกับการจัดการประมงโดยชุมชนในจังหวัดพังงา.’ เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชนประมง. จังหวัดภูเก็ต. 14-16 กุมภาพันธ์ 2539.

พิสิษฐ์ ชาญเสนาะ. 2537. *คนภูทะเล*. กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโภมลีมทอง.

มนีรัตน์ มิตรปราสาท. 2539. การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจประชาชน: ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน อำเภอสีแก้ว จังหวัดตระหง่าน. วิทยานิพนธ์วิจัยศาสตร์ มหาบัณฑิต ภาควิชาการปักครอง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธรรมิทัย บำรุงและคณะ. 2535. ‘ปัญหาและความต้องการของชาวประมงมุสลิมขนาดเล็กในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้.’ เอกสารประกอบการประชุมเสนอผลงานวิจัย การพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบริเวณพื้นที่อ่าวปัตตานี. 18 มกราคม 2535. สำนักวิจัยและพัฒนา. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.

วัฒนา สุกันศิล. 2539. ‘การเปลี่ยนแปลง ปัญหาและทางเลือกของชุมชนประมง: กรณีศึกษาการใช้ประโยชน์ป่าชายเลน.’ *วารสารนิเวศวิทยา*. 23:3 (กันยายน-ธันวาคม), 33-55.

ศรรากุล เจ๊สี๊. 2528. ‘ไปสร้างธนาคารหอยแครงที่บ้าน.’ *วารสารการประมง*. 38: 5 กันยายน, 381-384.

ศรรากุล เจ๊สี๊และเพิ่มศักดิ์ คงมาก. 2529. *สถานภาพและบทบาทการประมงของชุมชนรอบอ่าวปัตตานี*. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง แนวทางพัฒนาพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี. วันที่ 24-26 มีนาคม 2529. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.

สมหญิง เปี่ยมสมบูรณ์. 2537. ‘ความเป็นไปได้ทางสังคม-เศรษฐกิจของการนำระบบสิทธิประมงมาใช้ในการจัดการประมงชายฝั่งของประเทศไทย.’ *วารสารการประมง*. มี.ค.-เม.ย. 47:2, 161-168.

สมนึก ทับพันธุ์และจิววรรณ ประจวบเหมา. 2535. ‘วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าภาคใต้.’ ใน *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า*. เจิมศักดิ์ บันทอง(บรรณาธิการ). กรุงเทพ: บริษัทพิมพ์ตุลา

สมบัติ ศกุนตะเสฐานิยร สถาพร ทักษิณพิวงศ์ และ ณิล รักษ์ทอง. 2533. ‘สินเชื้อเพื่อการพัฒนาชุมชนประมงทะเลขนาดเล็ก.’ *วารสาร ช.ก.ส.* เมษายน-กรกฎาคม, 95-110.

สมศักดิ์ ปราโมกข์ชุติมา. 2536. เอกสารรายงาน หมายเลข 2/2536. ศูนย์พัฒนาประมงทะเล
อ่าวไทยตอนล่าง. กรมประมง.

สมศักดิ์ จุลละศรและสมศักดิ์ ปราโมกข์ชุติมา. 2537. ‘โครงการพัฒนาการประมงทะเลเพื่อนบ้าน’
สารสารการประมง. 37:4

สมาคมหมายดفن. 2536. ‘องค์กรชุมชนกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.’
เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาวิชาการประจำปีเรื่อง สิทธิชุมชน: การกระจาย
อำนาจจัดการทรัพยากร. กรุงเทพ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สุวิมล พิริยนนาลัยและกฤษณ อินทรสุข 2537. ‘การมีส่วนร่วมขององค์กรประชาชนในการจัดการ
พื้นที่ทรัพยากรชายฝั่งจังหวัดปัตตานี.’ เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง
การจัดทำโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนในจังหวัดชายแดนภาคใต้.

29 ตุลาคม 2537. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.

สุนันทา นิลเพชร. 2539. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
ของชาวประมงพื้นบ้านชายฝั่งทะเลจังหวัดยะลาและตรัง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์
บัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบติ (บรรณาธิการ). 2536. ป้าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการ
พัฒนา (เล่ม 1). กรุงเทพ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สำนักวิจัยและพัฒนา. 2537. รายงานการศึกษาและการจัดทำแผนลงทุนจังหวัดปัตตานี.
ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.

สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง. 2530. สำมะโนประมงทะเล พ.ศ. 2528 ประเทศไทย.
กรุงเทพ: สำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง. 2535. รายงานการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางประมง
ทะเล พ.ศ. 2523. กรุงเทพ: สำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง. 2540. สำมะโนประมงทะเล พ.ศ. 2538 ทั่วประเทศ.
กรุงเทพ: สำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ภาษาอังกฤษ:

Acheson, James. M. 1975. ‘The Lobster Fief: Economic and Ecological Effects of
Territoriality in the Main Lobster Industry.’ *Human Ecology*. 3:3, 183-207.

Bailey, Conner. 1983. **The Sociology of Production in Rural Malay Society**. New
York
and Kuala Lumpur: Oxford University Press.

Bailey, C., Cycon, D. and Morris, M. 1986. 'Fisheries Development in the Third World: The Role of International Agencies.' **World Development**. 14:1, 1269-75.

Bailey, Conner. 1987. **Social Consequences of Excess Fishing Effort** paper presented At the Symposium on the Exploitation and Management of Marine Fishery Resources in Southeast Asia. Darwin, Australia, 16-19 February, FAO.

Bailey, Conner. 1995. 'Employment, Labour Productivity and Income in Small-Scale Fisheries of South and Southeast Asia.' **Socio-economic Issues in Coastal Fisheries Management**. Philippines: Internastional Center for Living Aquatic Resources Management (ICLARM).

Bailey, Conner and Charles Zener. 1992. "Community-Based Fisheries Management Institutions in Indonesia." **Maritime Anthropological Studies**. 5:1, 1-17.

Baines, G.B.K. 1989. 'Traditonal Resource Management in the Melanesian South Pacific: A Development Dilemma.' in Fikret Berkes, (ed.), **Common Property Resources: Ecology and Community-Based Sustainable Development**. London: Belhaven.

Berkes, Fikret. 1986. 'Local-level Management and the Commons Problem: A Comparative Study of Turkish Coastal Fisheries.' **Marine Policy**. July. 215-229.

Berkes, Fikret. 1987. 'The Common Property Resource Proble and the Fisheries of Barbados and Jamica.' **Environmental Management**. 11: 225-235.

Berkes, Fikret.(ed.) 1989. **Common Property Resources: Ecology and Community-Based Sustainable Development**. London: Belhaven Press.

Bromley, D.W. 1985. 'Common Property Issues in International Development.' **Developments**. 5:1, 12-15.

FAO (food and Agriculture Organization). 1987. **Yearbook of Fishery Statistics**-1987. Vol 61. Rome: FAO.

Firth, Raymond. 1966. **Malay Fishermen: Their Peasant Economy**. 2rd edition. London:

Routledge & Kegar.

Fraser, Thomas M. 1960. **Rusembilan: A Malay Fishing Village in Southern Thailand**. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Fraser, Thomas M. 1966. **Fishermen of South Thailand: The Malay Village**. New York:

Holt, Rinehart and Winston, Inc.

Gibbs, Christopher J.N. and Daniel W. Bromley. 1989. 'Institutional Arrangements for Management of Rural Resources: Common-Property Regimes.' in Fikret Berkes, (ed.), **Common Property Resources: Ecology and Community-Based Sustainable Development**. London: Belhaven Press.

Hamilton, Lawrence S. and Samuel Snedker. (eds.) 1984. **Handbook for Mangrove Area Management**. Honolulu: Environment and Policy Studies, East-West Center.

Hviding, Edward and Graham B.K. Baines. 1994. "Community-Based Fisheries Management, Tradition and Challenges of Development in Marovo, Solomon Islands." **Development and Change**. 25:1 Jan., 46-59.

Korten, D.C.(ed.) 1986. **Community Management: Asian Experience and Perspectives**. Connecticut: Kumarian Press.

Kurian, J. 1986. 'Science, Technology, Small Fishermen and Fishery Resource.' **Bulletin**. 16:12, 239-52

Lawson, R. 1984. **Economics of Fisheries Development**. London: Frances Pinter.

McCay, B.J. and J.M. Acheson.(eds) 1990. **The Question of the Commons: The Culture and Ecology of Communal Resources**. Tuscon: The University of Oregon.

Nukul Rattanadakul and Stefan Flos. 1995. **Towards Sustainable Harvesting of Waterbirds at Pattani Bay: Local Participation in Resource Management**. Pattani: Prince of Songkla University and Asian Wetland Bureau.

Nithi Rithibhonbhun, Phisit Chansanoh, Sutanya Tongrak and Rapeephan Suwannachote. 1993. 'Community-Based Mangrove Rehabilitation and Management: A Case Study in Sikhao District, Trang Province, Southern Thailand.' **Regional Development Dialogue**. 14:1 Spring, 111-124.

Ostrom, Elinor. 1990. **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action**. New York : Cambridge University Press.

Panayotuo, Theodore and Sompol Jetanavanich. 1987. **The Economics and Management of Thai Marine Fisheries**. Manila: ICLARM.

Platteau, Jean-Philippe. 1989. 'The Dynamics of Fisheries Development in Developing Countries: A General Overview.' **Development and Change**. 20:4, 565-598.

Poffenberger, M. 1990. **Keepers of the Forest: Land Management Alternatives in Southeast Asia**. Connecticut: Kumarian Press.

Pomeroy, R.S. (ed.) 1994. **Community Management and Common Property of Coastal Fisheries in Asia and the Pacific: Concept, Methods and Experiences**. Manila, Philippines: International Center for Living Aquatic Resources Management (ICLARM).

Quist, Cornelie. 1993. **Report of Visit to Thailand and Meeting with NGOs in Fisheries in South Thailand**. ICSF programme Women in Fisheries. The Netherlands.

Redcliff, Michael. 1987. **Sustainable Development: Exploring the Contradictions**. London: Methuen.

Ruddle, K. 1985. 'The Continuity of Traditional Management Practices: The Case of Japanese Coastal Fisheries.' In K. Ruddle and R.E. Johannes (eds.) **The Traditional Knowledge and Management of Coastal Systems in Asia and the Pacific**. Jakarta: UNESCO.

Ruddle, K. and R.E. Johannes (eds.) 1985. **Traditional Marine Resource Management in the Pacific Basin: An Anthology**. Jakarta: UNESCO/ROSTSEA.

Ruddle, Kenneth. 1989. "Solving the Common-Property Dilemma: Village Fisheries Rights In Japanese Coastal Waters." In Fikret Berkes (ed.) **Common Property Resources: Ecology and Community-Based Sustainable Development**. London: Belhaven Press.

Skeat, W.W. 1953. **The Cambridge University Expedition to The North Eastern Malay States, and the Upper Perak**, 1889-1990. Royal Asiatic Society.

Vorawoot Hirunrak. 2529. 'Marine Fisheries in Thailand.' วารสารการประมง. 39:1, 14-20.

Wattana Sugunnasil. 1999. 'Coastal Fishing Communities in Thailand: Changes and Local Responses' **Asian Rural Sociology**. Vol.1 Dec., 224-239.

White, A.T. 1989. 'Two Community-Based Marine Reserves: Lessons for Coastal Management. in T.E. Chua and D. Pauly (eds.) **Coastal Area Management in Southeast Asia: Policies, Management Strategies and Case Studies**. Philippines: ICLARM

Yamamoto, T. 1987. 'Fishery Regulation Adopted For Coastal and Off Shore Fisheries in Japan (with particular reference to the Fishing Right System).' Paper presented at **Symposium on the Exploitation and Management of Marine Fishery Resources in Southeast Asia**. Darwin, Australia, 16-19 Feb. 1987.

Yamamoto, T. 1991. "An Overview of Fisheries Management in ASEAN Countries." In T. Yamamoto and K. Short (eds.), **International Perspective on Fisheries Management: With Special Emphasis on Community-Based Management Systems Developed in Japan**. Proceedings of the JIFRS/IIFET/ZENGYOREN Symposium on Fisheries Management. 26 August- 3 September, Tokyo, Japan.